

CONST. MILLE

275615

Letopisiți

1906

BUCUREȘTI

—
TIPOGRAFIA „ADEVERUL“

1908

Institutul de Studii Istoriale si Social-Politice
de pe lngă C.C. al P.C.R.
BIBLIOTECA DOCUMENTARĂ

Inventar nr.

74661/79

1906

I

DE LA 1—8 IANUARIE

1 Ianuarie.— Anul nou! M'am sculat azi mult mai târziu ca de obicei, căci am petrecut revelionul în familie, pînă la ora opt. Eū am plecat mai de vreme, căci în zadar am încercat să ieau parte la veselia generală.

În exploziunea de răs a tuturor, eū păstrez liniștea mea sufletească și par'că simt un fel de ciudă pe mine însumi că nu sînt ca toată lumea, că n'am un moment de uitare, de adevărată mulțumire. Această stare sufletească nu e de azi, ci de ani de zile. Altă dată așteptam cu oarecare nerăbdare carnavalul și nu era noapte pe care să n'o petrec la bal mascat. Intrînd în localul de petrecere îmi ziceam că *poate voi putea petrece*. Ași! în mijlocul che-

fului și a orgiei, rămâneam acelaș, plimbându-mă neurastenia prin bal, până când plictisit și desnădăjduit plecam acasă, dezgustat de bruta omenească care se mulțumește cu așa de puțin pentru ca să se înveselească și care totuși reîncepe a douzi, și după plictiseală.

Nu, nu; desigur sânt bolnav! Noroc pentru mine însă că sânt absorbit de muncă, că toată ziua și seara până târziu sânt ocupat și preocupat; căci ce aș deveni oare cu această neputință de a'mi da un moment, un singur moment de adevărată veselie?

Anul nou! nici o observațiune nouă, decât doar aceea că din an în an goana nerușinată după bacșiș a început să devie mai moderată.

Altă dată era o adevărată invazie și descoperirea cu acest prilej cele mai ciudate și mai neauzite meșteșuguri și ocupațiuni. Azi lucrurile au devenit mai puțin orientale. Fără să respic acest fapt sociologic — (nu sânt tare, nu-î așa, în vorbe mari) — constat lucrul și pun punct pentru ziua de azi, când culcatul de vreme este de rigoare.

2 *Ianuarie.*— Nepoțica mea, ca toți copiii, este încăpățânată și are spiritul contradictor. E periculos să-î spuî „Nu face cutare lucru“, fiindcă imediat îl face, pentru marea deznădejde a mamei.

Pentru a-î putea conduce actele s'a adoptat

sistemul de a-î spune totdeauna ca să nu facă ceea ce dorește mama să facă, și fetița cade veșnic păcălită de acest defect copilăresc. Aceasta îmi aduce aminte despre o anecdotă ce se povestește despre Nicolae Ionescu, celebrul parlamentar și academician, care a murit anul trecut. Nicolae Ionescu avea și în vârstă matură acest defect al copiilor — darul contrazicerii — și, cum era un puternic orator, de multe ori guvernele, chiar și cele amice, aveau de suferit de pe urma acestei naturi combative. Ion Brătianu pe timpul războiului îl lua se în minister și toate consiliile de miniștri erau adevărat infern.

Brătianu cu firea lui violentă și arbitrară suferea grozav de acea discuție vecinică, pentru orișice. Văzând că nu o poate scoate la cale cu colegul dela externe, într'o bună zi când avea de discutat o chestie importantă, se gândi să susțină ideia contrarie ideii sale, așa că N. Ionescu să o combată; el, Brătianu, să se declare convins și astfel lucrurile să meargă strună. Zis și făcut. Inșă socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din târg. Nicolae Ionescu, după ce a văzut că părerea sa a fost admisă de majoritate, a început să combată propria lui idee, — așa că Brătianu s'a convins că nu e cu putință a lucra cu un asemenea om, — și în curând l'a scos din minister, așa cum știa el să facă asemenea lucruri, adică fără prea multe forme.

3 Ianuarie.— In societatea bună nu se vorbește decât de *un caz*. Cucoanele mai ales îl discută cu aprindere. Și cum nu l'ar discuta astfel, când este vorba de un adulter! Da de un adulter cu flagrand delict, cu tãmbălău, cu prefect de poliție, cu procuror, cu jandarmă, și în sfârșit cu tot alaiul (putem zice) profesional. De obicei astfel se întâmplă când soțul ultragiât este militar și cazul este tocmai acesta.

Să mă ierte domniile ofițeri, dar observația mea este adevărată. De ce, nu'mi pot explica; dar amintiți-vă bine diferitele scandaluri matrimoniale și veți fi siliți să admiteți că această observațiune este îndreptățită. Cu toate acestea la ce bun acest spectacol inutil, la ce bun când există divorțul și când o femeie care a ajuns să-și înșele bărbatul, ori vice-versa, nu se opune niciodată să se despartă de jumătatea sa? Altă dată, da, — când nu exista despărțenia, ori era o grea formalitate ca să o provoci ori să o justifici, sau când era nevoie de intervenția autorității. Se mai explica apoi pe timpurile vechi, când femeia era socotită ca roabă a bărbatului și când ea trebuia pedepsită pentru această crimă matrimonială. Astăzi însă când adulterul a dispărut chiar ca delict din multe legislațiuni, când divorțul este atât de ușor — și eu zic că aceasta e o fericire, iar nu un dezastru cum pretind alții —

astăzi toată teatralitatea scabroasă a adulterului este ceva demodat și de rău gust.

4 *Ianuarie*. — Am cumpărat un tovarăș canarului meu. L'am pus într'o colivie vecină și m'am instalat în observațiune. Canarul cel nou a început să ciripească, să facă *piu*, par'că ar fi voit să intre în vorbă cu cel vechiu, să-î zică bună-ziua. Cel vechiu însă stătea grav și se uita la noul său tovarăș; zadarnic îl provoca noul venit, el stătea tăcut și atentiv.

Mă întrebam: Ce s'o fi petrecând în capul canarului meu cel vechi? Poate s'o fi întrebât în prima linie ce căuta acel *intrus în casa lui*?

El era stăpân până acum, lui i se aduceau toate îngrijirile, numai lui i se dădeau foile de salată verde și zmochinele coapte și dulci, lui îi vorbeau stăpâni, pe el îi lăsa liber în întreaga seră. Azi toate acestea vor fi împărțite; și deci gelozia vorbea în mica pasăre. I-am dat drumul din colivie. A zburat repede printre palmieri și plantele serei, totuși însă păstrând tăcerea și — venind din când în când și așezându-se pe colivia lui — își observa cu atenție pe tovarășul cel nou, fără să-î răspundă nici măcar cu o ciripire, la toate provocările acestuia.

Desigur că s'a petrecut ceva, în acele momente, între cei doi canari. Cine va fi însă psi-

hologul care să analizeze cu deamănuntul fazele lor sufletești?

5 *Ianuarie.* — De alătăieri de când a fost o ceață așa de groasă că nu era chip nici să ieși pe stradă, îmi umblă prin cap o idee care, dacă aș fi poet, s'ar putea închiega într'un poem.

Ce ar fi dacă în viață n'ar fi decât o noapte eternă? Nici soare, nici lună; ci beznă vecinică, cum a fost seara trecută, beznă fără de început și fără de sfârșit? Câte lucruri urâte nu am mai vedea, de câte decepții nu am fi cruțați? Nu ar exista atâtea noțiuni inutile, ca aceea de frumos și urât, și inutile ar deveni ochii, acest izvor de neplăceri... Unde puneți că n'ar exista nici presa, această teroare a politicianilor și a celor nărăviți în rele?.. Pentru aceasta n'ar înceta viața pe pământ, căci sânt atâtea ființe cari nu posedă vedere și totuși se nasc, trăiesc și mor întocmai cași animalele cari posedă simțul vederei.

Cât nu s'ar putea broda într'un poem genial, pe această temă a nopții deapururi! Las însă poetului această însărcinare de a eterniza în forme măestre ideea pe care i-o cedez gratis, cu toate că parlamentul a votat legea brevetelor de invențiune.

Ca să sfârșesc tot cu ceața de alătăieri: ea

a dat motiv servitoarei mele ca să nu vină acasă toată noaptea.

— Unde ai fost nenorocito? Ai dispărut de la orele opt.

— M'am dus, conașule, să-mi cumpăr pâine.

— Ei! și... de ce nu te-ai întors?

— Păi, n'am mai nimerit casa, sărut mâinile.

6 Ianuarie. — Un tânăr îmi scrie o lungă scrisoare prin care îmi arată dorința lui nestrămutată și puterea ce simte în el, ca să ajungă și să străbată în lupta vieții, *prin el însuși!* Imi cere în această privință părerea mea, dorind a'mi urma, zice corespondentul meu, pilda care ar putea să-i serve de model și este pentru el o dovadă că lucrul acesta se poate.

La rândul meu voi pune o întrebare tânărului meu corespondent: Ai nevoie să mergi la Pitești și ca să ajungi acolo ai mai multe mijloace: trenul, automobilul, călare, cu trăsură, cu căruța, cu carul și cu... picioarele. Ce mijloace vei alege te întreb eu? Desigur că vei alege pe cel mai leznicios. Ei bine! dacă este vorba de sfat: în loc să faci ca mine care am fost așa de naiv ca să aleg drumul pe jos—și am ajuns, dar numai eu știu *cum* și în *câtă vreme*—tu, fii mai practic și mai cuminte decât mine. Iea trenul, amice, iea de poți ex-

presul chiar și, deși s'aũ desființat acum biletele de liber parcurs gratuite, caută totuși și nu plăti drumul, pentru că... de ce ești june cu viitor și încă un june român? De altfel este inutil să faci ca mine, e inutil fiindcă nu ajungi la nici un rezultat și la nici o satisfacție. E un sport stupid acela ce am făcut eu și din care nu m'am ales decât cu ponoase. Crezi oare că mulți vor găsi un merit în ceea ce am săvârșit eu? Crezi tu că mulți vor recunoaște că am ajuns cu propriile mele puteri? Crezi tu că, în noianul acesta de ariviști, vei fi remarcat cum n'am fost nici eu și nici alții ca mine?

Nu urma decî răul și detestabilul meu exemplu; nu. Iea decî trenul și iea-l cât mai repede, căci sânt mulți ca d-ta cari se îmbulzesc la poarta vieții și cari se poate să te împiedice de a te urca înaintea lor.

Iea dar trenul și iea-l cât mai este încă timp.

II

DE LA 8—16 IANUARIE

8 *Ianuarie*. — Astăzi după unsprezece ani am vorbit din nou într'o întrunire a muncitorilor, îa întrunirea de protestare contra mă-

celurilor din Rusia. Cum s'a scurs timpul de repede! Par'că era ieri când, în ultima ședință la care am azistat, *partidul* mă judeca, mă răstignește, mă izgonește ca pe un trădător. Azi toate s'a uitat, e altă lume în această sală. E totuși un fel de ironie pe buzele mele, când mă gândesc unde sânt acum acuzatorii mei de altădată, unde aș ajuns puritani de ieri cari pe mine mă socoteau ne-îndeajuns de ortodox? Eu cel puțin mă găsesc în aceeași stare și pot zice și azi ceea ce am zis ieri. Desigur n'am câștigat nimica: dar cel puțin tot este un merit că timp de unsprezece ani aș știut să rezist și decepțiunilor și dezgustului și ispitelor. N'am făcut desigur mare ispravă stând locului; dar par'că alții aș făcut mai mult!...

Incep să vorbesc. Mă stăpânește însă o senzație. Înțeleg bine că între mine, străinul de astăzi, și această mulțime este un sloi de ghieață: nu o cunosc, nu mă cunoaște. În sufletul ei nu pot pătrunde, nu știu cum să o iau ca să o câștig. Altă dată mă jucam cu auditorul meu, știam ce-î trebuie, îi cunoșteam slăbiciunile; pe când astăzi de-abia dibuiesc. E și o altă senzație: frazele mari și bombastice pare că-mi fac rău și mie, și caut să le evit. Or, dacă aș abuza de ele aș avea un succes mai mare. Cum să faci însă aceasta când nu le poți simți cum le simțea altădată și când chipul acesta de victorie grosolană îți repugnă?

De altfel mai am de concretizat și o a treia impresiune. Mulți mă felicită că m'am întors și eu nu am senzația aceasta: Mi se pare că totdeauna am fost la postul meu; reieau numai o lucrare întreruptă, cu singura deosebire însă că nu o reieau de unde am lăsat-o ci mult mai de departe. Cu toate acestea, în marginea gurii mele e o umbră imperceptibilă de zâmbet trist. Fără îndoială nu mai sânt același de acum unsprezece ani; orice s'ar zice, anii au trecut peste mine, m'au schimbat, m'au îmbătrânit, m'au zdrobit din multe puncte de vedere: nici nu mai poate fi vorba ca să pun umărul la lucru, direct ca altădată. Cred că așa face de un bun prezident de întruniri publice, o moaște oarecare, un *bătrân* care face todeauna bine în cadrul unei mișcări, *une vieille barbe* cum se numeaî cei dela 1848 în Franța.

Oricum ar fi, mai este ceva: Nu știu dacă mulțimea mă socoate ca străin. Șefii însă învederat mă socotesc ca atare! Ei chiar îmi combat ideile, căci vai! când cugeți liber faci abstracție de calapoade. Calapoadele sânt însă în lăuntrul partidelor, ca sticlele dela spițerie: poți să pui mâna pe dânsule și cu ochii închiși. Calapodul e lucru foarte comod și care nici nu prea dă multă osteneală de gândire.

9 Ianuarie.— Am pe conștiință o moarte. Mă întreb dacă am făcut bine să nuî ascult

cererea? Poate nu se sinucidea nenorocitul. Un corespondent al nostru a fost implicat într'un proces militar, ținut un an de zile în prevenție și achitat în sfârșit. Mi-a cerut să-i redau locul și i l-am redat. Mi-a cerut să-i măresc salariul și nu am putut; mi-a cerut să-i dau leafa pe câteva luni înainte și iarăși n'am putut să-i satisfac cererea. Azi o telegramă mă vestește că tînărul s'a sinucis. Nu cunosc motivele acestui act de disperare. Probabil că vina nu este numai a mea; totuși mă întreb dacă am procedat bine! Nu numai odată am fost pus în așa tristă pozițiune, uneori salvând pe vreun om, altădată fiind incapabil să mă împotrivesc voinței nemiloase a soartei. Și apoi decâte ori nu se abuzează de bunătatea și de bunăcredința ta! Nu de mult, cineva făcea regulat apel la punga mea, sub cuvînt că i-a născut nevasta. M'a păcălit de câteva ori crezând că contribuî și eă cu ceva la înmulțirea populației, până când mi-am dat seama că nevasta îi năștea prea des, de câte două trei ori pe an și — cum ea nu era din neamul pisicilor — m'am emancipat de acest bir antimaltuzian.

10 Ianuarie.— Câte odată o expresiune, fericită îți dă o adevărată mulțumire. Vorbind azi cu o doamnă, îi arătam oarecari lipsuri ale ființei sale.

— Adică, d-ta zici că aceasta ar constitui un defect?

— Nu, doamnă, nu-î defect; este o calitate ceea ce vă imput, dar o *calitate excesivă*. Această expresiune mî-a plăcut și cred că este bine găsită. În adevăr ce este un defect de nu o *calitate excesivă*? Iată de pildă calitatea de a fi om cu rînduieală. Cât timp ea este temperată, însușirea este bună, este calitate; când este însă exagerată, devine un defect, o manie, devine supărăcioasă, adică o *calitate excesivă*.

Nu știu dacă doamna a rămas mulțumită de descoperirea mea, dar eu mărturisesc că sînt foarte, foarte mulțumit, dacă ceea ce cred eu lucru nou nu o fi vechiul de tot — ceea ce totuși ar adevări proverbul franțuzesc pe care îl știți și d-v.: că *oamenii de spirit* se întîlnesc — și îmi dați voie să mă socotesc astfel pe ziua de azi din cauza *calității excesive*, care în cazul meu ar putea să fie și lipsă de modestie.

11 Ianuarie.— Azi aud din biroul meu că se petrece un mare scandal în vestibul: era un bețiv care vroia negreșit ca să mă vadă și care era împedat să intre.

— Domnul director este foarte ocupat, îî zicea servitorul. Poftiți vă rog mâine dimineață.

— Nu se poate, acuma voi să-l văd! Dacă la d. Mille, ca și la rege, nu se poate intra, eu

nu mai vin altădată! Să-î spuî d-luî Mille că un cititor a venit să'l vadă.

Incidentul cu bețivul m'a făcut să râd, mai ales de pretențiunea luî că, fiind un *cititor* al meu are dreptul să între orîcînd la mine și să-mî vorbească. Totuși, în beția luî și printre aburiî vinuluî, omul acesta a spus un mare adevăr. Două puteri reale aũ mai rămas în țara romînească: *regele și presa*. La rege nu se poate intra așa de lesne. Dacă însă nici *presa* nu-î este accesibilă, atunci este rău de tot pentru bietul cetățean care are să se plîngă de samavolnicia administrațiunei orî de nedreptatea justiției.

Cititorule, amicul meu, dacă aceste rînduri vor cădea sub ochii tăi și te vor afla în stare de trezie, te pot asigura că ușa mea îți este totdeauna deschisă; însă te rog să nu te abați pe la berărie înainte de a veni la mine, căci va fi greu să ne înțelegem și iar o să protestezi contra *ciocoizmuluî* meu.

12 Ianuarie. — Am primit o scrisoare pe care îmi pare rău că n'o pot publica pe de-a-întregul.

Autoarea este una din acele copile cari veneaũ să mă asculte la *Clubul muncitorilor* și care zice că din gura mea multe a învățat în decurs de atîția ani. Mai târziu a azistat, neputincioasă să'mî ia apărarea, la izgonirea și

crucificarea mea. Voia, atunci să protesteze, să țipe, să blesteme contra acelor care loveau, după credința ei, într'un nevinovat. In acele momente, i se părea că se juca în realitate una din scenele din *Dușmanul Poporului* al genialului Ibsen. Ce putea însă să facă ea, o copilă de cincisprezece ani împotriva mulțimei biruite și fanatizate? A plecat fruntea cu durere și timpul a trecut, lucrurile s'aũ schimbat, aũ venit vremuri furtunoase, apoi iar a răsărit soarele și astăzi dânsa femei de douăzeci și șase de ani, femei măritată și cu copii, m'a regăsit la *Eforie* vorbind din nou muncitorilor și m'a regăsit acelaș ca altădată, așa cum mă păstrase neatins ca o icoană timp de atâta vreme în amintirea ei.

Scrisoarea aceasta m'a descrețit fruntea.

E orîșicum o mulțumire să constați că munca ta a produs roade, că ceea ce ai făcut nu s'a uitat, că răutatea și inconștiența omenească nu sînt generale și că, dacă în viață te-ai purtat bine și omenește, tot are cine să te aprețuească și care și după moarte să-ți păstreze amintirea, singura mângâiere a acelor care încearcă să facă ceva în acest noian de răutate și de mișelie!

13 Ianuarie.— Un vechiũ tovarăș de idei a venit să mă vadă și să'mi ceară un sfat. I-am dat mâna cu căldură și l'am poftit să șadă.

Mă-a întins mâna cu ezitare și cu greu l'am decis să ia loc.

Ca o explicare a atitudinii sale, el îmi povestește trista lui viață:

— Când m'ai cunoscut eram om cinstit; astăzi sânt osândit pentru fapte necorecte. Și nu protestez nici nu voiū să explic fapta: sânt vinovat! Ce să mă fac însă acum, căci odată ce voiū ieși din pușcărie nu voiū mai putea să'mi câștig existența?

Toți se uită acum la mine cu dispreț; mă fac mic înaintea tuturilor; nu pot protesta contra injuriilor ce mi se adresează, căci sânt adevărate.

Am încurajat pe acest naufragiat al vieței, ȳ-am dat sfaturile necesare, ȳ-am făgăduit sprijinul, fiindcă socot că sântem datori cu toții să ridicăm pe cei căzuți. Totuși, când a plecat, instinctiv mâna mea a rămas neclintită și n'a atins mâna celui „*vinovat*”.

Nu știu dacă omul acela a observat gestul meu negativ; dar orȳ cum, cât de bine a înțeles el situația lui și cum este de adevărat că trebuie să se socoată un mort printre vii, un om care în societatea oamenilor *ziși cinstiți* nu va mai putea sta și va trebui orȳ să se piardă cu desăvârșire, să se declaseze din ce în ce mai mult, orȳ să plece departe, departe în alte țări, unde să uite și de ființa lui și de trecutul lui!

Oamenȳ cinstiți! Mai just ar trebui de spus oamenȳ carȳ par cinstiți, oameni pe carȳ justi-

ția nu i-a înfierat; căci, dacă ar fi să alegem fără de sentințe judecătorești, socot că mai multă necinste s'ar găsi decât cinste în societatea noastră civilizată și modernă, și care totuși are atâta dispreț pentru necinste!

14 Ianuarie.— Mi s'a povestit un caz destul de nostim. Pe calea Victoriei s'a întâmplat un accident de trăsură, zilele trecute, seara. Unui cupeu i s'a rupt o roată și bine-înțeleș s'a adunat lumea în jurul cupeului. Cei din lăuntru sânt scoși cu oarecare greutate dar și cu multă surprindere. Intr'adevăr s'a scoborât din cupeu o doamnă măritată în tovărășia unui diplomat neînsurat! Această mică întâmplare face deliciul saloanelor de toate mâinile. Bine-înțeleș că cele mai indignate sânt doamnele, contra *necredincioasei* soții. Și cum nu s'ar indigna oare când d-lor nu li s'a întâmplat un asemenea accident? În poleita și îngăduitoarea noastră societate este permis să faci totul, poți voiaja în trăsură la locul secret de întâlnire cu altul decât bărbatul tău, poți să mergi dacă vrei și la bal mascat, poți face totul, cu singura condițiune să nu fii descoperită, să nu ți se întâmple accidentul suferit de d-na cu pricina ori ceva similar lui.

Eū aș înțelege ca furia doamnelor să se reverse asupra vizitiului care n'a îngrijit în deajuns de trăsură, asupra cailor cari s'ar fi spe-

riat, asupra altuî birjar care ar fi lovit roata cupeului, asupra domnului diplomat care a ales o trăsură atît de compromițătoare, asupra spectatorilor cari s'aû vîrât acolo unde nu le fierbea oala, asupra lumei de pe calea Victoriei; dar nu pot înțelege indignarea contra *colegei lor*.

Totuși, dacă furia *amicelor* se revarsă asupra femeii, — n'o fi probabil aici vorba de un fel de morală rusească, care pedepsește nu pentru că ai furat, ci pentru că ai fost prins cu lucruri de furat.

III

DE LA 16—23 IANUARIE

16 Ianuarie.— Astăzi a fost conferința d-nei Christiane, colega noastră belgiană, care a venit să țină și în România o conferință saû două. Pe cînd conferențiară vorbea, eû cuge-tam la ceea ce se petrece în sufletul acestei fe-meii. E teribil să vorbești înaintea unuî auditor necunoscut, de ale căruî dispozițiuni și gusturi nu ai cunoștința, și mai ales cînd nu ești sigur dacă te poate înțelege orî tu îl poți pricepe.

Studiez pe oratoare care din ce în ce își ea-pătă siguranța, intră în contact spiritual cu auditorul și în același timp cercetez și publicul

62/19947 nm

care încetul cu încetul este cucerit de farmecul vorbirei și de puterea dicțiunei.

Ce forță colosală are cuvîntul și, pe lîngă cuvînt, cîtă putere are și individualitatea celui ce vorbește! Ea ți se impune, te cucerește, te farmecă și te robește. Puterea vorbirei mai stă și în egoismul celui ce te ascultă. El nu își mărturisește că l-a cucerit, ci își spune că oratorul nu face decît să-î repete aceea ce de altfel a cugetat de atâtea ori. E fericit și mulțumit că i s'a ghicit gîndul și sentimentele și, cînd aplaudă cu frenezie, pe sine însuși se aplaudă el.

În fond este ceva adevărat, în sensul că vorbitorul știe să răscolească un fond inconștient, comun tuturilor, dar din care numai cei aleși pot să extragă diamantul concretizat al gîndirei și al ideii clare.

17 Ianuarie.— Pe prozaica stradă Lipșcani — care ar fi și mai prozaică dacă n'aî întîlni femei frumoase și elegante, — un cunoscut m'a oprit în loc.

— D-ta ești autorul unei poezii frumoase, al cărei conținut l'am uitat, dar care începe cu versurile acestea:

*„Si scris m'a fost, femeie, cu chipul rupt
[din soare?...”*

— Mi se pare că da, îmi aduc aminte de a-

ceste versuri; dar îți mărturisesc că n'aș putea preciza dacă eu sânt autorul lor sau altul. E mult, este așa de mult de atunci, de când mă credeam poet, încât nu îmi mai aduc aminte bine.

Amicul s'a mulțumit cu atâta, mi-a spus că o să vină odată la mine să-î împrumut volumul meu de versuri și a plecat, lăsându-mă pradă amintirilor mele.

Da, da, odată mă credeam că sânt poet și încă poet de viitor. Eminescu mărturisea amicilor săi că am un robust talent, răposatul Lambrior îmi strângea mâna cu căldură după fiecare bucată de versuri publicate în *Contemporanul* de la Iași și nu mai vorbesc de amicii mei cari în cor declaraă — imprudenții — că sânt *adevăratul poet*. Acestea toate se petreceă acum douăzeci și cinci de ani, într'o epocă când Vlahuță și Coșbuc nu existaă drept scriitori, când Eminescu era încă discutat și contestat și când singur Alexandri stăpînea întreaga literatură cu talentul lui eclectic și mediocru. Eram reprezentantul poeziei sociale, glasul meu socoteam că era merit să fie clopotul de alarmă al proletariatului român și, în imaginațiunea mea copilărească, mă credeam merit să fiu poetul încununat cu lauri al erei noi.

Dulci și nevinovate iluzii ale tinereții. A trecut un sfert de veac de atunci; versurile mele n'aă cutremurat lumea din temelie; aă trecut

chiar și timpurile eroice ale erei noi; lumea a rămas tot locul; *poetul viitorului* a fost uitat și el; iar din tot ce a rămas nu este decât un biet volum epuizat, pe care din zece în zece ani îmi arunc ochii cu emoțiune,... fiindcă în el am concentrat tinerețea mea, aspirațiunile și visurile cele mai scumpe ale vieții mele, — lăsînd la o parte deziluziile și amărăciunile ce îmi sugerează aceste moaște...

Și tocmai când uitasem tot volumul meu, care stă prăfuit în rafturile bibliotecii, iată că un trecător de pe stradă îmi aduce aminte în chip brusc de acest trecut al meu, de bietul meu trecut, de *poetul viitorului*, care n'a putut rămâne nici măcar poet al trecutului...

18 Ianuarie.— Un tînăr voiește să se facă ziarist și eu îi mărturisesc că nu văd în el temperamentul necesar gazetarului. Vrea să mă convingă de contrariul și pentru aceasta îmi scrie lungi scrisori, foarte bine scrise, dar cari nu mă pot convinge nici decum. Și eu mă mir de acest tînăr că nu ia altă cale. N'o fi alt mijloc de convingere mult mai doveditor? Desigur că da. Proba contrarie se poate face imediat arătându-mi-se puterea lui de lucru. Iea taurul de coarne, tinere; pune pe hârtie subiectele așa de frumoase și de atrăgătoare ce ai în cap, dă-le ființă și apoi vino la mine și, punîndu-

mi-le înainte pe masă, arătă-mi că nu-ți lipsește temperamentul pe care ești și-l contestez.

Tînărul meu însă ezită vai! de a-mi da această flagrantă dezmințire și întărește printr'aceasta și mai mult bănuieala mea.

19 Ianuarie.— O doamnă, de care s'aŭ ocupat ziarele indirect, îmi scrie o lungă scrisoare rugându-mă să repar de se poate tot răul ce i-aŭ făcut. El par'că în această scrisoare o vorbă de învinuire, o veche rancună, ca și când ar fi o dușmănie între dânsa și între mine. Aceasta însemnează că nu-și dă seama de rolul presei. Ea fotografiază momente și de multe ori, după cum este scena, vai de acela care se află în raza obiectivului indiscret. Ce este de vină însă ziaristul? El trebuie să relateze, să spună totul, și numai fatalitatea este de vină dacă te aduce și pe tine, fără nici o vină, în gura lumii. Presa e atot-puternică, ea fabrică glorii, de multe ori nemeritate; ea te distruge adeseori, iarăși fără să voiască și dacă ai fi, d-ta, doamnă, în sufletul ziaristului ai vedea de câte ori este el nevoit să lovească în ceea ce are mai scump, fiindcă nu are cum face altfel.

Nu blestema, doamnă, pe ziaristi. Blestemă dacă voiești nenorocirea care te-a adus înaintea obiectivului nostru vecinic îndreptat asupra actualității și—în loc de toate acestea — cine știe dacă nu tot presa îți va da satisfacțiunea

pe care o ceri dela ea, satisfacție mai mare chiar decât lovitura ce ți-a dat în chip involuntar.

20 Ianuarie.— Astăzi am fost la expoziție cu d. dr. Istrati. M'a condus pretutindenți, am vizitat și *Cula românească* și *Cetățuia lui Tepeș-Vodă*, mî-am aruncat ochii și asupra Arenelor romane; iar de sus, de pe dealul Filaretului, din fosta grădină *Trocadero* unde altădată sărbătoream pe 1 Maiu socialist, întreaga vedere a expoziției se poate vedea desemnată ca pe un plan.

Sus pe deal, în bătaia vîntului, care îi respiră barba căruntă, silueta staturei mari a doctorului se arată, cu brațul întins asupra operei sale și se desinează pe albastrul cerului ca fond. Mi s'a părut gestul frumos, cu atîta mai frumos cu cât el coresponde și stăreii sale sufletești. Desigur că scruta viitorul, aceea ce are să fie când totul va fi gata, când expoziția va fi în toiul ei, când va răsuna de muzică și de larmă, când seara va părea incendiată de miile și miile de lumină cari o vor decora și lumina. De sigur a fost în acest moment o trăsătură de unire între concepțiune și realizarea ei, și — oricât de imperfect este ceea ce capătă ființă, față de concepțiune — totuși, puterea ta creatoare trebuie să fie măgulită!

21 Ianuarie.— Am o pisică vie și o pisică de teracotă. Am luat-o pe aceasta și am pus-o în fața celei d'ântîi. Primul gest al pisiceii a fost să se apropie repede de aceea ce credea că-i este un nou tovarăș. S'a întors în jurul ei, a mirosit-o cu interes, a lins-o, i-a dat cu laba, în sfârșit i-a arătat o mare atențiune. N'a durat însă mult această stare de suflet. S'a mai uitat încă odată la ea, apoi s'a retras cu oarecare dispreț, privind-o cu coada ochiului și a plecat. Am mai încercat de câteva ori să pun pe cele două pisici față în față; zadarnică a fost însă încercarea de a mai stimula interesul pisiceii mele. Ea nu s'a mai apropiat de chipul colegei sale, a ignorat-o și o ignorează ori de câte ori o vede.

Ce o fi gândind și susținând pisica mea, care o fi motivul disprețului și al dezinteresării sale, nu pot ști. E însă probabil că conștiința vieții o face superioară, căci o pisică, care nu știe nici măcar să scuipe, poate ea să merite numele de pisică?

22 Ianuarie.— *Gura lumii numai pămîntul o astupă*, zice proverbul și am constatat și zilele acestea ce însemnează această teribilă gură a lumii, iresponsabilă și insesizabilă, care te poate zdrobi ori înmormânta, ori să-ți lase cutare sau cutare nume rău.

— Ei, ai auzit de bietul X?

—Ce să aud? Nu știu nimic.

— Ei! A înnebunit sârmanul. L'a dus de câteva zile la doctorul Șuțu.

— Cum se poate! Dar l'am văzut mai erî.

— Ei! așa cum ți-o spun. Familia ascunde nenorocirea, dar așa este cum îți povestesc. Mi-a mărturisit lucrul Y.

Din zece, din douăzeci de părți acelaș lucru auzi, de mai multe ori pe zi și nimeni nu se duce să cerceteze, să se convingă de tristul adevăr. Din potrivă toți vorbesc, toți flecăresc, toți fac nebun pe bietul X care este sănătos tun și care se miră și el cum a intrat în gura lumei...

Fiți siguri însă că din acest zvon tot o să rămâe ceva și vor fi mulți cari, văzând pe stradă pe *fostul nebun*, se vor îndoii și atunci dacă s'a însănătoșit de-abinelea ori dacă tot este nițel țicnit.

Gura lumei, gura lumei, numai pămîntul o astupă!

IV

DE LA 24 — 30 IANUARIE

24 Ianuarie. — Câte studii nu poți face asupra oamenilor în aceste timpuri turburî! Conștiința românească se ridică cu putere con-

tra stăreii de spirit a grecilor din România și cere să se facă dreptate. E de respectat această indignare a unui popor care vede că i se calcă în picioare cele mai sfinte și mai elementare reguli ale ospitalității. Pe lângă aceste patimi curate, câte alte porniri josnice nu ies la iveală, câte răzbunări nu se ticluiesc, câte lovituri nedrepte nu se uneltesc în umbră? Cabinetul meu și al redactorilor noștri este inundat de tot soiul de oameni cari vin să ne facă *destăinuiri senzaționale*; curierul redacției este mai voluminos decât oricând și jumătate din numărul scrisorilor se alcătuește iarăși din denunțuri, cari mai toate, (după obiceiul pământului), sînt anonime.

Cum o să descoperi adevărul din minciună, cum poți să te păzești de neadevăr, de bârfire, de răzbunare? Hotărît ca să lovesc fără milă, dar cu dreptate, demulțorii staū la îndoială, dacă fac bine ori rău, însuși eū în neputință de a deosebi adevărul de neadevăr, calomnia ordinară și demulțorii interesată de îndeplinirea sfântă a datoriei.

Așu se întâmplă în toate stările de războiū. Câți nenorociți nu plătesc fără vină, și tu trebuie să treci cu oarecare ușurință peste nedreptățile ce poți eventual face, fiind că așa cere lupta, să atacî și să te aperi, și nimeni nu se uită dacă războiul acesta face dezastruri de tot soiul, căci acesta este rolul și soarta luptei!

25 *Ianuarie*. — El are peste cinzeci de ani, ea nu are decît șeptesprezece și sînt pe cale să se căsătorească. E imposibil ca omul acesta să nu se gîndească la epilogul idilei sale. În om însă este un fel de egoism al momentului. Ce-î pasă lui ce va fi mîine și dacă va fi! E-sențialul este ziua de azi și—dacă azi poți avea maximul de senzațiuni plăcute — pentru ele dai totul, cum bătrînul Faust și-a vîndut viața lui Belzebut, pentru o clipă de tinerețe. Pe lângă aceasta mai este și speranța. Nu s'a rezolvit încă definitiv problema dacă un bătrîn mai este în stare să insufle dragoste și să fie fericit din acest punct de vedere. Emile Zolla în *Le docteur Pascal* a rezolvit problema în sens favorabil. De altfel sînt cazuri și în jurul nostru și decî se poate prea bine ca pilda excepțională a unuia să atragă și să înșele pe mulți alții.

26 *Ianuarie*. — O scrisoare venită din Beira (Africa) cu data de 12 Decembrie m'a făcut să surîd cu oare care tristețe. În ea, un fost tovarăș de idei, Pascu Carovici, — emigrat în Africa, dar care se ține în curent cu cele ce se petrec în țară — îmi trimite o scrisoare-manifest relativă la mișcarea pe care am voit s'o încep atunci cînd am publicat articolul *Glasul Conștiinței*. Amicul meu, se vede că de cînd se află printre alte neamuri, a uitat caracteris-

tica compatrioților săi și nu și-a dat seama că între data cînd a scris scrisoarea și data sosirei sale, în fericita țară a divului Trajan, se pot întîmpla multe și în special că, cu cît focul aprins a făcut mai multă lumină cu atîta mai ușor și mai repede cată să se stingă! Așa s'a întîmplat și cu mișcarea concepută de mine și azi cine își mai aduce aminte de mica emoțiune provocată de *glasul conștiinței* mele?

De altfel, de sigur, eă sînt primul vinovat. Toți aceia cari aă luat parte de aproape ori de departe la această încercare sînt desigur cu sufletul foarte ușurat, că îmi ieaă toată vina pe seama mea. Și de ce n'aș lua-o? Și eă sînt român și eă decî sînt tembel și foc de pae, și eă am așteptat ca lumea să vină la mine, pe cînd poate ar fi fost mai practic să merg eă la dînsa.

În tot cazul, scrisoarea lui Pascu Carovicî, sosită a treia zi după înfierbințeală, m'a făcut să zâmbesc și în tot cazul să-mă pledez mie însumi circumstanțe ușurătoare. Dacă și pe alții i-a putut înșela aparența de mișcare, de ce nu m'ar fi înșelat și pe mine, promotorul acestui curent născut mort?

27 Ianuarie. — Am voit să fac o experiență cu cei doi canari ai mei. Le-am dat drumul din colivie, și am deschis și fereastra. Cele

două păsărele, despre cari poeții cîntă că sînt dornice de libertate, aū eșit din colivie, aū zburat pînă la fereastră, dar n'aū mers mai departe ci aū reintrat imediat în colivie și n'aū mai ieșit pînă nu s'a închis fereastra. Aū avut libertatea și n'aū știut să se folosească de ea, preferind robia pe toată vieța, o robie plină de căldură și cu existența asigurată, unei libertăți în care le așteaptă frigul, foamea, vagabondajul și mizeriile iernei. Nu rezultă de aci că robia este de preferat libertății. Sînt însă ființe cari n'aū ce face cu libertatea, căci pentru ele ar fi libertatea de a muri de foame și de frig. In această privință, depeșile din Rusia ne relateaū mai ieri cazul unor deținuți, din Moscova mi se pare, cari — fiind găsiți nevinovați — s'a dat ordin ca să fie puși în libertate. Ei aū refuzat însă ca să ieasă din temniță. Acolo aveaū cel puțin locuință caldă și hrană, pe cînd afară îi aștepta mizeria și frigul. E trist pentru această societate, în care membrii ei preferă pușcăria libertății, dar aceasta e dovadă că adevărata libertate este acea stare în care omul este pus în așa condițiuni încât realmente să poată fi liber.

*28 Ianuarie. — Teatrul Antoine din Paris a reprezentat zilele acestea, de altfel cu mult succes, piesa germană *Alt-Heidelberg*. Ea a plă-

cut lumei pariziene și nici nu putea să nu placă. În *Alt-Heidelberg* fiecare își regăsește tinerețea lui. În fie care din noi este *Alt-Heidelberg*. E neputința tristă de a reînvia trecutul, de ați retrăi tinerețea. Ea numai odată se viețuește și numai atunci îi poți savura plăcerea. Când ai îmbătrânit, ori cât te-ai întoarce spre zilele trecute, ele nu ți pot da decât tristețe, căci îți dovedesc că te-ai schimbat și că ceea ce ai simțit odată astăzi nu mai poți simți. Decorul rămâne acelaș, sufletul însă se preface, îmbătrânește și ori ce vei face nu poți trăi de cât cu suvenirul; căci ceea ce a fost de mult a murit. Incercați-vă acum și reconstituiți o petrecere de acelea, cari acum douăzeci de ani vă făceau atîta plăcere. În prima linie, nu mai găsești actorii cari au fost cu tine în scenă. Apoi, chiar dacă i-ai regăsi, mai pot ei fi aceia de acum douăzeci de ani? Ar fi tot așa de puțin reușită ca și mascaradele ridicole dela teatru, cari voesc să reconstituească o serbare ori în general vieța antică.

29 *Ianuarie*. — Un artist a venit să se plîngă la mine de indiferența publicului și a guvernanților cari îl ignorează. El ar voi ca să fie recunoscut și înălțat după meritele sale numai, și este trist și vexat cînd vede că nimeni nu se mișcă și că lumea aleargă și își ridică

pălăria înaintea altor glorii, demulteriori contrafăcute și fără de valoare.

Artistul nostru are o scuză mare și anume aceea că a părăsit demult țara și deci a uitat obiceiul pămîntului. Gloriile la noi se fabrică întocmai ca o pereche de galoși. Lumei îi trebuie să-î arăți cu degetul ca la orbă ce trebuie să simtă și cum trebuie să aprecieze. Cînd însă n'ăi făcut acest meșteșug, cînd ăi neglijat ca zicarele să-ți dea talent și celebritate, cum crezi tu oare, naiv artist, că cineva te va putea recunoaște ca atare și îți va da aceea ce meriți?

Procedează dar și tu ca toată lumea; bagă-ți în cap că reclama este sufletul comerțului, că arta nu-î decît un meșteșug și recunoaște ca ori și care altul, că drumul cel mai adevărat și sigur către glorie este acesta și că, cum ăi avut-o și o ăi alții, vei avea și tu slava și consecințele ei.

30 Ianuarie. — Primesc multe scrisori anonime, dar în special ele orî mă înjură orî înjură pe alții. Am primit însă erî o scrisoare anonimă care mă laudă. Aceasta m'a zăpăcit cu totul și mi-a stricat buna rînduieală a mentalității mele. Cînd scrii o scrisoare anonimă prin care înjuri pe cineva, fie el destinatarul scrisorei orî fie el altcineva, anonimatul tău este o dovadă de lașitate și de frica de răspundere, de răutate și de ipocrizie. De ce însă să

păstrezi anonimatul cînd aduci laudă cuiva? Să fie modestie? Eū socot că și în cazul acesta e tot lipsă de curaj.

Corespondentul îmi laudă atitudinea în chestia grecească. El a putut crede un moment că scrisoarea îi va fi publicată și probabil nu voiește să se pună rău cu aceia pe cari eū în combat cu pieptul deschis, dar pentru care luptă, el nu se vede destul de înarmat.

Or fi poate și alte cauze. Dv. cercetașile, găsiți-le și dacă voiți comunicați-mi-le și mie.

V

**DE LA 31 IANUARIE PANĂ LA
6 FEBRUARIE**

31 Ianuarie. — Petrecut-am saū nu la balul mascat al preseī dat ieri seara? Desigur că nu, și ar fi fost minune să fi fost altfel. În afară de măști, este o întreagă lume aproape necunoscută în jurul meū. Alte generațiuni s'aū ridicat, pentru cari sânt un om scos din uz, fiindcă de mult am renunțat să ieau parte la același chip de a petrece. Dar chiar măștile, cari altădată mă înconjurau, azi trec indiferente pe lângă mine, singure ori la brațul atâtor tineri necunoscuți. Și pentru majoritatea măștilor sunt străin, ori poate un strigoiu care

se întoarce în lumea în care a trăit altădată. Cînd vreo mască mi se adresează, cu stereotipa rugăciune de a-î cumpăra bilete de tombolă, eū îmi fac socoteala că dînsa trebuie să fie deja bătrîna, dacă mă mai cunoaște. În mijlocul acestei lumi, din care o parte nu mă știe iar alta nu m'a cunoscut odată, eū rătăcesc gîndindu-mă dacă a fost vreun moment cînd să fi petrecut la bal mascat?

— Oh! altădată se petrecea de minune la bal mascat, îmi spun cei mai bătrîni decît mine; dar eū, drept vorbind, nicî odată nu am putut petrece, nicî odată nu am găsit masca ideală și vecinic căutată, care să mă intrigheze și să-mî ațâțe curiozitatea de a o cunoaște. Multe chiar ar dori ca tu, care nu ești mascat, să le intrighezi; căci și ele poate sînt setoase de idealul irealizabil de a petrece... la bal-mascat.

1 Februarie.— Azi am primit vizita unui domn care, după obicînuitele banale schimbări de vorbe, mî-a declarat că a venit prin București ca să viziteze Capitala și a crezut că nu trebuie să plece pînă nu mă va cunoaște și pe mine. Îatămă-s pus în rîndul curiozităților bucureștene, ceva în genul bisericeî Stavropoleos, a Caseî de depuneri, a palatului poștelor, și a bisericeuței lui Bucur cu turnul în formă de ciupercă.

Imî vine să mă scol de pe scaun, să mă așez

cu ceremonie în dreptul ferestrei, să mă întorc în toate sensurile și să mă prezint vizitatorului sub toate aspectele: de față, din trei sferturi, de profil, cu spatele, în picioare, pe scaun,—și toate acestea fără nici o răutate sau rea dispoziție, fiindcă această vizită mă măgulește oarecum, deși îmi pare ridicolă până la un punct. Această situațiune a înțeles-o de altfel și musafirul meu curios, fiindcă după ce am schimbat câteva cuvinte, iată-ne pe amândoi într'o pozițiune dificilă, fără să știm ce să ne mai spunem. Eă, desigur fiindcă nu mai aveam nimic de zis, decît doar să-l întreb cînd a venit și cînd pleacă; el, probabil emoționat și neștiind de unde să înceapă vorba, pe cînd înainte de a intra la mine desigur că chestiunile se îngrămădeau în mintea lui.

A fost un fel de ușurare pentru amândoi, cînd servitoarea a anunțat o altă vizită și cînd necunoscutul meu a găsit prin aceea prilejul ca să se retragă, cu satisfacțiunea în suflet că a văzut pe acela cu care zilnic stă de vorbă și cu care de altfel n'a putut vorbi decît foarte puțin. Desigur că necunoscutul a plecat cu multă deziluzie despre mine; iar eă am fost nemulțumit de felul meu de a fi, grație căruia n'am apărut în fața străinului în felul strălucit cum își închipuia el că trebuie să fiu.

2 *Februarie*.—Guvernul a luat hotărîrea să expulzeze câțiva notabili greci, dovediți ca dușmani ai noștri, deși trăesc în mijlocul nostru de ani de zile. Nu pot să-mi pun mâna în foc asupra vinovăției ori nevinovăției lor; dar oricum, mă gândesc la sălbătăcia aceasta de a-l lua din mijlocul amicilor și cunoscuților lor, din acest mijloc în care ei aproape s'aunăscut, și unde speraui să moară, să răpești pe un om și să-l arunci peste graniță! Și aceasta îndouăzeci și patru de ore, după ce o săptămână ori două l'ai torturat în sufletul lui, i'ai atârnat deasupra capului sabia lui Damocles, l'ai expus urei și disprețului celor din jurul lui.

Nu, nu, legea este barbară, căci nu îți dă dreptul măcar de a te apăra; te poate lovi, grație ei, un dușman ori un concurent din umbră; este un fel de repetare a listelor de proscripțiune de pe timpurile lui Marius și Sylla; iar sufletul meu nu poate decît să sângereze, căci poate eu însumi am contribuit la aceste nedreptăți, la această dureroasă și furtunoasă dezrădăcinare. Trăești o lună, două, un an, într'un loc, și cînd pleci, simți un fel de sfârșiere. Ce trebuie însă să fie cînd dintr'o zi într'alta ești izgonit cu interzicerea de a te mai întoarce, dintr'un loc unde te socoteai, cu drept ori fără drept, împlântat?

3 Februarie.—In ziarele pariziene, cari constituiesc pentru mine singura slabă și îndepărtată legătură cu marele Paris, citesc că iar s'a redeschis acolo discuțiunea asupra pornografiei, și că din nou se vorbește despre legea contra licenței publice, grație căreia s'a făcut celebru filozoful și legistul Béranger.

Mărturisesc că, de douăzeci și cinci de ani, de cînd scriu, nu am înțeles deosebirea dintre pornografie și scrierea cinstită, și mai cu seamă n'am înțeles goana contra acelu chip de a scrie. Eū unul nu cunosc decît două feluri de opere: acelea de talent și acelea fără de talent. In colo, faptul că scriitorul atinge mai de preferință unele subiecte, că tratează chestiuni așa zise imorale, iarăși m'a lăsat indiferent. Pornografia nu există, cred eū, în scriitor, ci în cititor. Sînt lucruri pe cari cititorul nici nu le înțelege, fiindcă nu le cunoaște și în cazul acesta pornografia n'are nici o atingere; sânt pe de altă parte lucruri pe cari cititorul le-a gustat și practicat, și în cazul acesta el constată cu oarecare regret că tabloul scris este inferior realității, și decî îl lasă rece.

Mă ridic însă contra prostiei. Cînd pornografia este greoaie și stupidă, ea mă exaspează, fiindcă în general prostia mă supără, dar numai pentru aceasta și nu pentru altceva. Și apoi, ce este și ce nu este pornografie? Noțiunea aceasta se schimbă după timp, după

țară, după obiceiuri și după o mie și una de împrejurări.

Și cînd Legea, Legea lui Manu, strălucitele povești arabe ale Halimalei, Boccacio, Rabelais, La Fontaine și alții au trecut și trec în rîndul pornografiilor, cînd Madame Bovary a fost înfierată de justiție ca imorală, eu declar sus și tare că îmi vine să trec de partea pornografilor de talent, decît de partea binecuvetătorilor fără pic de originalitate.

4 *Februarie*.—Ieri, la Cameră, un deputat a tratat de *pungaș* pe un ministru, și aceasta în ședință publică, cu aceeași ușurință de vorbă cu care ai spune: *vă înșelați, domnule ministru*. Cînd am citit prin ziare reconstituirea scenei, m'am gândit la moraliștii cari deplîng decăderea presei românesce și lipsa ei de urbanitate. Adică presa nu-și iea pildă dela lumea politică și, dacă cei din parlament vorbesc între ei cum se vorbește la hală, de ce adică ziaristii ar fi mai politicoși decît parlamentarii, pentru cari politeța și buna creștere sînt cea dintîiu datorie? Presa este oglinda societății în general și emanațiunea ei. Nu dar asupra ziaristilor să loviți, domnilor moraliști și doritori ca nivelul presei să se ridice; ci asupra politicianilor cari dau pilda cea rea.

De altfel, ca să faci politică, îți trebuie o mare doză de răbdare și un obraz de toval. Nu

toată lumea însă poate fi astfel, și meritul este, cred eu, al acelor care nu pot fi oameni politici în condițiunile în care se face politică în țara românească.

5 *Februarie*.—Am primit o scrisoare foarte ciudată. O cititoare voește să se mărite. Nu găsiți nimic rău și anormal într'aceasta, nu este așa? Cititoarea mea însă este săracă. Iarăși nimic extraordinar, fiindcă cei săraci alcătuesc marea mulțime. Cititoarei mele însă îi trebuie o zestre oarecare și unde lucrul devine ciudat, este când face apel la mine, ca prin ajutorul meu să-și agonisească acea dotă strict necesară, se vede, fericirei sale conjugale.

Vă întrebați desigur în ce constă amestecul meu în această afacere sentimentală și dotală? Iată: corespondenta mea îmi spune: Fă apel la cititoarele orî cititorii d-tale, ca să contribue cu o sumă oarecare pentru dota mea și eu în schimb,—nevoind să capăt gratis această dotă,—mă oblig ca timp de treizeci de zile să dau câte o bucată de proză pe fiecare zi, în care să descriu toate senzațiunile lunei mele de miere. Va fi ceva inedit, ceva original, care va compensa cu mult aceea ce fiecare cititor va vărșa în mâinele d-tale,—gentilul (eu sunt gentilul) director al *Adevărului*.

Cine cere nu piere, zice proverbul, dar nu credeți d-voastră că această corespondentă a

mea este de o extraordinară naivitate? În prima linie, câți vor consimți să-și deschidă punga pentru o asemenea operă de binefacere și de emoțiuni artistice, și poate și de alt gen? În a doua linie, care și unde este garanția că autoarea noastră ne va da în paginile ei ceva original și care nu s'a mai scris încă până acum?

În tot cazul, eu am pus pe hârtie dorința cititoareii mele anonime; cu atât mai bine dacă se va găsi cineva orî mai mulți cari să egalezze cu naivitatea lor naivitatea corespondentei mele.

6 Februarie.—Sînt așa de obosit, așa de obosit încît, fără perifrază, îmi alunecă condeiul din mână. Și propriu zis astăzi n'am lucrat mai mult decît altădată. E un fel de oboseală morală de altfel, o oboseală care te face să simți creerul gol, care te face incapabil de orice acțiune. Pare că, dacă mi s'ar spune *arde casa*, cam greu m'aș ridica de pe jețul meu, ca să-mi salvez viața. Și totuși — dacă mi s'ar spune: trebuie să scrii — aș lua condeiul cum îl ieau acum și, ținînd mîna dreaptă cu cea stîngă, aș scrie... și cine știe, poate în această supremă sforțare aș face ceva mai bun ca de obicei...

VI

DE LA 7—14 FEBRUARIE

7 *Februarie.*—Un tînăr mî-a trimis cîteva mostre de chipul cum voește să-și facă debutul în ziaristică. Am cercetat lucrarea și n'am găsit în ea acele însușiri caracteristice cari trebuie gazetarului, și anume darul de a *vedea* și de a avea ochi de țînțar, căci se zice că acest animal vede de cîteva orî mai mare decît realitatea, orî mai bine zis, decît văd oamenii. Prima însușire a ziaristului este aceea a observațiunei. Căți nu trec pe lângă un lucru, căți nu sînt părtași la cutare întâmplare și, dacă i-ai pune să scrie ceea ce au văzut, să povestească cele ce s'au petrecut, s'ar găsi foarte perplexi. E nevoie apoi ca tu cel puțin să vezi mai mare, fiindcă scriind, vei micșora fatalmente impresiunea ce va căpăta cititorul, și deci te vei apropia foarte mult de adevăr.

Un alt tînăr care credea că lui i se adresează observațiunea mea, îmi răspunde că sânt nedrept, fiindcă fiecare sosește la poarta vieței nu cu lada plină, ci cu un mic bagagiū care intră ușor într'un mic geamantan de mână. Desigur că da; însă, pentru a deveni pictor, trebuie să aibî însușirile acestei arte; ca să deviî cîntăreț nu trebuie să aibî organul perfect dezvoltat, dar cel puțin să fie putința de a deveni artist; precum iarăși când ești peltic

orî surd, orî mut, desigur este foarte greu să devii avocat, orî om politic, orî orator celebru.

Toate aceste însușiri negative se văd dela început și deci — cînd dela prima încercare văd că subiectul este bun și poate da mijloace ca cineva să facă o operă de seamă din el, dar cu toate acestea că debutantul n'a reușit să-ți dea măcar iluziunea, — în astfel de caz este mai bine să spuî debutantului ca să se apuce de altceva, să nu'si piardă timpul zădărnice, fiind că meșteșugul se învață, însă predispoziția este dela natură...

8 Februarie.— Recitesc impresiunile de ieri și, relativ la tînărul care a luat drept al său răspunsul dat altuia, îmi aduc aminte cu oarecare zâmbet de o mică aventură care mi s'a întîmplat pe cînd eram *Chitibus* și pe cînd scrieam rubrica *Impresiuni și Palavre*, o rubrică care a avut celebritatea sa și care a dat ocaziune multor talente ca să se releveze. Timp de un an, doi, primeam regulat, dela o corespondentă anonimă și deci necunoscută, aproape zilnic scrisori, pe cari nu le pricepeam decît cu greu, căci se părea că răspundeau celor scrise de mine și de alții. Deși nu vedeam ce raport ar fi putut fi între impresiunile mele și necunoscuta mea, totuși mă întrebam cine putea fi ea și eram oarecum intrigat. Am cunoscut mai târziu pe corespondenta

mea și deabia atunci mi s'a explicat enigma. Doamna, nu știu pentru ce, socotea că tot ce era scris în acea rubrică era *numai* de mine, că sub toate pseudonimile *eū* scrieam, și dînsa găsea în toate *mijlocul de a crede că mă adresam ei și că despre dînsa vorbeam*.

Am fost nevoit să spun adevărul adevărat și de atunci farmecul s'a rupt, și cu el și scrisorile aū încetat. Mi-a făcut rău la urma urmei că am distrus acele nevinovate iluziuni, dar le-am distrus fără a mă gândi și poate că cu oarecare doză de milă, pe cînd în realitate fusesem pur și simplu crud.

9 Februarie. — Se împlinesc azi cinzeci de ani dela moartea la Paris a lui Heinrich Heine. Nu pot să zic că cunosc îndeajuns pe acest poet, căci nu l-am citit decît în traducere, dar totdeauna am găsit în el un egal al lui Musset. Trebuie să vă mărturisesc că pentru mine cel mai mare poet al secolului trecut este Alfred de Musset. Poate că nu aş putea să susțiu cu argumente de critic savant această idee, ea este mai mult un sentiment; dar în Musset găsesc eū mai mult decît în oricine pe om și durerile lui și mai ales găsesc pe omul secolului XIX, cu toate aspirațiile și deluziunile sale, cu ironia lui fină, cu o comoară de simțiri și de însușiri înalte, față de altele josnice și urâte. Tot din aceeași rasă de

poetă este și Heine, și cine știe dacă poetul german nu este chiar egal colegului său francez.

Poate să fie o iluziune această părere și s'ar putea explica această idee prin faptul că Musset a fost cel dintâi poet al tinereții mele, acela care m'a impresionat mai mult și cu care m'am întâlnit în aceeași comunitate de sentimente... Oricum ar fi, în rarele ceasuri libere, cu plăcere deschid pe Alfred de Musset și cu glas tare recitese ori *Rolla*, ori *Portia* ori celebrele lui *Nopti*. Mi se pare că aud un întreg concert, în care dulcele sunet al flautului dominează, pe cînd în surdina îl întovărășesc viorile dulci și discrete.

Sînt prea trecut de vârsta tinereței ca să mai cred în alți zei. Musset și Heine dar, cu sau fără dreptate, vor rămînea pentru mine poezii cei mai de seamă ai veacului în care m'am născut.

10 Februarie. — Cînd scrii, cînd vorbești în public, cînd meseria îți este de a te produce zilnic, te blazezi și foarte rareori îți dai seamă că ai alcătuit ceva mai de seamă. Și cînd ești ziarist uiți repede articolele pe cari le scrii, cum de altfel socoți că și publicul le-a uitat odată cu ziua în care au strălucit cîteva ore,— meteor care apare o clipă și apoi, ieșit din noapte, reintră în noapte.

Cînd însă îți iese înainte un necunoscut și

contra așteptării tale vezi că s'a improvizat un fel de biograf al tău, aceasta te miră la început dar orî ce s'ar zice îți face plăcere. Astfel eū, care n'am timp să văd ce iese din semințele ce arunc zilnic în public, mă trezesc astăzi cu o scrisoare dela o doamnă din Turnu-Severin, anonimă de altfel — care probabil nu mă cunoaște personal precum nici eū nu o cunosc și care învederat că se interesează de activitatea mea publică, — îmi citează câteva articole demult uitate de mine, o carte a mea, văd în sfîrșit că îmi știe pe de rost viața măi bine poate decît o cunosc eū sau mi-o amintesc.

Aș fi nedrept dacă aș spune că această scrisoare nu mi-a făcut plăcere. Și plăcerea constă în mulțumirea că în munca ta grea și fără de nici o nădejde ca să-î ieși roadele, când îți faci numai datoria, e mulțumitor să vezi pe cineva care te urmărește pas cu pas și care în ziua când vei închide ochii nu te va uita, cum desigur vor face alții, și desigur cu drept cuvînt.

11 Februarie. — In *Le Matin*, Hardouin, vorbind despre efectele divorțului, fericeste pe fabricantii de piese de teatru, — fiind că aū la îndemîna multe situațiuni tragice orî comice. Intre altele, el citează anecdota unui stăpân de casă care spune unui individ: *Vezi*

da brațul la masă d-nei X. D-nul cel gros care stă lângă sobă este amantul ei. Iți spun aceasta ca nu cumva să faci vreo prostie.

Nici noi nu stăm mai bine. Imi aduc aminte exclamația unui ministru care se declarase foarte încurcat ca să-și alcătuiască lista invitaților la o serată: *Trebue să mă gîndesc nu numai la doamne și la bărbații lor, dar mai ales la amantele și amanții fiecăreia!* Și ca să sfârșesc trebue să citez lecțiunea înțeleaptă pe care un străin o dădea altui străin care voia să vină în România.

— In prima linie, la cafenea orî la berărie, la Capșa mai ales, să ieși seama *cu cine vorbești și cum vorbești.*

Se prea poate să te afli în societatea unui fost orî viitor ministru și de... acesta are oarecare însemnătate și poate avea și urmări, plăcute sau neplăcute.

In a doua linie, dacă lipsești din țară cîtva timp, la întoarcere studiează bine ceea ce s'a întîmplat în lipsa ta. Se prea poate ca d-na X să fie azi d-na Y, ca d. Z să fie bărbat d-nei W. și — dacă nu ești în curent cu noua situațiune — înțelegi ce *gafe* poți comite...

Cele citite în *Le Matin* îmi dau încredința-rea că în sfîrșit Parisul ne-a ajuns!

12 Februarie. — Citesc în *Săptămîna* d-lui G. Panu un articol cu totul rău-voitor pentru

actualul ministru de justiție, d. Al. Bădărău. Pentru mulți lucrul acesta poate fi de mirare, căci d. Bădărău a fost la Iași primul aghiotant al d-lui Panu, a fost stegarul partidului radical în capitala Moldovei, pe d. Bădărău s'a bazat întreg radicalismul ieșean și ceea ce este și mai curios este faptul că dacă azi Bădărău este ministru conservator aceasta se datorește trecerei d-lui Panu la conservatori cu întreg partidul său și deci și cu disciplina-tul adept Al. Bădărău.

Eū unul nu mă mir de loc. Sentimentele omenesci se schimbă după împrejurări de mul-teori. Când nu ești ziarist, nimeni nu bagă de seamă contradicțiile tale în această privință. Când însă îți scrii părerile, ele îți joacă de multeori festa, căci ești supus torturei paralelelor. Totuși nu-î nimic demirare că d. Panu să-și terfelească pe fostul și fidelul său tova-răș de altădată, precum iarăși n'ar fi de mi-rare când mă devreme ori mă târziu l'ar acoperi ca altădată de elogii. Eū unul nu'l voi condamna nici mâine, precum nu'l osân-desc nici acum; căci, dacă aș face aceasta, m'aș condamna și pe mine însumi care de a-tâtea ori am lovit și am susținut pe aceeași persoană, și am făcut-o cu aceeași bunăcre-dință cu care azi d. Panu lovește în actualul ministru de justiție, — care însă poate nu s'o fi așteptat ca loviturile să vină și din această parte....

13 *Februarie*. — Aflu de moartea colonelului Zahareanu. Până azi par'că nu'mi venea să cred că un om poate muri grație durerilor morale, din supărare cum s'ar zice. Moartea bietului colonel Zahareanu, pe care l'am văzut sănătos și plin de viață când a plecat din țară în urma cunoscutului incident care i-a sfărâmat cariera militară, moartea lui îmi spune azi că omul poate muri și de durerile sufletului.

Odihnească-se în pace omul acesta; peste mormântul lui să aruncăm flori și uitare; căci uitarea o căuta și el când se expatriase, și în acelaș timp să dorim aceloră cari 'i-au săpat fără de voe mormântul, să le dorim și lor ca în colțul conștiinței să nu le răsară re-mușcarea, —trista fantomă a muștrării de cuget.

VII

DE LA 14 — 20 FEBRUARIE

14 *Februarie*. — Am primit azi vizita unui domn care venea să mă întrebe dacă ideea pe care o are în capul său n'ar fi bine să o concretizeze într'o serie de articole.

— Da, desigur, îi răspunsei.

— Nu este așa că ideea este superbă?

— Nici vorbă.....

Vizitatorul meu părea însă cam decepționat, față de rezerva mea. Mă vedea că nu sânt de loc entuziasmat, și că din răspunsurile mele nu știa ce să creadă...

— Pare că d-voastră nu vă pare bună ideea mea...

— Dimpotrivă... dar...

— Dar?

— Dar pentru mine ideea, desigur este; dar ceeace mă interesează mai mult ar fi chipul cum d-ta ai concretiza ideea. Acesta este punctul dificil și esențial. Oamenii cu idei originale sânt mulți; puțini sânt însă aceia cari pot să transforme în bucăți reale, în marmoră, pe pânză, pe hârtie, ceeace aũ în capul lor. Când dar voiũ vedea cu ochiĩ, voiũ pipăi cu simțurile mele ceeace acum este nebulos numai în capul d-tale, numai atunci voiũ putea să te felicit, să mă entuziasmez, să te apreciez...

— Dar bine fără o idee nu poți realiza nimic.

— Firește, dar încă odată, realizarea ideei mă interesează pe mine scoaterea, din stare latentă, a puterei d-tale creatoare.

Vizitatorul meu a plecat foarte decepționat, și— din experiența mea — pot spune că va trece multă vreme până când va veni iar la mine cu ideea realizată; dacă va mai veni vreodată și nu se va mărgini să drăgostească, cu iubirea unui părinte, acea idee a lui, o idee care va rămâne tot în această stare de nebulo-

zitate, care îți dă impresia paternității dar nu-ți aduce niciodată decepțiunile și neplăcerile realizării în forme concrete.

15 Februarie. — Sânt mama lui Mărăcineanu, astfel se presintă la mine o bătrânică, ținând sub braț un pachet destul de mare învelit în niște ziare.

— Sânt mama lui Mărăcineanu, se exprimă cu ochii în lacrimi vizitatoarea mea, și vă aduc din partea fiului meu o amintire. Vă rog, vă rog să nu i-o refuzați. I-ar face atîta de rău aceasta!

Bătrîna desfăcu pachetul și îmi presintă un fel de etageră mică de stejar, sculptată de fiul ei și sculptată foarte bine, chiar artistic. Se cunoscuse că a lucrat o mână mai ușoară, o mână condusă de o inteligență mai superioară, mâna unui om care are idee și de perspectivă și de proporțiuni, și de aceea ce este o lucrare mai fină, mai artistică.

— Băiatul meu, urmă bătrîna, știe că d-v. vă îndoiiți de vinovăția lui și și-a permis să vă mulțumească pentru chipul cum l'ați ajutat în nenorocirea lui...

Și bătrîna plîngea, plîngea de'ți rupea inima, un plânset care este cel față de moarte, față de vecinicie, față de ireparabil...

Și pe când linișteam pe cât puteam durerea mamei mă gîndeam la grozăvia stărei sufle-

tescî și a colosalei revolte de a fi osândit pe vieață și fără de vină!

Dealtfel, în privința nevinovăției lui Mărăcineanu, mi s'a scris, am primit chiar vizite, mi s'a făgăduit destăinuirî senzaționale. Până acum însă n'am primit nimic. E mișelia lumii, e lenevia și frica de a te arunca în luptă; este, ceea ce e și mai trist, neîncrederea în reușita unei lupte pentru dreptate!...

16 Februarie. — Mă întore obosit acasă, căci toată ziua am fost hărțuit și în picioare, dar mai ales în neputință să satisfac pe aceia cari, în chip mai mult sau mai puțin sgomotos veneau să'mi ceară bilete gratuite pentru circ. Inzestrat cu multă doză de filozofie și de răbdare, am așteptat ca mulțimea să se calmeze și, după ce am nemulțumit câteva sute ori câte va miî de oameni, m'am dus să asist seara la circ la mulțumirea a două până la trei miî de oameni cari savurau plăcerea de a fi căpătat o reprezentație *gratuită*. E ceva născut în firea romînului de a alerga după gratuit. E posibil ca acest gratuit să'l coste ceva în realitate, mai ales pierdere de timp și alte supliciuri; e posibil ca acest gratuit să nu-î fie indispensabil și să și'l poată procura ușor cu bani; toate sânt posibile; dar e o satisfacție irezistibilă a romînului, ca să-și zică că în țara lui *nu plătește* ceea ce toată lumea plătește.

În această privință, având treabă lunile trecute la un minister, vedeam în fiecare zi așteptând un venerabil preot: într'o zi ministrul nu a venit la minister și preotul îi așteptase sosirea dela orele 10—1 după prânz; altă dată ministrul nu primea; a treia zi avea treabă; și, așa mai departe, l'am văzut pe preot timp de vreo trei săptămâni așteptând cu răbdare îngerească să dea ochi cu titularul departamentului.

În sfârșit, dat mi-a fost să asist la audiența în care bătrânul preot reușise să fie primit și ascultat de ministru.

— Ce e, taică, îl întrebă grăbit ministrul.

— Uite, domnule ministru, îmi trebuie un bilet gratuit, fie și de clasa a treia, până la Ploești.

— S'au desființat biletele gratuite, răspunse grăbit și plictisit ministrul, trecând la alt solicitator; pe când bietul popă vroia să se roage înainte pentru biletul de drum de fier, care desigur costa cu mult mai puțin decât plătise popa la tramvaiu ca să vină până la minister timp de trei săptămâni.

Cine va ști să exploateze în chip inteligent această însușire națională desigur va ajunge milionar și poate că va avea și un superb monument în piața Teatrului Național, ca celui mai mare filantrop, eă ași zice ca celui mai genial speculator al unei însușiri naționale, de sigur moștenită dela străbunii noștri.

17 *Februarie*. — Asist la o dramă. La noi la masă este poftită o mamă, care în acest moment are depeșă că trebuie să plece imediat, fiind că fiul ei este pe moarte. Depeșa aceasta nu i s'a dat; o știe însă toată lumea, o cunoaște fiica ei care plânge prin colțuri, față de acest dezastru, dar care totuși ia parte la veselia zgomotoasă a mamei, râde cu ea, îi spune glume, ciocnește paharele, iar la fiecare sunet de clopot tresare, aleargă să vadă ce aduce telegraful ori poșta, ce-î spune telefonul, ce prieten comun vine să aducă vești, ori rele ori bune.

Cât de mult poate minți firea omenească!... Se zice că ochii sânt oglinda sufletului, — o oglindă însă care, când nu vrei, nu reflectează nimic, care poate să mintă pe toată lumea și care face din om un actor plin de puterea de a întrupa simțirile altora și de a le ascunde pe ale sale.

18 *Februarie*. — E cald, e soare, e primăvară! Cântă vrăbiile în copacii din grădină, de sub pământul negru răsar timide fire de verdeață, iar pe la ferestre se aud strigătele țigăncilor cu „*ghiocei de Băneasa, ghiocei*“. Altădată, reîntoarcerea primăverei, renașterea naturei, făceau să renască și în mine o nouă energie, o nouă însuflețire. De astădată, soarele, căldura, viața nouă îmi dau un fel de

tristețe, impresiunea zădărniceii generale. Totuși, am mare nevoie de repaos; pare că în mod vag simt dorința de a fi departe, de viața de azi, între cer și pământ, pe malul mării și în uimitoarea lumină a soarelui, liniștită și fără de sfârșit. E un fel de renunțare la luptă și la muncă, la ceva zadarnic și iluzoriu, fără de sfârșit și fără de rezultat.

19 Februarie. — Simt o mare satisfacție sufletească că am fost destul de tare de a rezista curentului. Contra unui om puternic ieri, azi crezut doborât la pământ, s'aun năpustit în prima linie adversarii și apoi bine înțeles amicii de ieri cari, din moment ce zeul a fost învins, au crezut foarte cuminte și practic să nu'si lege soarta lor de a lui. Omul acesta însă, pe când era puternic, nu a fost rău și veninos cu mine; mai mult încă, a fost gentil, fără să fi fost nevoit să fie. Ei bine, sânt foarte fericit că, în iureșul general împotriva-î, eu am ținut piept, nu i-am aruncat piatra, ba dimpotrivă i-am trimis o salutare amicală și un semn de încurajare. Mă bucur, fiind că demulteorî omul nu este stăpân pe acțiunile sale, este luat de curent și comite (fără să judece) fapte nedrepte, reprobabile, de cari apoi trebuie să roșească.

În tot cazul, amicii — zicea Horațiu — se prețuesc în nefericire. Simt un fel de mândrie

de satisfacție morală că nu am făcut cor decât cu propria mea conștiință.

20 *Februarie*. — Ziarele pariziene, în special *Le Journal*, ne aduc știrea succesului dela bătaia de floră dela Nizza a două demimondene bucureștene. Acest succes al unor profesioniste ale amorului, prin asociațiune de idei îmi aduce aminte succesul atîtor români în străinătate și în toate ramurile activității omenestă. Mi se pare totuși foarte ciudat și inexplicabil cum unii din fiii țării pot să străbată și să se facă cunoscuți în străinătate, iar —dacă ar fi trăit în țara românească—ar fi vegetat și n'ar fi însemnat nimic. Desigur țara este de vină, de oarece, imediat ce treci hotarele ei, capeți energia de a străbate și de a ajunge acolo unde pentru un străin este foarte greu de ajuns. Lilly de Georgiades și Mița Biciclista sânt premiate la Nizza, iar la noi băeții le fac catzen-muzic de cîte ori apar la teatru. Lilly și Mița, nu este de voi țara românească!

VIII

DE LA 21 — 27 FEBRUARIE

21 *Februarie*. — Ce va să zică o a doua natură la om! La mine, ziaristul a făcut să tacă

toate celelalte însușiri omenesci. Sânt sigur că, dacă aș fi pe patul de moarte m'aș gândi la chipul cum ziarul s'ar folosi mai bine de acest eveniment, pe care l'aș dori să sosească astfel încât să apară ediția I ori a III a ziarului. Aceste reflecțiuni îmi vin în acest moment când prin telefon mi se comunică sinuciderea bieteii doamne Gănescu, buna soție a bunului meu prieten Barbu Gănescu, mort acum câteva luni. Nu mi-a venit gândul să plâng pe cei patru copii orfanți și de mamă și de tată ci m'a interesat mai mult faptul că la *ediție*, — *cauchemarul* ziaristului — să avem faptul cu cele mai multe amănunte. După ce am regulat aceste detalii profesionale, am stat o clipă să mă gândesc la acest tragic și atâta de banal eveniment.

În această privință îmi amintesc altă întâmplare tragică, aceea a morții în duel a ziaristului Spiru Prasin la Iași. Depeșa ne-a venit pe la orele 11 și jumătate dimineata. Natural că această știre a produs emoțiune în cercul nostru redacțional, unde — slavă domnului! — sânt multe firii expansive, prea expansive chiar. Totuși, la ceea ce ne-am gândit mai întâi a fost *ediția* și toți ne-am pus pe lucru și, — ștergându-ne colțul genelor unde izvoraū pe furis lacrimi — ne-am pus pe lucru, pentru ca în jumătate de oră să spunem publicului tot ce știam despre nefericitul nostru confrate,

să-î dăm portretul, în sfârșit să epuizăm subiectul și să avem un succes gazetăresc.

De altfel, în ziaristică, demulțorii un eveniment hotărâște și de ziar și de ziarist. În această privință, d-șoara Elena Văcărescu îmi povestea zilele trecute o întâmplare: Era la Paris la hotel Bedford, și înaintea dejunului. Deodată servitoarea se prezintă dând cartea unui domn și după servitoare se repezi în odaie domnul cu cartă, un tânăr ziarist, un debutant care se căznea să reușească în acest greu meșteșug și pe care poeta d'abia îl cunoștea.

— Vă implor, domnișoară, dați-mă câteva amănunte despre familia Obrenovicilor; dar repede, repede!... vorbea găfîind reporterul.

— Ce este? ce s'a întîmplat? Vă rog spuneți despre ce e vorba?

— N'am nici un minut de pierdut, domnișoară; vă rog, nu mă întrebați mai mult; ci dați-mă ceva despre Obrenovici.

Fiind imposibil să afle mai mult, ilustra noastră compatrioată—bunătațea și amabilitatea în persoană—s'a executat și a spus ziaristului francez tot ce știa despre subiectul de care era vorba.

Cînd a sfîrșit de vorbit, ziaristul sărută mîna poetei, își luă pălăria și plecă nebun, strigînd numai atîta de pe scara pe care scobora cîte patru trepte de odată:

— I-a masacrat pe amândoi! Citiți vă rog ziarele.

Compatrioata noastră n'a fost bine lămurită decât peste o oră când, citind ziarul la care colaborează tânărul ziarist, și-a văzut datele sale tipărite sub depeșile care relatează oribilul asasinat al perechei regale din Serbia. Articolul a plăcut, a făcut senzație, ziarul s'a vândut bine și a fost remarcat; iar tânărul și obscurul ziarist de altădată este azi unul din cei mai căutați specialiști în politica externă.

22 Februarie.— Fiind ziarist, ieri în loc să vorbesc de cazul tragic al d-nei Gănescu, am fost dus pe povârnișul anecdotelor și amintirilor ziaristice. Totuși, această sinucidere este interesantă în problema ce ridică: o mamă are dreptul să răpească copiii săi sprijinul ei de mamă, și—oricât de mare îi este durerea pentru memoria soțului iubit,—sacrificarea îi este oare permisă? Răspunsul negativ este pe buzele tuturor. Putem însă să osîndim pe aceea care repauzează acum alături de soțul ei, pe dealul Filaretului, de unde așa de superb se vede Capitala? Cine știe ce s'a petrecut în acel creier și în acel suflet înainte de a lua fatala hotărîre? Și dacă totul s'o fi petrecut într'un acces de nebunie?...

Ar trebui să fii în sufletul și în mintea celui ce lipește țeava rece a armei de frunte orî în

dreptul inimei, ca să judeci cu sânge rece fapta săvârșită. E o lașitate să pleci din vieață, când acolo este lupta cea mare; dar trebuie să fim foarte îngăduitori cu acei cari dezertează dela datoria lor de oameni și de părinți cu îndatoriri către copiii lor.

23 *Februarie*.—Din principiu nu dau nici un ban la cerșetorii cari îți cer zgomotos mila, la acei cari își arată infirmitățile, la țigani și țigăncile cari te urmăresc cu milogeala lor profesională. Mila pentru mine nu izvorăște decît față de nefericirea tăcută, față de aceia cari, se pare cel puțin că nu fac o profesiune din cerșit. Totuși, îmi pun întrebarea dacă cerșitul zgomotos nu este și el o tristă necesitate, dacă de multe ori gologanul nu este scos din pungă, nu de milă, ci pentru a scăpa de o plictiseală mai mult ori pentru nevoia de a te arăta darnic față de public. Și, dacă așa este, sistemul cerșitului discret nu este el oare o metodă prea civilizată pentru țara românească, care aparține încă Orientului?

24 *Februarie*.—De cîteva zile, prin anunțurile noastre se găsește o publicațiune prin care se caută *un bun expeditor* de ziare, și aceasta din partea *administrației*. La fiecare mi-

nut, servitoarea introduce cîte *un domn* în birou. *Domnul* vine cu următorul cuvînt:

— Am citit în ziar că aveți nevoie de un bun expeditor.

Și eă răspund tot stereotip:

— N'ați citit bine.

Mirare din partea vizitatorului.

— N'ați citit bine repet eă, fiindcă acolo se scria că *administrația* are nevoie de un bun expeditor, și eă nu sunt decît *di-rec-to-rul*.

Vizitatorul cască gura și măi mare; totuși eă urmez:

— Dar d-v. ați măi fost expeditor?

-- Nu, dar pot să învăț; nu e lucru mare.

— Foarte frumos! Dar acolo stă scris că se cere *un bun expeditor*, și d-v. nu sînteți nici *bun*, nici *rău*, nu știți deloc meșteșugul acesta. Vă întreb: ce ați spune de acela care, la cerea d-v. de a găsi un *bun* mașinist, s'ar prezenta la d-v. zicîndu-vă ce-măi spuneți, că nu știe meseria aceea, dar va învăța-o? Vă rog dar să începeți prin a fi *bun* expeditor, și apoi prezentați-vă nu la mine, ci la *ad-mi-nis-tra-ție!*

Mulți pricep; alții însă pleacă socotind că aă dat peste un nebun; și, cine știe,... poate aă dreptate: în țara aceasta avocații se fac medici, medicii cofetari, cizmarii ziaristi, și așa măi departe.

25 Februarie.—Cele scrise în *Adevărul* și în *Letopisiți* de mine, relativ la succesul obținut la Nizza de către cele două preotese române ale amorului public, Lilly și Mița, au indignat câteva suflete pudice. În prima linie mi se scrie că asemenea lucruri nu trebuiesc scrise într'un ziar *serios*, și al doilea că s'ar părea că triumful lor dela bătaia de flori de pe Coasta de Azur e un fel de glorificare a vițiului și o pălmuire a femeilor noastre cinstite, precum și o îndemnare către lucrativa meserie a acestor doamne. Iată un subiect care nu poate fi tratat în câteva rînduri, căci multe ar fi de spus. Totuși să fiu scurt, și pe cît se poate de complet.

Un ziar este oglinda vieții și dacă prostituția ține un loc atît de însemnat în viața modernă,—și ei trebuie sacrificat un loc cînd este de actualitate. Ziarul este pentru toată lumea, ca și strada. Or, în stradă de cîte ori nu vezi lucruri cari lovesc morala și bunacuviința și părintele cuminte explică cum poate ceea ce-l întrebă copilul. Vorbesc de copii, căci corespondenții mei îmi reproșează că ziarul poate fi citit și de copii, și mai ales de tinere fete, al căror moral ar pătimi. Eu însă întreb pe mulți părinți ce răspuns dau tinerelor lor copile cari întrebă de ce noaptea la șosea sînt trăsuri cu coșurile ridicate, de ce un servitor ciupește în stradă pe o jună unguroaică, ce în-

semnează cutare înjurătură, pe care un rău-crescut o aruncă în public cuiva? Pe lângă aceasta animalele sînt foarte nerușinate, și cîți copii nu văd pe stradă și în curtea caselor atîtea și atîtea lucruri socotite imorale?

Din toate scrisorile primite găsesc reeșind un mare dispreț față de prostituatele propriu zise și gloriificarea *femeii cinstite*. Și aici este o chestie despre care ar fi multe de spus. Unde începe cinstea și unde se sfîrșește ea? Prostituția n'o fi existînd oare și la femeile zise cinstite? Apoi cînd toată lumea se prostituește, cînd omul politic își vinde votul orî cugetul, cînd scriitorul și ziaristul își vinde pana, cînd filozoful, istoricul și cugetătorul se dau de partea celui ce plătește, cînd totul se cumpără și se vinde, de ce atîta dispreț pentru persoana care își vinde numai farmecele sale, nefăcînd rău decît sie însăși, și care pentru a face acesta, să încadrează în lux și în fast?

26 Februarie.—Ești cel mai puternic om din țara romînească, îmi spunea ieri cineva care desigur, nu voia să mă lingusească.

E posibil să fie astfel, căci ziaristul, care poate vorbi liber, care poate zdrobi orî ridică pe cineva, care poate face curente și nu poate fi împedicat de nimeni în operă sa bună orî rea, este o veritabilă putere într'o țară în care

nu există nici o altă putere reală, decît aceea a Coroanei.

Dacă așa este, zîmbesc eū cu oarecare milă pentru mine. Ce mizerie pentru cel mai puternic om din țara aceasta, să sufere atîta, să aibă atîtea neplăceri, să se simtă atîta de mic și de nefericit, atotputernicia lui să o cumpere cu atîtea amărăciuni și dezolări, eari îl fac să uite că în mîinile lui—dacă e adevărat aceasta—stă soarta atîtora și atîtora.

Desigur însă că e o iluziune atotputernicia mea și — în tot cazul — aș da-o bucuros în schimbul liniștei și a fericirei, dacă ar exista așa ceva pe pămînt!

27 Februarie.—Azist la o scenă duioasă și drăgălașă. Nepoțica mea —o copilă de patru ani—nu-și văzuse pe mama ei de vreo zece zile. Ce explozie de bucurie la revederea ei, ce cuvinte drăgălașe îi spune, ce strîns o ține de gât și îi șoptește la ureche toate cuvintele de iubire pe cari copilul le inventează, cari nu înseamnă nimic, dar cari totuși însemnează ceva mare de tot: expresiunea unui sentiment curat.

Pesimist iremediabil, eū privesc însă cu oarecare indiferență la această scenă, și mă transport cu gîndul peste două-zeci de ani, cînd dragostea filială se va răci, și cînd mama îngrijată și îndepărtată de copilul ei, va aș-

tepta săptămîni și luni întregi o vorbă dela dînsul, îi va cerși aproape o scrisoare, o cartă poștală, o telegramă liniștitoare.

IX

DE LA 28 FEBRUARIE PANĂ LA
6 MARTIE

28 *Februarie*.—Multe meșteșuguri sînt grele și cer fie calități superioare, fie o muncă excesivă. Eū unul cred că mai dificil dintre toate e acela de educatoare a unui copil. Nepoțica mea are o bonă, și eū de cîte ori le văd împreună, copila și educatoarea ei, sînt cuprins de admirațiune pentru aceasta din urmă. Ce răbdare e necesară, ce nervi trebuie să aibî, cît tact și bunăvoință ca întreaga ta atențiune să fie consacrată acestei mici ființe, care nu are nici o linie de conduită, nici un sentiment format și pe care iarăși nu poți și nu trebuie să o conduci decît tot cu raționamentul și cu puterea ta de a impune. A fi educatoarea unui copil e tot atît de greu și ai tot atîta răspundere ca și cîrmaciul unui vas pe mare. Nu trebuie să ai un singur moment altă preocupare, căci se poate întîmpla o nenorocire. Tot așa și cel ce crește un copil. Ziua, noaptea, la joc ca și la masă, tu nu-ți poți aparține, ci trebuie să ob-

servi pe mica ființă care așteaptă atîta să te vadă că nu-î dai atențiune.

Pentru a face aceasta, cum am zis, trebuie o natură aparte, și în special trebuie o lipsă completă de nervozitate și o depersonalizare desăvîrșită, căci cel mai bun și mai sigur mijloc de a te tortura, este un copil mic, care a ieșit din faza primei copilării, care a început deja să fie o mică ființă cu voință și mai ales cu capricii, și vai de tine dacă, înainte de a deveni educator de copii, n'ai ucis în tine nervii!

1 Martie.—Telegraful aduce cu multe detalii vestea groaznicei catastrofe de mină din nordul Franței, în care și-aū găsit moartea peste o mie două sute de ființe omenesci, înăbușite, carbonizate în fundul pămîntului. O asemenea moarte este grozavă. Să mori încetul cu încetul, să sperî pînă în ultimul moment că vei fi salvat, să auzi deasupra capului tău loviturile de cazma și totuși să simți că pieri de foame și de sete în întunericul oribil și pe deasupra să nu-ți poți da măcar moartea (ca să dispari mai repede și mai puțin crud),—să mori astfel este într'adevăr ceva grozav, și numai de închipuirea unei asemenea morți te apucă un fel de fior rece!

Totuși, eū mărturisesc, că ceea ce m'a impresionat a fost mai mult *chipul* morței acestor nefericiți, nu numărul victimelor. Cînd

într'un războiū mor într'o singură zi zeci de mii de ființe omenesci, cînd războiul nu a dispărut ci dimpotrivă este încă în floarea lui, ce va să zică *micile* accidente din fundul unei mine de cărbuni,—și mai ales cînd aceste accidente vor aduce celor șase mii de copii orfanți și mamelor lor o situațiune pe care nici odată nu ar fi putut-o avea fără această tragică întâmplare? În adevăr s'aū strâns și se strîng a-tîția bani, în cît s'ar putea zice că, din punctul de vedere material, moartea acestor o mie și două sute de oameni este o *fericire* pentru cei rămași după ei, cari vor deveni un fel de mici rentieri.

2 Martie.—Am primit multe scrisori relative la datoria de a trăi. Eū unul perzist în ideea că părintele de familie comite o lașitate cînd își părăsește copiii, fie pentru a pleca în lumea largă, disperat orî pentru a petrece, fie cînd deznădăjduit își trage un glonț în cap. Cînd ai conceput o ființă omenească, pe care n'ai întreat-o dacă are poftă sau nu să vie pe lume și să sufere, tu ești cel puțin dator să puî pe această creatură a ta în pozițiune de a putea zbura cu propriile sale aripi. Odată îndeplinită această datorie — orî cînd ești singur și deci liber — ai dreptul de a face ce vrei cu vieața ta, ești stăpân pe ea și poți dispune de ea așa cum dorești.

Dealtfel nici viața nu poate fi o plăcere decât pentru cei proști. Când ești nițel deștept și vezi deșărtăciunea existenței, suporti viața ca o plictiseală mai mult, ca ceva puțin interesant. Aici pe pământ plictiseala în tot cazul, decî dureri; dincolo neantul. Pentru naturile curioase e natural să fie preferată viața, fiindcă-ți dă prilej de noi experiențe și satisfacțiunea de a râde în tine de toate peripeciile acestei comedii. Ai tot timpul să mori mâine, poimâine, la anul. Prelungești dar termenul, căci n'ai absolut nimic de pierdut și nici nu te temi că vei lăsa un vid. Lumea va merge și fără tine, cum de altfel merge de atâta amar de vreme; cei de aproape ai tăi sînt deprinși cu ideea că te vor pierde și sînt conșolați de pe acuma. Poți dar pleca franțuzește, orișicînd, fără să-ți lași adresa — care de altfel ar fi și foarte greu de găsit în infinita eternitate a firei, care s'a întrupat o clipă și în anume fel în făptura ta.

3 Martie. — Am găsit un chip foarte neme-rit, deși nu pedagogic, pentru a astîmpăra puțin pe nepoțica mea, care este o turbulentă și jumătate și pe care nimeni nu o poate liniști. Acest mijloc este de a-i spune că vine să o iea gardistul. Când aude această veste se astîmpără, se roagă să nu mai chem pe gardist, și astfel pentru moment devine cuminte. Ce e

oare acest sentiment la mica ființă decât doar frica de necunoscut? Dacă și-ar da seama exact de ceea ce este și de ce face gardistul, desigur că el nu i-ar mai produce atîta frică, și atunci n'ar mai fi un mijloc sigur de a o ține liniștită.

De altfel, ce e oare la unii credincioși frica de D-zeu și frica vagă de toate pedepsele pe cari le poate aduce el asupra celor păcătoși, ce este oare alta decât tot frica de necunoscut? E tot un fel de gardist, cu care se sperie omenirea și ea, cași nepoțica mea, nu-și dă cel puțin osteneala să vadă ce este real și ce este imaginar în această spaimă de o ființă atît de puternică, pe care nimeni n'a putut-o pipăi cu simțurile omenestii?

Chiar la bătrînețe tot copii rămânem, și desigur rîdem de chipul ușor în care păcălim pe copii, fără să ne dăm seama că și noi sîntem păcăliți la fel toată viața noastră, întocmai cași ei.

4 Martie. — Citesc în corectură prima pagină a *Vieței Literare*, și anume articolul d-lui Alex. Vlahuță în care povestește o amintire despre Eminescu, despre marele poet care — rebegit de frig, cu palton de toamnă în mijlocul iernei, fără de galoși în picioare iarna pe zăpadă — venea să se dezmorească la cafe-

nea de tot frigul care'l pătrunsese acasă la el, unde focul era ceva rar de tot.

Și citind aceste rânduri, mie îmi vine gândul ciudat de a mă întreba: ce ar fi devenit Eminescu dacă se năștea fecior de bani gata, dacă toată vieța ar fi avut masa pusă, casa caldă; dacă în loc de a fi fost înțercat de toate bunătățile vieței, pe cari nu le întrevedea decât doar prin negurile fanteziei, ce s'ar fi întâmplat dacă le-ar fi avut pe toate?

Dacă această bună stare l'ar fi oprit să scrie i-ar fi anihilat talentul, se pune întrebarea dacă noi nu ar trebui să binecuvântăm sărăcia lui luciă, grație căreia el a devenit celebru, iar noi ne legănăm dulce fantezia citind versurile lui pline de jale și de revoltă, dar și pline de vieță, de putere de cugetare și de simțire?

În Alsacia, găștele — pentru a le desvolta în chip bolnăvicios ficatul — sânt țintuite de labă, așa că nu se pot mișca și toată vieța lor este o durere, dar grație ei, noi mâncăm gustosul pateu de ficat gras. Tot așa facem și cu poeziile. Îi ținem în mizerie, căci se vede că acest element este propice ca să facă talente și genii din uni oameni... E un mare egoism la noi, dar când zici om n'ai zis oare și egoism?

În această privință, e o probă vie în Carageale. Epocile de producțiune ale celui mai bun autor dramatic al nostru corespund cu epocile de sărăcie, când autorul, care simte o

durere când scrie și trebuie să se martirizeze pentru aceasta. Astfel a produs *Noaptea furtunoasă*, *Scrisoarea pierdută*, *Năpasta* și toate nuvelele sale, cari îl pun în prima linie a prozatorilor noștri mari. Când vine epoca de prosperitate — și ea a venit de mai multe ori pentru Caragiale — nu se mai pomeneste de producțiune artistică. Când îi vorbești de așa ceva el te înjură și te face prost.

5 *Martie*. — Ieri a venit la mine doi ofițeri. Când *Adevărul* a scris despre principele Ferdinand și vin doi ofițeri la tine, e bine să te pui în gardă și să regreti că nu ai revolverul la îndemână.

De loc nu a fost însă vorba de așa ceva, de și a fost vorba și despre principele Ferdinand și de articolele *Adevărului*. Ofițerii aceștia, doi ofițeri superiori necunoscuți de mine, veniseră să mă convingă că nu am dreptate în campania ce duce *Adevărul*. Ei sânt zilnic în contact cu principele, îi cunosc ideile și sentimentele, și ele nu corespund de loc cu ideea ce-și face publicul despre moștenitorul de coroană. Nu veniseră să-mi ceară socoteală; veniseră pur și simplu ca să mă convingă că nu sânt pe calea cea dreaptă.

Intervenția aceasta m'a făcut să zâmbesc în prima linie, iar într'a doua să capăt un sentiment de admirare față de cei doi vizitatori

aî meî. Zâmbetul a fost cauzat de lipsa de experiență și de naivitatea celor doi ofițeri, cari credeau încă faptul că, în politică, campaniile se bazează pe adevăr. Nu este cazul meû. Câte campanii politice și de presă însă sânt pornite din convingerea celor ce le duc că ei nu sânt decât campionii dreptăței și aî adevărului?

Totuși, am simțit admirație și stimă pentru vizitatorii meî. Dacă veneau hotărîți pe scandal înțelegeam perfect scopul lor, anume acela de a se pune în evidență și decî de a se recomanda viitorului rege. Oamenii aceștia însă au venit fără să-și spună numele, de care nici eu n'am întrebat de altfel și m'au implorat să nu pomenesc de ei în ziar. Au venit decî să facă ca oamenii, un act de dreptate, să aducă contribuția lor la facerea luminei și la restabilirea a ceea ce cred ei că este adevărul.

Am rămas convins în ideea mea că principele Ferdinand va fi un rege foarte detestabil și detestat; însă, în acelaș timp, nu pot să nu admir pe aceia cari au venit la mine ca să mă convingă de contrariul.

6 Martie. — O doamnă îmi cere să-î desleg problema: Ce e mai bine pentru o femeie, să pună coarne bărbatului ori să devie o scriitoare de acelea cari se chiamă pe franțuzește *bas-bleu*?

Sânt perplex și caut un punct de comparație, sau un mijloc de a cîntări aceste două fețe ale problemei. Să luăm dar plăcerea. Când pui coarne bărbatului, îți face ție o mare plăcere — chestia fructului oprit — satul știe ceea ce nu știe bărbatul și atunci nu-î produci nici acestuia vreo neplăcere. Când însă ești *bas-bleu* plictisești pe toată lumea, faci neplăcere — mai ales ziaristilor, — nu ți faci nici ție plăcere, căci te va exaspera indiferența semenilor tăi, tipografii vor fi plictisiți (căci care lucrător tipograf nu-î plictisit când lucrează și scoate corecturi?), — lăsând la o parte pe cititori, cari ei, cel puțin, au dreptul să nu te citească, afară dacă nu te vei apuca să faci cărți de școală, ca să nenorocești pe bieții copii.

Logic ar fi decî să desleg problema în favoarea primei soluții; dar mă tem să nu fiu taxat de imoralitate și, decî, declar în chip solemn că toată această argumentare este trasă de păr, pentru a dovedi că totul se poate demonstra când vrei să ai și puțină fantezie.

De altfel lucrurile acestea se fac, dar nu se întrebă fiind că desigur — când întrebî — ai deja opiniunea gata și ai dori numai ca să capeți și un ajutor în folosul ei, ajutor care nu văd pentru ce l-aș da corespondentei mele anonime.

X

DE LA 7 — 13 MARTIE

7 Martie. — Aseară câțiva studenți dintre cari un italian și un polonez au manifestat la *Adevărul* indignarea lor că noi insultăm tronul și această indignare au subliniat-o cu strigăte de „jos jidani!“ și cu câteva aruncături de pietre cari au făcut victime, câteva geamuri cari de altfel au fost înlocuite—o infamie — tot de un geamgiu evreu!

Inzestrat cu oarecare doză de filozofie, nu m'am prea emoționat, față de această indignare juvenilă care n'a făcut nici o dovadă. *Adevărul* pusese la îndoială, aptitudinile principelui moștenitor și cei câțiva studenți cred că cu câteva pietre aruncate asupra geamurilor noastre se poate rezolva într'un sens ori altul chestia pusă în discuție.

În această privință îmi amintesc o întâmplare, din multe, a bătrânului profesor și avocat G. Daniileanu: Fostul decan al corpului de avocați din Ilfov pleda înaintea secției a III-a a Curței de apel, care era încă în localul vechiu și pe care o prezida cuconul Alecu Filitis. D. Daniileanu, care se știe ce limbă ascuțită are, la un moment dat s'a întrecut cu gluma și presidentul îi sună clopoțelul. Avocatul se oprește un moment, își pune mâinele în bu-

zunar și interpelează pe magistrat: „Păi, ai d-ta mutră să-mi suni mie clopoțelul?“ Emoție, scandal! Conul Alecu roș ca racul strigă către aprod:

— Dă-l afară! dă-l afară!

Aprodul se apropie de avocat, dar acesta îl oprește: „Nu pune mâna pe mine, că plec singur“. Apoi, luându-și ghiosdanul și pălăria, când se văzu lângă ușa strigă președintelui:

— Mă dai tu afară, bine; dar tot prost rămâi!

Istoria nu spune ce a mai făcut conu Alecu Filitis, D-zeu să-l ierte, și care era om bun; dar anecdota a rămas și mi-a venit în minte azi când se încearcă să se dovedească contrariul celor afirmate, cu drept ori cu nedrept de noi, asupra capacității și aptitudinilor principelui Ferdinand.

8 Martie. — Ieri și azi boierii s'aun bătut și înjurat la Creditul rural ca țigani. Și pentru ce, Doamne sfinte! Pentru că liberalii sânt acolo atotputernici, iar conservatorii vor ca să le ia locul. Și dacă ar fi fost vorba că o rea administrație trebuie înlocuită prin alta care să își facă datoria. Nu, ferească D-zeu! În fond e luptă politică, cum se face luptă politică la comună, la alegere de epitropi de biserică, de decan la corpul avocaților. Cu chipul acesta

o să ajungem să facem politică cînd angajăm o bucătăreasă ori cînd schimbăm vizitiul și desigur că și gospodăria noastră o să meargă tot așa de bine ca și treburile publice, în cari politica joacă rolul principal.

9 Martie. — Nu știu cine a trimis la *Adevărul* pe o nenorocită cu un copil în brațe. Bărbatul ei este fugit în lume, laptele i-a pierit de privațiunii și nici nu poate munci, fiind că ce voiți să faceți cu copilul? Rătăcea pe stradă flămîndă și ea și copilul care părea galben ca și cînd ar fi fost mort, rătăcea fără să știe unde și ce să facă, dezasperată, fără să-și dea seamă încotro să apuce.

I-am făcut ce s'a putut face, am îndreptat-o pe calea unde poate să aibă scăpare; dar un moment m'am gîndit la starea sufletului acelei nenorocite care nu știa ce să facă. Mă oțoresc la gîndul, la senzațiunea că m'aș putea afla eu în acea stare și mă întreb dacă aș avea curajul de a merge înainte și de a mă lupta, cînd și lupta pare inutilă?

10 Martie.— Ziarele sînt pline de amănunte asupra descoperirii unei asociațiuni de proxeneți, alcătuită din portari de hoteluri, și cari procură pentru oaspeții Capitalei copile ne-

vârstnice, orî femeî măritate, orî fete de bună familie, cari, pentru a-și satisface nevoile de lux și pentru a viețui mai ușor, se vindeau călătorilor de pe la hoteluri.

E o întregă indignare contra acestor negustori de carne omenească și e mărturisesc că faptele lor mă lasă rece. Unde este hoit trebuie să se găsească și corbî, unde este murdărie, musca este inevitabilă, unde avem o societate bolnavă e natural ca să răsară floarea veștedă a prostituției și grădinarii ei cari o cultivă și o întrețin. S'aũ arestat și dat judecăței câțiva din aceștia. Alții le-aũ luat locul chiar de a doua zi, și așa va fi cît timp vom avea o alcătuire socială în care prostituția este o necesitate, un rău necesar, regulamentat de stat și de comună, și care este chiar izvor de câștig pentru ele.

11 Martie.—M'a înduioșat o scrisoare pe care mi-o trimite un simplu lucrător. E bolnav și bolnav incurabil, lucrează numai din cînd în cînd, și această stare a corpului îi dă idei negre. De ce s'ar mai chinui zadarnic? Nu este mai bine să-și pună capăt vieței mizerabile în care nu găsește nici o plăcere și care tot se va sfîrși mai curînd saũ mai tîrziu? Totuși, nenorocitul are o mamă bătrînă și iubitoare, mamă care îi dă toate îngrijirile și care îi iea cu-

rajul de a-și lipi de frunte arma distrugătoare.

Cînd boala îl supără din nou, iarăși îi vin idei negre; dar prezența blîndă a mamei din nou îi le risipește, și omul suferă cu plăcere și trăește numai pentru bătrîna lui mamă. Cît va fi ea în viață nu va avea curajul să se sinucidă, va suporta viața pentru dînsa și numai pentru dînsa va suferi, pentru că știe că moartea lui va zdrobi-o și pe dînsa.

12 Martie.— Scriu aceste rînduri înainte de plecare. Voi lipsi din țară cîteva zile. E vacanță desigur pentru mine, simt nevoie de a mă rupe de viața de toate zilele și a o uita un moment. Cu toate acestea plec cu părere de rău și cu grijă. Las atîtea și atîția pe urma mea; grijile de azi le voi avea și mâine și mă vor urmări pe tot drumul. Călătorie ideală ar fi aceea în care să nu lași nimic în urmă și să nu ai nimic de așteptat înainte. E o stăpînire completă a persoanei și a eului tău, nu ai decît să te miști înainte și în urmă și tot ce te stăpînește este momentul în care te afli și locul unde te-ai oprit. Aceasta este călătoria ideală; dar, fiindcă este ideală, nu voi face-o nicî cdată!

XI

DE LA 18 — 24 MARTIE

18 Martie.—In fuga trenului, care azi a suprimat distanțele, mă întorc dela Viena la Pesta. Caut să-mi adun amintirile, să-mi sistematizez impresiunile ce am căpătat în această călătoria de zece zile în care am străbătut aproape întreaga Europă, și am văzut atâtea orașe și atîta lume. Recitesc carnetul meu de note; dar gândirea mea e stăpînită de o întrebare, care este cu atît mai imperioasă, cu cît ființa care mi-a sugerat-o stă în fața mea: e o tînără femeie elegantă dar modest îmbrăcată, care călătorește cu o altă doamnă mai în vîrstă, probabil mama ei. S'a_au urcat amîndouă la Viena și nimeni nu era pe peron la gară. Cînd însă trenul s'a pus în mișcare, afară din gară, un grup de tineri a oferit femeii celei tinere un buchet de flori,—o mică și modestă legătură înflorită mai mult, și această ofertă misterioasă, stîngace și jocul de fisionomie al tinerilor cît și acela al tinerei femei, mă intrighează.

Ce legătură o fi oare între această femeie și tinerii dela gara din Viena? Pentru ce această misterioasă și discretă ofertă și ce s'o fi petrecut în sufletul acestei ființe, care cu ochii pe gînduri visează, par'că deșteaptă fiind, pe

cînd trenul fuge pe cîmpie, ducînd cu el o durere, o speranță poate, atîtea și atîtea sentimente cari de atîtea ori zadarnic colcăesc în sufletul omului.

19 Martie.—Am găsit erî Budapesta neschimbată. Șocoteam să o aflu în fierbere, să găsească urmele agitațiunilor unui popor care se zbate sub jugul absolutizmului, și cu toate acestea am aflat capitala Ungariei liniștită și veselă ca în zi de sărbătoare. Singura deosebire este că urechile nu-ți mai sînt asurzite de miile de glasuri ale vînzătorilor de ziare a un creițar, căci guvernul a oprit vînzarea gazetelor pe stradă. În schimb, la fiecare librărie, la fiecare debit de tutun, se vād titlurile și sumarele gazetelor de astăzi, ceea ce este o prea mică schimbare a fizionomieii orașului.

De altfel, liniștea Pesteii este explicabilă și prin faptul că un popor nu poate fi vecinic în agitațiune. El este ca și vulcanele: începe violent, dar ține puțin. O mișcare populară incontinuuă este greu de închipuit, afară dacă zilnic nu sînt *alte* chestiuni cari să agite mulțimea; pe o singură chestiune însă istoria nu înregistrează mișcări cari să dureze prea mult. E o nebulie trecătoare a mulțimeii și această patimă explică faptul cum oamenii cu totul liniștiți în timpuri ordinare, incapabili de fapte mari, de odată se vād eroi și apoi toa-

tă vieața eroizmul lor de o zi, de o clipă, stă în contradicție strigătoare cu mediocritatea ființei, temperamentului și a întregii lor existențe.

20 Martie.—La Munich am dat peste o sărbătoare originală și zgomotoasă a berei de Martie, pe care o debitează cel mult o săptămână celebra berărie *Salvator*. Ea fabrichează tot anul aproximativ 15—17 mi de hectolitri de bere și întreaga această producție o desface la Munich în cel mult șapte zile. E o beție generală în oraș, fiecare cetățean se crede dator să meargă cel puțin odată la *Salvator* precum bucureșteanul merge la Moși și acolo să zbiere, să cînte, să petreacă o zi cu nevasta orî cu amanta lui, și acolo, în zgomotul general, infernal și cacofonic al glasurilor omenesci, unite cu sunetele mai multor orchestre, să petreacă bînd și mîncînd. Și cînd zici la München *a bea* însemnează ceva formidabil pentru stomacurile noastre, relativ cumpătate, căci müncheinezul nu se uită la *masul* de bere de un litru, nici cît ne-am uita noi la degetarul de bere al unui pahar mic orî al unui țap.

Totuși, ceea ce caut nu găsesc în aceste zece sau cinci-spre-zece mi de oameni adunați la un loc. Nu găsesc acea scîntee luminoasă a intelectualității acestei petreceri. E pur și simplu bruta omenească care își satisface sto-

macul și simțurile, animalul fără pic de poezie, deși sîntem în poetica Germanie. În special n'am găsit poezia la femei în această grămădeală umană. Cîteva mai bete se urcaseră pe mese, căutaū să schițeze cu neîndemînare un cancan greoiū; însă ce prozaism dezgustător reeșea din mișcările lor neestetice, triviale și fără nici un pic de gust.

Cum însă animalul stăpînește totul și cum brutalitatea stăpînește pe animalul în stare de beție, desigur că luna Decembrie a fiecărui an trebuie să fie bogată în statistica nouilor născuți; mă tem însă că münchenezul născut în această lună nu trebuie să strălucească deloc prin calități intelectuale, căci ce voiți să fie produsul beției și al omului bolnav, nenormal?....

21 Martie.—Münchenul desigur că este cel mai drăguț oraș din Germania, drăguț mai ales prin faptul că oamenii sînt mai vioi, mai deschiși la minte, mai rafinați decît germanii de nord, în genere mai greoi la fizic și la intelect.

Totuși, cîta deosebire între german și francez! La München, ca și în toată Germania, este o furie de a imita cabareturile pariziene și în genere genul acesta ușor de petrecere a spectacolelor de pe culmea sacră pentru artă a Montmartrului. Amici cari știū că îmi place

să fac comparațiuni, m'aŭ dus la *Intimes-Theater* și la *Simplicissimus*: unul este un fel de café-concert cu bucăți moderne și sociale; altul este o cafenea, o berărie de noapte, în care un pianist obosit cântă întovărășit de un viorist, iar câte odată din publicul de pictori și de poeți, de artiști în general, se ridică cineva care să întovărășească din voce pe pianist și pe viorist.

Mărturisesc că, în tot timpul am simțit ca o manta grea acoperindu-mă plictisul și am impresiunea ciudată a omului care merge la teatru saŭ într'un local public ca să petreacă, dar se plictisește grozav.

Lucul se explică de altmintrelea prin faptul că se caută a se imita un gen absolut caracteristic al parizianului, care nici odată nu va putea fi apropiat de un neam cu calități potrivnice. Toate își aŭ rostul lor, și dacă germanii vor să vadă și să guste vieța originală a cabaretului, n'aŭ decît să se ducă la Paris, și să o guste acolo, afară dacă n'ar păți și ei ceea ce am pățit eu la München, nefiind în stare să priceapă nuanța spiritului parizian.

Și pe lângă toate acestea mai este o împrejurare care nu mă predispune la veselie: mă strînge o gheată grozav, și știți d-v., cititorilor ce influență are asupra spiritului unora o gheată care te strînge, orî o bătătură care te doare...

22 Martie.—Sînt la Mayantza, în mijlocul zgomotului unui bâlciu ca toate bâlciurile, și fac observațiunea că pretutindenî lumea este aceeași cască-gură. În zgomotul însă al tobelor și al surlilor dela spectacole, privirea mea se oprește la o magherniță sărăcăcioasă, acoperită cu pînză, în care văd ceva care ese din ordinarul unui bâlciu în centrul Germaniei. E un fel de tarabă de alvițar-bragagiū, cu tradiționala bucată albă de alviță, cu castronul de limonadă în care plutește o lămîie orî două, cu diferite cofeturi și smochine, orî curmale zaharisite. Mă întreb dacă visez orî este ceva aevă; când mă apropii și văd scris între altele: „von Tirgovischte“. Citesc mai atent și văd reclama unei prăvălii cu lucruri orientale „a lui *Illo von Tirgovischte*“.

— Țsta e român, zic eū fiicei mele și mă apropii de negustor care, cu un fes roșu în cap, își desfăcea marfa cu multă agilitate.

—D-ta nu ești din România? îl întreb eū pe negustor.

—Ba chiar din România. Dar d-v., boerule, ce căutați pe aici pe la noi?

Orientalul *Illo von Tirgovischte* nu este decît Ilie Rădulescu, de loc din București, originar din cetatea lui Mircea, pălărier de felul lui, emigrat în Germania, căsătorit acolo, stabilit la Frankfurt, cu două prăvălii orientale și care, după patru-spre-zece ani dela plecarea-î din țară, întâlnește pe un „boer“ român la

bîlciul dela Mayantza, unde vinde alviță și limonadă națională, și, bine înțeles, se miră de această întâmplare.

Teribil neam este și românul. Străbate pretutindenă, dă dovezi și de inteligență și de muncă fără de preget; îl găsești în toate părțile și îl găsești ieșit la iveală. Numai în țara lui vegetează, este tembел și nu face aproape nimic. Care o fi cauza acestui fenomen, nu-mi dau scama; dar mă mărginesc să-l semnalez, cu prilejul întâlnirei mele, pe malurile Rhinului, cu concetățeanul meu, d-l *Illo von Tirgovische*.

23 Martie. — Din străinătate, iată-mă's de-a dreptul în țară și la ședința solemnă a *Academiei Române*, la recepțiunea d-lui profesor Onciul numit academician în locul lui Nicolae Ionescu. Am asistat azi pentru prima oară la o ședință publică a Academiei și bineînțeles că gândul m'a dus la felul cum se serbează la Paris o asemenea recepțiune și ce eveniment literar și artistic constitue ea și la felul nostru mediocru de a sacra un nou nemuritor.

Toate proporțiile însă trebuiesc păstrate și nu de aceasta voi să vorbesc, ci de predecessorul d-lui Onciul, de Nicolae Ionescu. Cât dela strâmtul lui s'a găsit oratorul ca să proslăvească pe acela care i-a ocupat scaunul dela înființarea Academiei și care cinzeci de ani

dearândul a fost amestecat în întreaga vieată politică și socială a României.

Și lucrul este ușor de înțeles când te gândești că Nicolae Ionescu n'a fost decât orator — și unul din aceia cari se ametea el singur ascultându-și fermecătoarea lui voce. Ca profesor, ca om politic, ca literat, — Nicolae Ionescu a fost victima frumuseței organului său oratoric. *Vorbea frumos*, iată tot cea ce se poate spune de el, — dar atâta tot. Imi aduc aminte în această privință de timpul când la Iași, la facultatea de litere, cel ce scrie aceste rânduri era student asiduu al cursului de istorie universală pe care îl preda Nicolae Ionescu. Profesorul începea lecția cu civilizația Indiei și o sfârșea cu epoca lui Mihai Viteazul. La fiecare sfârșit de an căutam să mă întreb ce a predat dascălul și, când am sfârșit facultatea, nici atunci nu am putut să-mi răspund mie însumi ce am învățat dela Nicolae Ionescu, deși timp de trei ani am fost ținut sub farmecul glasului său — de o frumusețe și eleganță clasică.

Ceeace m'am întrebat eu acum douăzeci și trei de ani s'a întrebat de sigur și d. Onciul, voind să rezume activitatea de jumătate de veac a aceluia care a vorbit mult, vreme îndelungată și a vorbit frumos, — dar n'a făcut decât atâta.

24 Martie. — Iată o zi la sfârșitul căreia nu găsesc nici o impresiune care să mă fi atras în chip particular. E puțin, veți zice d-v. cititorilor, dar de! de unde nu-î nici Dumnezeu nu cere!

XII

DE LA 3 — 10 APRILIE

3 Aprilie. — E ziua de Paște și sânt în Tecuci, aproape afară din oraș, la margine, — de unde văd ridicându-se praful de la horă, la orizont profilându-se brațele scrânciobului și aud tantamul muzicei întretăiat de strigătele celor ce petrec.

Eü însă, întins într'un fotoliu, staü de vorbă cu un vechiu prieten, — cu o veche prietenă dacă voiți—cu d-na Elena Bacaloglu care cu o zi înainte de plecare mi-a adus romanul d-sale *În Luptă* și pe care l'am luat în călătorie, ca să-l citesc. Numai în asemenea zile mari pot citi, căci altminterea ocupațiunile zilnice de mai bine de șase ani mă împiedecă să pun mâna pe carte. Simt în mine răul acestei ruginiri, epuizări intelectuale, fără a pune ceva la loc, fără a'mi înprospăta bagagiul minței. Mă mir chiar cum, printr'o minune neînțeleasă, — citind prin ziare, prin

reviste, culegând câte ceva din mediul care mă înconjoară — tot nu am rămas cu desăvârșire la coadă, luat înainte de timpul care merge pe când eu stau pe loc. Am avut dar norocul să pot citi romanul d-nei Bacaloglu și l'am citit fiind că cartea este a unei prietene intelectuale care desigur a voit să-și oglindească în scris cele trăite și cari vai! nu i-au adus în suflet nici o rază de fericire. Lucrarea d-nei Bacaloglu este un roman psihologic și cu atât mai interesant cu cât recunosc în eroii lui, doi la număr, pe însăși autoarea și pe un intelectual cu oarecare renume în societatea noastră și a căror căsătorie neasortată și nefericită a făcut oarecare vâlvă acum câțiva ani.

Pe mine scrierea m'a interesat. Totuși i-am găsit defectul lipsei de acțiune. Cei doi eroi, — în loc să se misce ca din mișcările și actele lor, tu, cititor, să înțelegi rostul firei lor, — autoarea îi lasă în inacțiune și analizează ea pentru cititor caracterul celor doi eroi. E desigur și acesta un sistem. Prefer însă pe cellalt, care îți lasă mult mai adânc întipărit personagiul și-l dă în toată plenitudinea lui, pe toate fețele sale. În plus, cititorul are satisfacțiunea de a fi făcut el sinteza, nu de a i se da gata de către autor. Prea multe vorbe, frumoase de altfel și măestrite, prea puține fapte, — iată în două cuvinte ceea ce rezumă părerea mea asupra cărții d-nei Bacaloglu, a părții întâia

a romanului *In Luptă* care, fiind o introducere, e posibil să fi fost o necesitate ca acțiunea să fie aproape nulă, — ceea ce de altfel nu ridică de loc meritul compoziției d-nei Bacaloglu; d-sa se relevă adâncă psihologă, răscolitoare de suflete și pe deasupra o stilistă de mână întâia, cu o limbă românească care pe aceste timpuri de antifranțuzismu este o însușire de actualitate.

4 Aprilie. — Cât de departe sânt eu de oraș! La spatele meu este pădurea care par'că șoptește ceva, codrul bătrân, prin care — pădurarul îmi spune — umblă urșii, căprioarele, mistreții și bursucii.

În fața mea, îndată ce mă ridic pe un mal, se desfășoară priveliștea largă a văii Siretului cu Adjudul udat de Siret de o parte și de alta de Trotuș, cari se împreună în acest punct. În fund dealuri și munți, o întreagă panoramă în culori deschise, amfiteatru uriaș luminat splendid de soarele de amiază. Linia neagră a drumului de fier, șoselele cari, ca niște panglici galben-albe, șerpuesc după capriciul apeii, toate se văd în această panoramă. Când am suit malul care acoperea tabloul și am rămas uimit înaintea lui, mi s'a părut că am înaintea mea o bucată de artă semnată Grigorescu. Și am simțit o remușcare în suflet, că atâta timp am contestat pictorului — în mine

însumi, cel puțin — viziunea exactă a țării românesce și în special faptul coloritului deschis, albicios, al tablourilor sale din urmă. Ceeace am văzut, valea Siretului, în strălucirea unei zile de primăvară, cu soare și într'o întindere de câteva zeci de kilometri, a răzbunat și reabilitat pe poetul-pictor în conștiința mea!

5 Aprilie. — Am rămas încă în ochi și în minte cu viziunea de ieri. Ceeace mă mânase tocmai acolo, a doua zi de Paște, era descrierea ce mi se făcuse despre această pozițiune și dragostea mea de valea Siretului. Nicăeri n'am găsit ca acolo poezia câmpului, acea poezie care se exalează din *Pastelurile* lui Alexandri scrise pe aceeași delicioasă vale, la Mircești—și pe care o gustam din *Poveștile unui vânător* ale lui Turghenieff, care a descris Ucraina, atît de asemănătoare Moldovei.

Am dorit dar să văd și o altă parte a Văei Siretului și trebuie să recunosc că n'am rămas de loc decepționat, ci dimpotrivă întărit în această iubire, în dorința nebună de altfel de a trăi acolo, de a'mi alcătui acolo, — pe dealul înalt, lângă pădurea bătrână — o căsuță albă, cu ceardac înalt și mare, de unde toată ziua, tolănit și aromind, să privesc Siretul mișcându-și alene apele spre Dunăre și să mă

înconjoare această atmosferă de pace, de liniște, și de poezie,—atât de trebuincioasă unui spirit obosit și unui corp bolnav. Seara soarele ar dauri tabloul, dealurile s'ar estompa ușor la orizont cu diferite nuanțe, dela roșul de foc la violetul șters, iar în aerul dulce și liniștit ar răsuna melancolic tălângile dela cirezile cari se întorc acasă. În această pace maiestoasă, poate m'aș liniști și eu; poate aș găsi leacul boalei mele sufletesci; poate, poate aș găsi momentul de mulțumire care mi-a lipsit totdeauna și pe care îl aștept veșnic.

Poate, poate! Dar de ce, suflete de copil, te mai agăți tu de aceste himere? Căsuța albă și odihnitoare n'o s'o ai decât în închipuirea ta, în dorința ta de repaos. Și chiar de vei avea-o, vei alerga ca copiii după altă jucărie; căci astfel îți este menirea: să te zbuciumi mereu, până când moartea, dulce și liniștită, îți va aduce eterna liniște pe care n'a descris-o nimeni, dar care desigur este mai ispitoare decât toate priveliștile din lume și din viață.

6 Aprilic. — În vagonul restaurant al trenului de Berlin care mă readuce la București, un tânăr mi se prezintă și profită de acest prilej ca să-și verse tot focul sufletului său. E fiu de sătean din Moldova, s'a ridicat prin el însuși; dar dragostea foștilor săi frați nu a pierdut-o ci se crede dator să-î ajute cu vorba

și cu fapta. Capul lui este plin de planuri și printre ele multe iluziuni dar sincere. El crede că dezrobirea poporului dela țară este foarte ușor de adus la îndeplinire dacă aș voi eu, dacă eu m'aș pune în capul mișcării. Sînt foarte calde vorbele tînărului, sînt foarte convingătoare argumentele lui, sînt sfîșietoare accentele sale și pare că entuziasmul lui mă încălzește și pe mine, — căci mă duce cu douăzeci de ani înapoi, când tot așa de cald era și sufletul meu.

Desigur că e mult de făcut, totul de îndeplinit, desigur că sînt dator să ieau ca altădată steagul în mîna, dar mi-e moartă credința, nu în cauza sfîntă a poporului, ci credința în puterile mele. Dacă ar fi să mă nasc din nou, aș asculta glasul tînărului; dar' astăzi, când sînt cu sufletul bolnav și cu timpul vîndut altor țeluri, azi am teama aceluia care era să se înnece odată și care nu mai are curajul să-și încredințeze valurilor perfide corpul lui fără de vigoare și paralizat de frică.

Și căți nu vor fi ca tînărul din trenul de Berlin, care așteaptă dela mine ori dela alții glasul trîmbiței de luptă; iar noi stăm fără de entuziasm și așteptăm ca alții să înceapă, pentru ca de departe să-î aplaudăm și la coada coloanei să-î urmăm, veterani ai unor lupte cari ne-au zdrobit, fără de vreme, și fără de glorie.

7 *Aprilie*. — Se vorbia azi într'un cerc de o biată femeie care a murit grație relelor tratamente ale bărbatului său. *A ucis-o bărbatu-său*, rostea cineva, fără altă concluzie decât această constatare. *A ucis-o bărbatu-său!* răsună în urechile mele aceste cuvinte și mă întreb ce fel de societate civilizată și omenească avem noi, dacă trimitem la ocnă, să taie sare, pe cutare nenorocit care, într'un moment de uitare, a ridicat mâna și a suprimat o vieață de om, — dar dacă nu facem nimic aceluia care ucide cu încetul, cu rafinare de sălbatic, care torturează pe un semen al său și îl suprimă?

Iată dar doi asasini, dintre cari unul este izolat de societate, pe când cellalt este tolerat de ea, este socotit om ca și alții, este onorat chiar, iar faptele lui sânt trecute cu vederea, socotite ca fiind de rezortul vieței intime de familie.

Și cu toate acestea în fața noastră, asasinul de al doilea, asasinul rafinat și civilizată, este cu mult mai periculos; dar minciuna convențională a societății noastre îl apără de orîșice pedeapsă, chiar de orîșice oprobriu mai serios.

8 *Aprilie*. — Un prieten a venit azi să mă viziteze și să-mi aducă și o acuzare. Mi-a adresat o scrisoare de ordin intim și eu — găsind în ea mijlocul de a face ceva interesant—

am scris cu totul într'alt sens decât îmi scrisese el. Amicul însă era cam supărat, fiind că răspunsul meu îl ghicise oarecum; și venise să-mi ceară deslușire asupra acestui caz.

— Amice, i-am răspuns eu, află că artistul când scrie, când pictează, când sculptează, nu iea realitatea ca să o copieze aidoma, ci ea îi servă numai de pretext, de linie conducătoare. Un pictor are un model înaintea lui, el însă nu face un portret, o fotografie colorată, ci *un tablou*, pictează altă ființă, care de multe ori seamănă foarte vag, ori deloc, cu modelul. Ceeace am scris nu era desigur pentru tine; însă o frază a ta mi-a sugerat o idee, și pe acea idee am concretizat-o în așa formă, ca să fie plăcută și în acelaș timp ca să aibă aerul că reprezintă aidoma realitatea lucrurilor...

9 Aprilie. — Ieri s'aũ împlinit douăzeci și unul de ani de când a murit C. A. Rosetti! Douăzeci și unul de ani și — când cineva, numai în vieța adultă, are amintiri de atîția amar de ani — nu se poate considera ca bătrân, deși parcă ieri a fost acea tristă zi, poate prima zi cu adevărat tristă din vieța mea?

XIII

DE LA 10 — 16 APRILIE

10 Aprilie. — Mă duc foarte rar la berărie. Nu doar că gândesc și simt ca aceia cari cred că, odată ajunși la oare care înălțime socială, nu trebuie să calce decât la Capșa. Eu dimpotrivă pun piciorul odată pe an la Capșa; dar nu mă simt deloc înjosit dacă intru să beau o bere la o berărie.

Așa dar aseară m'am dus la berărie. Acolo am dat peste d. N. P. Ianovicî, întovărășit de vechiul și stimatul său amic Cireș. Și vorbind de fostul director al *Voinței Naționale*, — care în ultimii trei ani a văzut multe — trebuie să precizez că Cireș nu-î un om ci un simplu cățel, care decî poate fi credincios și mai îndelung fidel decât noi oamenii. Cireș este umbra lui Ianovicî; când dai de dânsul sigur trebuie să-ți anunțe pe stăpânul său, și viceversa. Cireș — pe lângă că este câine și decî credincios—este și deștept, și ar fi un foarte plăcut tovarăș dacă ar putea fi obicinuit să nu ridice piciorul și să stropescă cu o suverană egalitate orî un picior de scaun de cafenea, orî un felinar, orî o mobilă scumpă de salon.

Cu toată deșteptăciunea lui, Cireș mi s'a părut aseară prost de tot. Stăpânul lui l'a instalat pe un scaun înaintea noastră și cu o sim-

plă sfoară pe care o poartă vecinic în mînă orî în buzunar îi înfășură gâtul lui cafeniū.

— Ce operație faci, amice? întrebaî eu.

— Il leg de scaun, îmi răspunse comeseanul meu, zîmbind mefistofelic.

— Dar ce fel îl legî? că doar el tot liber este.

— Așa pare; dar vezi că Cireș, de îndată ce are sfoara în jurul gâtului se crede legat și se astîmpără, după cum vezi că face acum.

Am pus degetele la frunte ca în copertele lui *Je sais tout* și am văzut cum împrorstitul animal stătea liniștit și se uita la noi foarte plictisit că nu-î liber să cutreere sala și să miroasă picioarele de scaun pe unde aū trecut alți câini, orî poate el însuși altădată.

Sfoara din jurul gâtului lui Cireș și prostia lui m'a sugestionat mult timp și m'aū dus în urmă la convingerea că Cireș nu-î mai prost decât noi oamenii. Ce sânt în definitiv legile, regulamentele, convențiile și prejudecățile sociale, ce sânt ele mai mult decât tot un fel de sfoară în jurul gâtului nostru, care ne dă iluziunea că sântem opriți să facem aceea ce nu convine societății orî de multe orî unei singure clase?

Nu, nu! Cireș, amicul meu, îți cer iertare că te-am crezut un minut mai prost ca noi oamenii. Cireș, tu ai dreptul — dacă n'ai fi câine, — să fii om, și încă om din veacul al douăzecilea!

11 Aprilie. — E săptămâna câinilor, pe semne, căci pe ziua de astăzi voi mai vorbi de alt câine, de Hector câinele subsemnatului, un superb setter care însă, în loc să meargă la vânat, își petrece prozaic vremea în curte și în bucătărie mai ales, lătrând pe olteni și făcându-se uneori croitor de haine bărbătesci și femeiesci. Fiind că primăria Capitalei scoate că toți câinii trebuie să aibă botniță, botniță am cumpărat și eu lui Hector. Când a simțit că voesc să-l dezonorez a plecat în fundul cuhniei și s'a ascuns sub o masă. A mârșit față de servitorii și lor le-a fost frică. Față de mine însă a început să tremure, s'a zgribulit și mai mult în colțul lui gemând și s'a lăsat să-i pun dezonoranta botniță. Zadarnic însă l-am chemat prin curte, zadarnic am voit să-i dau zahăr; toate aș fost în zadar: Hector a rămas sub masă; din vioi și vesel ce era mai înainte, a devenit deodată trist și tăcut, cași când ar fi fost bolnav. Nimeni nu l'a putut scoate de sub masă o zi întreagă și, dacă nu aș ști că îi curg ochii, aș zice că bietul meu Hector plîngea.

Ce s'o fi petrecut în capul lui Hector? Desigur, poate că și el a fost atins de acel sentiment pe care îl avem noi oamenii: când sântem liberi nu simțim deliciul libertății; când însă ni se pune botniță, numai atunci ne dăm seamă de ceea ce am pierdut și plângem în om și vrednicia de om și dorința mișcărilor libere.

De altfel, desigur că în câteva zile Hector se va deprinde cu botnița, cum sânt popoare de mii de ani în robie și nici nu-și dau seamă că se află în lanțuri.

12 Aprilie. — Mi s'a povestit istoria unui fiu, care a plecat de lângă patul tatălui său pe moarte, ca să petreacă în veselă tovărășie și care cu greu, după multe intervenții, a consimțit să se întoarcă la căpătâiul tatălui său, care îl chema să-î strângă mâna înainte de plecarea din viață. Fiul de altfel a sosit prea târziu, în momentul când părintele căzuse în nesimțire și când poate, pierzându-și cunoștința, a avut ultimul gând tot pentru el, pentru fiul nerecunoscător.

În jurul meu era indignare mare contra acestei fapte omenesci. Pe mine însă m'a lăsat rece. Sânt prea cunoscător de oameni spre a nu ști că viețuiesc multe specimene de oameni cari n'aū nimic omenesc, decât înfățișarea, și cari nici nu înțeleg măcar, nu simt enormitatea faptelor lor. Și dacă n'ar fi astfel, am avea noi populate temnițele cu criminali și casele de nebuni cu demenți?...

13 Aprilie. — Bolnavii sânt grozav de cruzi. Mi s'a raportat cuvintele teribile ale unei mame ftizice, care pleacă să se caute în străinătate.

— Când te întorci, mamă? o întrebă copilă ea, plângând și agățându-se de ea.

— N'o să mă întorc, maică, îi răspunse cu cruzime mama.

— Ba, să te întorci, să te întorci!... strigă biata copilă plângând cu hohot, pe când mama desigur nu își dedea seamă în cruzimea ei de bolnavă, nu'și dedea seamă de ceea ce spunea copilului său, și de toate ravagiile ce dânsa deslănțuia în acel sufletețel, care desigur înțelegea grozăvia cuvintelor: „N'o să mă mă întorc, maică!”

14 *Aprilie*.—Un nenorocit încercase ieri să se sinucidă. Desigur că poate i s'a părut prea grea viața de suferit și într'un moment de desnădejde a uitat de ai săi, de nevastă și copii pentru cari el devenise o ființă inutilă, și a apăsat cocoșul armei îndreptată spre inima lui îndurerată. La telefon, unul din reporterii noștri întrebă spitalul despre starea celui rănit. I s'a răspuns că e bine *în afară de orice pericol...* Cât mi-a părut de ironic acest răspuns! *In afară de orice pericol?* E salvat, cu alte cuvinte. Dar, m'am întrebat eu, oare salvarea aceasta e soluție pentru acel nenorocit? Va ieși el din spital peste câteva zile ori peste câteva săptămâni și din nou se va afla în ghiarele mizeriei și ale disperării. Inșă în viață cine îl va scăpa de pericolul sărăciei,

al desnădejdei, al rușinei de tot soiul, al durerilor de tot felul?

15 Aprilie. — Iese acum dela mine un tînăr licențiat în litere și în drept, care mi-a povestit cazul său. Neputînd căpăta un post de profesor ori de magistrat, în neputință de a se stabili avocat, din cauza concurenței și a lipsei fondului necesar pentru stabilire, și-a găsit un post particular în comerț, și de cîtva timp vegetează acolo. Se simte însă umilit și micșorat; titlurile sale, zice el, i-ar da dreptul la ceva mai mult, și a venit la mine să-î dau mîna de ajutor ca să capete unul din posturile dorite.

L'am ascultat cu bunăvoință și apoi l'am făcut să înțeleagă că de umilință nu va scăpa nici aiurea, mai ales aiurea. Mai bine este acolo unde e, decît de pildă în magistratură, unde va fi silit să-și vîndă ori să-și înjosească conștiința, — și cu această umilință făcînd pe deasupra rău aproapelui său, bătîndu-și joc de dreptate, răpind bunul văduvei și al orfanului în folosul celui hrăpăreț, și înaintînd tîrîndu-se vecinic la picioarele celor mari, căștigîndu-și cu rușine și ignominie codrul de pîne, pe care azi îl are și îl mănîncă cu fruntea în sus, cel puțin fără să facă rău nimănui și îndeplinind o operă socială, cel puțin utilă oricît de mică ar fi ea.

Nu știu dacă am convins pe tânărul meu vizitator, dar cel puțin poate i-am deschis ușa către un nou orizont și — pe lângă aceasta — mi-am făcut datoria de om cinstit.

16 Aprilie. — Pe fie care zi primesc scrisori și vizite în cari mi se dezvăluiesc tot soiul de mizerii și mi se cer sfaturi, și de cele mai multe ori ajutor. Nu știu dacă cei ce apelează la mine sânt satisfăcuți; nimeni nu pleacă însă fără de, cel puțin, o vorbă bună.

Și, pe când înaintea mea se desfășoară acest tablou de tot felul de mizerii, un zâmbet ironic îmi încolțește pe buze. Cine oare, mă întreb, ar fi să mă asculte și pe mine, cine să-mi dea sfatul și alinarea de care am nevoie; cine să-mi toarne balsamul răcoritor în sufletul meu bolnav? Nimeni nu'și dă seamă însă că doctorul la care recurg este el însuși atîta de suferind șică, dacă ar ști vre un leac, s'ar lecui mai întâi pe el însuși.

XIV

DE LA 17 — 23 APRILIE

17 Aprilie.—Ieri, un bătrân și reputat scriitor mi se plîngea de nedreptatea soartei față de el. Are un băiat și pentru această unică a sa

odraslă ce sacrificii n'a făcut, cât n'a cheltuit, câte nopți nu a veghiat pentru a scrie și a-î plăti astfel școala orî a-î procura o plăcere. Eî bine, azi fiul său este mare, dar nu face aproape nimic, a eșit un *ghigerl*, un fel de filfison, care știe să facă curte prin saloane, să cheltuiască fără judecată, să se plimbe în musical la șosea și să poarte gulere înalte de o palmă cașicînd și-ar fi pus gâtul între două țepușe. Nu este nici o asemănare intelectuală și morală între fiu și tată; eî sînt astăzi ca doi străini cari nu se înțeleg, nu se pricep unul pe altul și între cari este un perpetuu război și o prăpastie fără fund.

Tatăl este indignat; își amintește trecutul, tot ce a făcut pentru fiu; are vorbe mari în gura lui. Probabil însă că vorbește mai aspru decît simte: chiar faptul lipsei de indiferență dovedește neindiferența părintelui.

Nu știu dacă vorbele mele l'a-î liniștit, dar în ceea ce mă privește nu am rămas de loc indignat. După părerea mea, rolul părintelui este ca al grădinarului orî pădurarului care îngrijește de copac, nu e de a fasona pe copil după credințele sale.

El e dator a da copilului toate mijloacele de dezvoltare și a-l lăsa să crească după felul naturei lui. Cine poate spune că crescînd *anume* în cutare fel pe copil îl va face fericit? Nu este posibil oare ca *ghigerlul*, copilul amicului meu, cu natura lui, cu totul contrară de a pă-

rintelui său, să ajungă mai ușor, să străbată mai lesne în viață, decât muncitorul său tată, — pentru care existența a fost vecinic o problemă fără de soluțiune mulțumitoare?

Părintele este dator să facă cum fac și pasările. Cresc puiul, îl hrănesc până face aripi, apoi îl învață să sboare și, odată avîntat în lumea largă, puiul se conduce cum poate și cum îl povățuește instinctul de conservare— cel mai bun pedagog.

18 Aprilie.—Un confrate observă azi în ziarul său cum consideră oamenii noștri politici presa și cum parcă ar socoti un fel de înjosire de a scrie și mai ales de a semna articolele. Aceasta nu se întîmplă în străinătate, unde cei mai mari bărbați politici, guvernanții de ieri și cei de mâine, polemizează prin ziare și caută să capete pentru ei și pentru politica lor opinia publică. Confratele meu nu caută să găsească explicațiunea acestui fapt, ci se mărginește să 'l constate.

Socot că explicațiunea stă în împrejurarea că la noi opiniunea publică nu joacă nici un rol efectiv și decisiv, că ea nu se poate concretiza, că mai totdeauna poți veni la putere și poți governa contra acestei opinii publice insesizabile și neconcretizabile. Votul cetățeanului n'are nici un raport direct cu credința lui, așa că presa pentru partide și pentru oa-

menii politicii este un lux, mai mult încă un lux plictisitor uneori, fiind că ziarele de partid trebuiesc întreținute (la putere fiind din banii statului; în opozițiune, din buzunarele partidului). Pe lângă aceasta, cât n'ar da oamenii politici, și la guvern și în opozițiune, să nu existe presa care să-și vâre nasul în micile lor combinațiuni, și care strică laborioase înjghebări și insistă asupra multor, foarte multor lucruri neplăcute....

Iar, pe lângă toate acestea, la noi în țară mai există și lașitatea de a nu ataca tu singur și de a nu te pune în frunte. Presa ta de partid face acest serviciu, iar tu te folosești de lupta ei. Ea îți aduce și îți îndeplinește slujbe inavuabile; de aceea nu te arăți în public în fruntea ziarelor, te mulțumești să inspiri, să lovești cu mâna altuia, tu stând în umbră. În atări împrejurări, nu-î nevoe ca cei ce fac politică să facă și gazetărie; ba, dimpotrivă, ziariștii sânt considerați ca nevrednici de a face politică serioasă, alături de patronii lor.

19 Aprilie. — Un domn a venit foarte indignat la mine și desigur că a eșit din biroul meu și mai indignat. Il persecută de câțiva ani un dușman al său, îl bârfește în public, scrie contra lui în ziare, publică scrisori calomnioase, i-a făcut până acum o sută patruzeci de diferite procese, în sfârșit îl exaspe-

rează și — în neștiința de ce să facă — a venit la mine să'mi ceară sfat și ajutor.

I-am arătat că nu poate face nimic ca să dezarmeze pe adversar, că presa nu se poate amesteca într' o afacere dintre două persoane, că justiția este neputincioasă să-l apere fiind că — orî câte osândiri ar curge pe capul persecutorului — acesta neavînd nimic a pierde îl va prizoni înainte.

— Atunci, ce trebuie să fac?

— Nu este nimic de făcut, decât să lupți și să rabzi.

— Care va să zică nu-î nici o justiție care să mă apere?

— Nu.

— Atunci, o să ieau revolverul și o să-l împuşc.

— E și aceasta o soluțiune, — cu observația că riscî să nu-l omorî, iar dacă îl omorî riscî să înfuzî pușcăria.

Domnul ridică mâinele la ceruri, se uită indignat la mine, își ia pălăria și pleacă, exasperat tot așa cum a intrat; — căci nenorocitul n'a putut să se convingă că în viață sînt situațiuni de acelea pentru cari nu există leac, decât luptă, lupta pe viață și pe moarte, cum ți se dă și ție.

20 Aprilie. — O emoțiune și o amintire ! Un anticar mi-a adus colecțiunea prăfuită și gal-

benă a ziarului *Basarabia*. E cel dintâi ziar socialist care a apărut la Iași prin 1879, care a influențat atât de covârșitor asupra mea și care a hotărât ce cale să apuc în viață. Mi se pare că regăsesc pe cineva care a jucat un rol în viața mea, pe când eram tânăr, și acum îmbătrânit și eu caut să mai aflu în cel regăsit trăsăturile care m'aș impresionat altădată atât de covârșitor. Timp de aproape treizeci de ani, aveam întipărite în mintea mea câteva articole și azi le recitesc pentru a'mi reîmprospăta emoțiunea de atunci.

Vai! cât de mult m'am schimbat!

Ceeace credeam atunci deosebit, azi mi se pare arhi-banal; ceeace m'a încălzit odată, azi mă lasă rece; și apoi oamenii pe cari îi credeam supraoameni, cu totul extraordinari, acum mi se par așa de mici, că spun drept îi socot mai mici decât mine. Și apoi zâmbesc cugetând la soarta dascălilor mei. Doctorul Russel a ajuns president de republică în insula Haiti, Ion Nădejde este director la *Voința Națională*, Teodor Speranța este senator conservator!

Am închis binișor colecția, am pus-o bine și departe de privirele mele. O voi lăsa de aci înainte să doarmă liniștită în biblioteca mea, cum și trecutul meu va dormi de aci înainte în mine, ca într'un mormânt pecetluit cu șapte peceți!

21 *Aprilie*. — Treceam alaltăieră cu tramvaiul în dreptul stradei Michelet unde stătea Iancu Alexandrescu, și tocmai în acel moment începea defilarea convoiului mortuar.

L'am cunoscut pe Iancu Alexandrescu, un bătrân foarte de treabă și simpatic. Am vorbit cu el acum câteva săptămâni, o lună cel mult, și astăzi iată-l mort, dus pentru totdeauna din mijlocul nostru.

Cu toate acestea, acest eveniment mă lasă absolut rece, trec înainte cu tramvaiul, nu mă emoționează deloc această moarte; cel mult dacă zic în mine: *săracul!* și atâta tot. De altfel, ce să zic de mine, dacă oamenii cari au pierdut pe un aproape al lor, pe tată, mamă, soț, soție, frate, au aceeași filozofie și aceeaș nepăsare pentru cei duși pentru vecinicie din lumea noastră a celor vii?...

El o vârstă desigur când vieța și moartea par ceva banal, când omul—în egoismul său—cel mult la el gândește și când în vieță este cași la răsboi: nu te oprești lângă cel căzut în luptă, mergi înainte, faci punte din corpul lui pentru a escalada șanțul care te va duce la victorie ori la... moarte!

22 *Aprilie*. — O doamnă mi se mărturisea că, în amândouă căsătoriile sale — de altfel nenorocite — ea a urmărit o țintă, anume aceea de a încerca să schimbe natura omului. N'a

răușit și nici nu putea să răușească. Natura omenească, chiar de ieși individul de copil, tot este greu de schimbat; dar încă atunci când specimenul uman este adult! Desigur, se poate face o schimbare superficială. El cași când vei lua un stejar tânăr și te vei încerca să-l faci să crească drept, și sănătos. Orice îi vei face însă stejarul tot stejar va rămâne, întocmai ca și omul care, sub influența cuiva ori a mijlocului, se schimbă ca manifestare exterioară, dar în fond rămâne acelaș. Dar chiar și schimbările acestea, de minimă însemnătate, nu sânt decât prefaceri, o acoperire a adevăratei firii, pentru a aleătui un compromis între tine și cel pe care tu voești să nu îl lovești prea mult cu felul tău de a vedea, de a simți, de a lucra.

23 Aprilie. — Un cetățean american din Chicago a pus prinsoare că el, timp de un an de zile, nu va spune decât adevărul. Moraliștii metafizicii desigur își vor zice că idealul uman este a ajunge ca toată viața să faci ceea ce americanul voește să facă numai un an de zile!

Sânt foarte frumoase preceptele morale; dar gîndiți-vă ce dezastru ar fi, dacă toată lumea nu ar spune decât adevărul!... Turnul lui Babel s'ar repeta pe pămînt, și omenirea ar înceta să se mai înțeleagă. Singură minciuna o ține legată, singură ea nu dezlănțuește pe

omul-fiară contra aproapelui său, și întreaga civilizațiune se bazează—oh! oroare și blestem!—pe minciună, căreia totuși nimeni nu a avut curajul să-i ridice un măreț monument. Jean Richepin a scris în *Les Blasphèmes* o odă lui Satan. Care va fi poetul genial și plin de curagiū care să facă apologia minciunei, cimentul atotputernic care leagă încă conglomeratul omenesc?

XV

DE LA 24 — 30 APRILIE

24 Aprilie. — Azi venind la redacție, am găsit pe lucrătorii noștri în grevă. Ei cereau respectarea completă a Duminecei și a sărbătorilor, și alte mici cereri, cari toate se pot rezolvi, în prima linie dacă toate ziarele consimt, în a doua făcând oarecarī sacrificiū de bani. Pînă seara incidentul a fost rezolvat, cu concesiuni reciproce.

În timpul tratativelor îmi venea să zîmbesc. Iată-mă-s pe mine, care încă mă pretind a fi socialist,—și aceasta în ciuda unora cari îmi contestă pînă și acest titlu inofensiv, — iată-mă-s apărînd interese capitaliste! Aceasta dovedește cît de mult valorează nu credințele tale, ci împrejurările în cari te afli. Desigur

că, dacă n'aș fi patron-tipograf, dacă n'aș conduce un stabiliment care întrebuintează o sută de lucrători, poate aș fi cu ei, pe cînd azi,— vrînd-nevrînd,— azi sînt împotriva-le, cu toate că gîndul și inima îmi sînt cu dînșii.

— Dar de ce ești numai cu inima? mi se poate zice.

— Fiindcă legea de fier a concurenței mă silește să fac și eu ca vecinul, să exploatez cît mai mult munca omenească, să fac economii din toate cheltuelile generale, pentru ca, vînzînd publicului pe 5 parale o gazetă, să pot, la sfîrșitul anului să dau un câștig oarecare acționarilor mei.

Dar cum am spus, împrejurările fac totul. În această privință este luminos cuvîntul lui Clémenceau, ministrul de interne al Franței, care explica lucrătorilor de ce este nevoit să ia măsuri strașnice pentru a menține ordinea contra anunțatei revoluțiuni dela 1 Mai.

— D-v., zicea Clémenceau, stați dinapoia baricadei; pe mine împrejurarea mă pune în fața ei. Fiecare își are rolul său, și în ceea ce mă privește, am pe acela de a nu vă lăsa să treceți dincoace.

25 *Aprilie*.—Trece pe dinaintea ferestrelor mele lamentabilul convoiul al carelor, căruțelor, tărgilor, camioanelor celor ce se mută de Sf. Gheorghe! În viața mea m'am mutat foar-

te rar, și detestez acest eveniment. E par'că ceva barbar, să fii răpit din colțul ce ți-ai alcătuit cu multă trudă și îngrijire. Toate au fost făcute după locul lor: o mobilă, orice lucru are valoarea lui artistică, după locul în care este așezat. În mijlocul creat de tine este o anume atmosferă, pe care n'o găsești aiurea și pe care n'o poți avea în altă parte. Eî bine, această creațiune a ta este barbar risipită și sfărîmată. Mâini sălbatice se abat pe această ființă intimă și ruinează într'o singură zi tot ce ai construit în ani de muncă și de sollicitudine.

Cît de caraghioase îmi par aceste biete mobile, de multe ori învechite și rupte, așezate ca vai de ele, într'o neorînduială fără seamăn și peste cari de multe ori se abate ploaia, vîntul ori praful....

E o sfîșiere dureroasă a sufletului această mutare de două ori pe an, și cu toate acestea cîți nu o simt și nu o înțeleg, cîți nu staî la ei acasă ca la hotel, fără să guste plăcerea interiorului, fără de un tablou de artă pe perete, fără de acele drăguțe nimicuri cari îți înfrumusețează *homul*, cari te opresc să-l părăsești, și pentru cari nu ai da nici odată bogăția rece și strigătoare a localurilor publice!

Pentru mine, cînd intru într'o casă, în două ochiri judec pe stăpînul ei, și aş pune prinsoare că îl judec bine și din toate punctele de vedere!

26 Aprilie.—Nu pot preciza ce anume eveniment al zilei m'a impresionat în rău, dar sunt astăseară într'o stare sufletească ucigătoare. Naturei mele, de fel melancolică, nu-î trebuie mult ca să ia zborul spre abizul negru al gândurilor triste... Ce vroiū, ce simt, nu știū nici eū; dar simt în mine zădărnicia tuturor faptelor omenesci, și în special a faptelor mele. Profit de ocaziune ca să analizez ciudata mea fire. După exterior, după actele mele, s'ar putea socoti că sunt un om energic și întreprinzător; ceea ce altul ezită să facă, eū hotărâsc imediat și o și pun în practică. Aceasta este aparența. Adevărul este însă că nu e om mai fără de voință ca mine, care ezită și se îndoeste de totul. N'am credință în nici una din multele mele întreprinderi. Dela început, în mod tainic, eū nu cred în reușită; aceasta nu mă împedică însă să lucrez fără de preget, și cu un entuziasm și o perseverență care ar părea că este o manifestare de voință, ceea ce nu este.

Nu este așa, nu-î de mirat, că cu această fire să fac ceea ce fac, să fiū vecinic la lucru, vecinic neadormit, luptînd, ca și cînd aş avea douăzeci de ani, și dînd altora insuflarea pe care eū însumi nu o am?

Doctorilor boalelor sufletesci le pun la dispoziție această sinceră auto-analiză psihică. Par'că îi văd însă explicînd totul prin cuvîn-

tul magic care se cheamă *neurastenie*, ceea ce pe mine nu mă mulțumește deloc!

27 *Aprilie*.—Un tânăr scriitor necunoscut, un poet, îmi trimite caietul său de versuri și o scrisoare, prin care îmi arată trista lui stare materială. Mai are o singură speranță ca să-și scape familia din ghiarele lipsei și ale disperării. Această speranță stă în micul caet de versuri, pe cari dacă le-ar edita, ar putea să-și agonisească o sumă de bani ce l'ar scoate din această tristă stare.

M'am pus la dispoziția tânărului, în ale cărui versuri am găsit o notă nouă și originală; dar în gândul meu sunt foarte sceptic asupra speranțelor lui. Un volum de versuri! Un autor tânăr și necunoscut! Cine să-l aprecieze, cine să se înduplece să-l cumpere! zilnic editorii sînt asaltați de tineri și de caiete de poezii. In neputință de a alege bunul din rău, de teama pârlelei, ei refuză sistematic pe toți poeții ori cel mult dacă consimt să le publice versurile, fără ca autorul să plătească cu anticipație tiparul și toate celelalte cheltueli. Și în definitiv, în practicitatea lor, acești negustori de hîrtie tipărită aū dreptate! Lumea de azi nu citește; versurile mai cu deosebire sînt necitite. Și aceasta nu numai la noi, ci în toate părțile. O marfă care nu se caută, este depreciată. Și cînd fabricantul acestei mărfi n'are nici

măcar pecetea oficială și recunoscută, negustorul se gîndește practic la comerțul lui, precum se gîndește de altfel și tînărul poet, care socoate că produsul creerilor săi îi va putea aduce o bucată de pîine, pe masa lui de brad alb!

28 *Aprilie.*—*Somn, icoană a morții!* a zis dacă nu mă înșel Eminescu, și el n'a avut dreptate. Somnul este dimpotrivă icoana vieții, dar a unei vieți fericite. Eū, de cîte ori mă deștept, îmi pare rău, grozav de rău, că a încetat somnul cu visurile lui, ori cu lipsa de visuri. In tot cazul, rareori în somn te prigonesc sentimentele și ocupațiunile din trezie. Aî închis ochiū, aî uitat de tot și de toate. Somnul apoi, prin varietatea icoanelor ce-ți trec foarte repede pe dinaintea semi-conștiinței tale, nu te impresionează adînc, te atrage numai și îți dă o existență pe care o regreți după ce te deștepți și te aflu din nou în fața realității urite și plicticoase.

Sînt oameni cari sufăr de somn, cari dorm într'una. Eū îi fericesc și probabil că și lor, cînd se deșteaptă, le pare rău că a încetat acea stare delicioasă a corpului și sufletului lor.

29 *Aprilie.*—Am scris zilele trecute despre dorința mea nebună, de a avea departe de orașe, pe malurile Siretului, o căsuță albă și mică

în care să mă odihnesc de toată munca pe care o dezvolt în viața mea zbuciumată. Un cititor, foarte cuminte de altfel, îmi scrie că aceasta este o nouă himeră a mea.

— „Oh! Cît te-ai plictisi de repede și de grozav în superba d-tale izolare!... îmi zice el. Pentru D-ta îți trebuie cu totul altceva, și acel ceva este amețeala continuă și puternică a lupțelor și a muncei. Cînd treburile te doboară și te asaltează, uiți ceea ce-ți cîntă al doilea tău *eû*, glasul lui este înăbușit de glasurile din afară și celalt *eû* al tău, primul, acela care lucrează și luptă, care se concretizează în fapte exterioare, numai el dominează întreaga ta făptură și viața devine—dacă nu plăcută,—cel puțin suportabilă.

M'am gîndit mult la cele scrise de necunoscutul meu corespondent și am tras încheierea că e foarte cu putință ca dreptatea să fie cu el. Sînt ființe de acelea, cari nici odată nu trebuie să fie lăsate față în față cu ele însăși, cari trebuie să trăiească numai în viața exterioară, ca ea să le dea numai acele senzațiuni cari nu le aduc înainte deșertăciunea vieții și a străduințelor omenesci.

30 Aprilie.—Iatămă-s *Mascotă* pe ziua de azi.

La frizer m'am întîlnit cu un vechi prieten care, nu știu pentru ce, crede că eû i-aș putea

fi de noroc. A scos cincî lei din pungă și mî-a dat să-î cumpăr eū, cu mâna mea, cincî bilete de ale *Loteriei Presei*.

— Am credință că d-ta ai să-mî aduci noroc. Joc loteria pe seama d-tale, și am siguranța că nu m'am înșelat în alegerea ce fac.

Iatămă-s dar *Mascotă!* Nu știu dacă eū sînt de noroc cuiva. Ceea ce știu însă, e că mie nu îmi sînt de noroc, și ar fi cazul să găsesc și eū pe cineva care să-mî fie *Mascotă* în marea loterie care se chiamă *vieață*, și care să mă facă să cîștig lozul cel mare: *fericirea, mulțumirea*.

XVI

DE LA 2 — 8 MAIU

2 Mai.—Am primit azi o foarte interesantă vizită, aceea a lui Cireș—câinele d-lui N. P. Ianovici,—care venise împreună cu stăpânul său ca să-mî mulțumească pentru rîndurile ce i-am consacrat. Dacă venea un specimen omenească ca să-mî mulțumească pentru un bine ori o gentileță făcută, aș fi avut îndoeli în sufletul meu asupra pricinilor acelei vizite.

— Desigur, mî-aș fi zis în mine însu-mî, onorabilul mai are ceva să-mî ceară și cu vizita aceasta caută să mă *arvunească*. Cum însă Cireș nu-î din speța omenească, vizita lui m'a în-

cîntat, și aceasta cu atît mai mult, că a fost foarte cuminte și—așezat pe scaunul din fața biroului—mă privea cu ochii lui expresivi și inteligenți.

Cu această ocaziune am aflat că Cireș mai are încă un prieten bun: pe d. Petre Carp. Și am mai aflat încă ceva: că conu Petrache este un mare moftangiū. In Cameră a declarat de mai multe ori că *nu citește ziare*, apoi s'a contrazis cînd a declarat iarăși în parlament că-i plac la ziare titlurile mari peste pagină: *D. Carp și regele.—Criza ministerială—și așa mai departe.*

Eū, personal, l'am prins că citește ceva mai mult decît titlurile mari.

— Da, citesc, mi-a declarat c. Petrache, dar citesc numai telegramele din *Universul* și *Adevărul*.

— E un progres, am declarat eū.

— Citesc telegramele, dar îți mărturisesc că nu cumpăr nici un ziar.

— !!!....

— Cîtesc *Universul* la Grigore Buicliu și *Adevărul* la Jokey-Club; dar cincî parale nu dau nici odată pe un ziar.

Rămînea acum să prind pe conu Petrache cumpărînd ziarele, citindu-le dela un capăt la altul și pe deasupra comentîndu-le. Cu puțină răbdare, speram că voiū vedea și aceasta. Cu ocaziunea vizitei lui Cireș am aflat că d. Carp a oprit la șosea pe d. Ianovicî și a stat la vorbă

cu Cireș, despre rîndurile ce i-am consacrat eū în *Letopisiți*. Or, această rubrică nu mai face parte din acea a depeșilor și iată-l pe conu Petrache în contradicție cu el însuși, ceea ce desigur nu-î pentru prima oară, nici pentru cea din urmă.

3 *Maî*.— Astăzi dimineata ieșind de acasă, am întîlnit pe drum un copil care se ducea la școală. Nu-î nimic extraordinar aceasta, dar tipul era vrednic de observat. Mic de o șchioapă, cu hăinuțele numai petice, cu o căciulă mare în cap, cu un ghiozdan din care curgeau filele cărților, ghetele de om mare făceau zgomot pe trotoar. Micuțul însă mergea țațoș, privirea îi era mândră, mergea fluerînd și în toată înfățișarea lui nu era nici aerul ștregarului, al băiatului care o să ieasă un rău, un pungaș, un vagabond. Era ceva mai mult, din care reșea voință și inteligență. Și mi-am zis în mine: „Acesta va ajunge“. Am adăogat însă: de cîtă muncă, de cîtă energie, de cîtă voință, de cîtă filozofie va trebui să fie el înzes-trat, pentru a putea străbate în viață, el, ale cărui mijloace sînt așa de mici, și care va avea de înfruntat totul, și în prima linie avuția celorlalți! Va ajunge, dar va ajunge gâfîind, cu șira spinăreii zdrobită, cu inima sîngerîndă, obosit și istovit, pe cînd alții, împinși și ajutați, vor fi odată cu el acolo, zîmbind și nești-

ind ce va să zică greutatea de a străbate, și de ați face loc printre oameni. Băiatul acesta nu va ști nici odată dulceața vieții, va fi bătrîn în tinerețe încă și în colțul gurei lui, vecinic va rămîne întipărită o urmă de durere și de dezgust, iar în ochi îi se va oglindi toată viața tristețea.

4 *Mai*.—Scrisorile pe cari le primesc, lumea care îmi vorbește de această rubrică, ar fi o dovadă că cele ce scriu interesează o mare parte din public, că e o rubrică citită. Totuși îndoieala îmi roade sufletul: adevărat să fie aceasta? A avea cititori, nu e numai decît o probă irecuzabilă de talent. Dimpotrivă, sînt scriitori cari sînt foarte mult citați, tocmai fiindcă stau la același nivel intelectual cu comunul muritorilor, dar cari pentru aceasta nu sînt socotiți printre oamenii de talent. Aceasta bine înțeles nu exclude și puțința ca talentul să atragă cititori, și toți marii autori francezi contemporani se bucură de un număr enorm de cititori, întocmai ca și aceia cari gîdilă gustul prost ori obscen al publicului și aș succese efemere de librărie.

Care va să zică, iatămă-s în aceeași perplexitate asupra talentului meu de scriitor ori de ziarist, mai bine zis. Ar fi o normă și anume aceea de a cerceta calitatea cititorului. Inșă cum să cercetezi și să alegi această masă ano-

nimă care alcătuește publicul ce te citește și care dă unui ziar și mijloacele de trai și puterea morală?

5 *Mai.*—Orî fizicul apasă asupra moralului și îl deprimă, orî acesta înrîurește asupra celui dintîiu,—nu știu exact ce se petrece în mine; dar desigur îmi trebuie multă doză de voință ca să mă țin pe picioare și să conduc toate multiplele mele treburi, ca și cînd aș fi în stare normală. Și cu toată această oboseală care mă frînge în două, care îmi paralizează toate actele, cu acel sentiment al lopătarului care se lasă în voia furtunei și a mării dezlănțuite, totuși nu mă ispitește odihna. E însă o stare fizică dureroasă, e organismul care se pune în grevă, ochii cari nu mai văd clar, creierul care nu mai percepe lămurit, un fel de cască de fier care simt că-mă apasă vârful capului; e în sfârșit revolta tuturor simțurilor mele cari cer odihnă, cari refuză să mă lucreze. Și chiar mâna mea... măi nervos ca orî cînd scrie aceste rînduri.

E ceva trecător orî poate robusta mea natură trece acum dincolo pe povârnișul boalei și al incapacității de a mă produce? Mi se spune: „Odihnește-te!“ Așa este, dar ce răspuns v'ar da călărețul care aleargă în cursă și care riscă să-și frîngă gâtul dacă i-a-ți spune să se menajeze?...

În lupta pentru viață nu-î timp de odihnit. În războiul acesta mergem spre victorie ori spre moarte, dar în definitiv ce are aface cei ce cad? Ceeace importă este sfârșitul și, dacă el este bun, victimele nu se țin la socoteală.

De altfel vine vremea când nimic nu te impresionează, când poți să mori fără de durere și fără prea mult regret, — afară poate de acela de a nu'ți fi săvârșit opera și de a nu te fi ridicat pe dealul spre care ținestești din prima ta copilărie.

6 Mai. — Regele s'a întors în uralele cetățenilor și ale gardiștilor. Cum regele știe modul de fabricare a entuziazmului popular, câtă durere trebuie să-î înăbușe sufletul; căci, orișice s'ar zice, el trebuie să-și dea seama că cei patru zeci de ani de domnie tot n'aū rupt definitiv ghița între el și popor. Și cine este vinovatul, e greu de știut. O fi natura rece și cumpătată a regelui, o fi faptul originii lui străine, o fi firea românului — care nu ia vânt ușor; — nu se poate ști ce o fi la mijloc; dar pentru mine este o problemă această stare de lucruri ciudată, a unui suveran care a stăpânit un popor patruzeci de ani și care totuși simte răceala dintre el și țară. Și cu atât aceste gânduri triste trec probabil, prin capul suveranului cu cât el este bolnav și boala aduce pesimizm și idei urâte.

7 *Maiu*. — Am citit întreg programul zilelor de jubileu. Nu știu cine a fost autorul orii autorii, dar este de o banalitate grozavă. Și cu toate acestea s'ar fi putut imagina ceva mai original, ceva mai pitoresc decât aceste parade cari se repetă de atâta amar de ani, cu acel defileu al corpurilor constituite și al societăților! Eu aș fi înțeles ceva mai poetic și înălțător, un întreg simbol, pentru coronarea acestor patruzeci de ani de domnie. Nu sânt adorator al coroanei, nu voi lua parte la aceste solemnități; vorbesc însă ca un artist căruia i s'ar da tema aceasta a serbărilor unui jubileu. Ce voești însă să facă politicianii noștri, preocupați de alte lucruri decât de decor și poezie? Trebuia pentru aceasta de consultat poeții, pictorii, artiștii în general și desigur că atunci jubileul ar fi fost o sărbătoare mai puțin banală decât cea pe care o vom avea peste câteva zile.

8 *Maiu*. — Câteodată ești pus în situațiuni din cari nu poți ieși. Azi a venit la mine un tînăr și mi-a vorbit în chipul următor:

— „Sânt nenorocit. Am câteva studii, vreau să muncesc, orișice sânt în stare să fac, chiar servitor să deviu; dar nu găsesc nicăiri de lucru, tocmai poate fiind că nu sânt de meserie muncitor. Ce să fac? Ori găsesc de lucru, ori

trebuie să m'apuc să fur, să fac pungășii, — orișice. Dă-mi și d-ta un sfat!

Un sfat! Ce sfat puteam da acestui nenorocit, când de lucru nu-î puteam procura și când de furat nu'l puteam sfătui?...

XVII

DE LA 9 — 15 MAIU

9 Maiu. — Primesc o scrisoare prin care sânt îndemnat ca să ieau inițiativa sărbătoririi lui Cristofor Columb, anul acesta când se împlinesc 500 de ani dela moartea lui. Mai mult încă: anonimul meu corespondent îmi arată cât de multă dreptate ar fi să se schimbe numele de America în acela de Columbia.

Corespondentul meu este entuziasmat de opera lui Columb și ar dori ca istoria să reabiliteze complet pe marele binefăcător al omenirei!

Scrisoarea aceasta m'a pus pe gânduri și am început să mă gândesc cu totul la un alt punct de vedere al descoperirii îndrăznețului genevez.

Descoperirea Americii a fost sau nu un bine? Aceasta depinde din ce punct de vedere te pui. Dacă cugeți la autochtonii noului continent, cari au fost cuceriți, exterminați și de-

posedați de averile lor; dacă cercetezi cu ce cruzime, cu ce sălbăticie și cu ce lăcomie s'a civilizat America; dacă poți înțelege că această nouă parte a lumii azi alcătuește o colonie a Europei, distrugând întreagă vechea și seculara civilizațiune; dacă te pui dar din punctul de vedere al americanilor propriu zis, — de sigur că cucerirea Americii de către europeni a fost o nenorocire.

Și dacă întrebă astăzi pe bătrâna Europă, care începe să fie cucerită economiceste, cine știe mâine și politiceste, de către fosta ei colonie; dacă îți dai seamă că agricultura și industria americană ucid pe cele din Europa; încă odată, dacă te pui și din acest punct de vedere iarăși este un mare punct de întrebare, dacă descoperirea făcută de Cristofor Columb trebuie de sărbătorit ori de blestemat?

10 Mai. — Azi mare gălăgie pe strada Să-rindar. Iar o manifestație, îmi ziceam eu, care sânt învățat cu asemenea semne de aprobare ori de dezaprobare ale cetățenilor ori ale poliției Capitalei. Cum însă nu se întâmplase nimic extraordinar, cum nu se scrisese nimic în ziar care să poată provoca o manifestațiune nici simpatică, nici întovărășită de *huido!* și de pietre, stăteam nedomirit în balcon privind la capătul despre calea Victoriei cum înainta o mare mulțime de capete, din care

mulțime ieșeau glasuri de protestare. Erau câteva sute de elevi, cari veneau la *Adevărul* să manifesteze contra directorului lor de muzică, cu care avusese nu știu ce diferend.

După ce băeții au protestat și au manifestat, s'au răspândit binișor și n'am mai auzit vorbindu-se nimic de conflictul cu d. Kiriac, simpaticul și muncitorul director al societății „Carmen“.

Această manifestație e o dovadă că, pentru noi români, tot ceeace a mai rămas (ca putere supremă) este presa. Când isprăvești toate mijloacele de a'ți găsi dreptatea, apelezi la presă. Chiar dacă ea nu te ajută prea mult, dânsa este cel puțin supapa indignăreii publice și a celei personale: când X a dat pe Y *la gazetă* i-a trecut năduful și se simte ușurat.

Dacă n'o avea alte calități, această singură însușire — cred eu — ar da preseii dreptul și rațiunea de a fi.

11 Maiu. — Îți știam pe ziariști oameni blazați. Dacă ieați parte la toate manifestările vieții publice, fac aceasta ca o datorie, și îndeplinirea datoriei nu mai e o plăcere ci o corvoadă... A te duce la un bal, cred și eu că e o plăcere pentru atâtea doamne și domnișoare! Ce plăcere poate să fie însă pentru bietul cronicar care într'o seară are de făcut darea de seamă dela reprezentația operei, balul d-nei

Z, conferința d-lui X, recepțiunea dela d-na cutare?

Așa este poate în teorie; în practică însă am constatat contrariul. Nenorocul meu mi-a dat însărcinarea ca să împart ziariștilor cele o sută de bilete cari alcătuiau *tribuna Presei* de la serbarea de 10 Maiu. Ce am pățit, numai sufletul meu știe! Mi s'aũ cerut peste o mie de bilete; fiecare era nemulțumit de câte i s'aũ dat, fiecare protestează cu indignare. Biroul meu este invadat: la fiecare trebuie să țiũ acelaș discurs, fiecare insistă ca să-ĩ fac rost *numai pentru el*, de 10 bilete cel puțin. Cu alte cuvinte, mi-am găsit beleaua, voinđ să fac ceva regulat și frumos. Și toate acestea din partea ziariștilor pe cari, după cum am zis mai sus, îi credeam blazați de sărbători și de tãmbãlãuri! Ce trebuie însă să fie cu cealaltã lume, cu cei dela primãrie și cu cei de pe la ministere, mi-am dat seamã numai când am fost pus la această crudã încercare și la acest fenomenal asalt!

12 Maiu. — Disdedimineată m'am dus la *Adevãrul* ca să lucrez ca în toate zilele, și ce bine și liniștit mi-am pus în regulã toate hãrțiile! Cine, într'adevãr, să vinã de zece Maiu și cum să ajungã la tine, când stradele sânt baricadate de trupe și de poliție! Ca să mă duc acasã și să mă întorc a trebuit să trec prin

stradele pline de lume, care aștepta convoiul regelui. Ca cel mai simplu muritor, în chip prozaic pe jos, cu umbrela în mână, străbat mulțimea și simt un fel de jenă. În ce constă această jenă eu nu pot pricepe; dar între mine și această mulțime este ceva care mă supără, mă pune parcă într'o pozițiune falsă: dintre toți numai eu nu ieau parte la această serbare. E apoi ceva nu bine definit în sufletul meu, dar mă lovește neplăcut această străbateră a mulțimei, acest mediocru aspect al meu, față de ziaristul care scrie și vorbește prin ziar cu Vodă și îi spune aceeași mulți cugetă dar care nimeni nu îndrăznește să vorbească. E așa ceva, dar nu pot zice că e chiar aceasta cauza jenei pe care o simt și care mă apasă în momentul când trec pe lângă Palat și sânt silit să străbat piața plină de lume și de oficialitate.

Desigur, totdeauna e mare deosebire între omul public și cel privat, și cel dintîi care apare cu oarecare aureolă în jurul persoanei sale se simte umilit față de omul privat care este silit să apară ca toți oamenii și care socoate că o parte din strălucirea sa dispare când lumea îl privește în alt cadru decât acela al tribunei publice, — fie ea tribuna parlamentară ori cea a unui ziar.

13 *Maiu*.— S'a sfîrșit și 10 Maiu, deși sărbătorile jubileului urmează. Pentru mine a fost și este o problemă: ce simte regele față de toate aceste manifestațiuni oficiale? Iși dă el oare seamă că totul este fals, că după acest decor nu există nici sinceritate, nici o legătură reală sufletească între el și toată lumea aceasta oficială? Ceî de sus, politicianii, se tem de el; dar nu'l iubesc, fiind că sânt robii și jucăria lui. Ceî de jos nu l'aũ văzut decât foarte rar scoborându-se în mijlocul lor și venind să le aducă vorba bună a speranței și a apropierii dintre tron și popor.

În această vieață de patruzeci de ani cu un popor, și a unui popor cu un rege, să nu se fi făcut între aceste două elemente o mai strânsă legătură sufletească, desigur este o vină și vina trebuie să stea și în natura rece a suveranului și anume în concepțiunea sa despre ceea ce trebuie să fie un monarh.

14 *Maiu*. — Urmez studiul meu asupra copilăriei. Nepoțica mea, nu știu pentru ce și după a cui inspirațiune, s'a apucat ca să certe pe tată-său:

— Ce va să zică asta, tată, că nu mai stai cu noi? Dîmineața mergi la Cameră, ziua mergi la Cameră, seara nu stai acasă! Asta nu-î frumos deloc și să știî că de acum înainte eu nu mai sânt fata lui papa!...

Toată lumea este supărată de această indignare și ceartă pe fetiță:

— Cum se poate să vorbești astfel cu tata? Cere-î imediat pardon.

Fetița stătu un moment la îndoială, în sfârșit se apropie de tatăl său și îi zice cu oarecare ceremonie:

— Haide, tată, cere'mi tu pardon!

Izbucnire de râsete și de indignare:

— Cum, tata să'ti ceară pardon? Nu ți-e rușine? Cere tu pardon!

Fetița rezistă, tace și nu mai spune nici o vorbă, iar, feciorul poftind la masă, incidentul rămâne nerezolvat.

Totuși dreptatea era cu fetița, psihologicește vorbind. Ea era convinsă de cearta ce o dădea lui tată-său: îl certa că nu stă pe acasă, decî ea avea dreptate. În cazul acesta cine ar fi trebuit să ceară iertare? Desigur că cel ce greșise, precum dânsa cere pardon cînd face o necuviință. După gândul ei, vinovat fusese *papa* și *papa* decî trebuia să ceară iertare, nu ea care nu era decît judecătorul rece și imparțial.

15 Maii. — O familie amică se întoarce din Paris, unde este vorba să-și iea un apartament și să meargă acolo de mai multe ori pe an. Ne îndeamnă și pe noi să facem acelaș lucru. Această propunere parcă îmi sfâșie inima. E

pentru mine o durere când văd că din ce în ce mă îndepărtez mai mult de Paris, mă înstrăinez de el. Nu mai sânt în stare să mă țin la curent cu toate ce se petrece în Paris ca intelectualitate, și chiar din punctul de vedere politic sânt lipsuri și ezitări. Din ce în ce când mă întorc acolo, mă văd mai străin, mai provincial, mai incapabil să leg firul de ieri cu cel de azi. Simt momentul când o să mă plictisesc la Paris, fiind că o să mă văd cu totul neparizian, fără nici o legătură intelectuală, incapabil de a mai simți farmecul care mă lega odată de orașul lumii. Și, pentru mine, cine nu gustă Parisul este un om pierdut, este trecut în rândul necuvântătorilor, nu mai este om! Așa pe semne încep să deviu și eu, și iată cauza sfâșierii sufletului meu.

XVIII

DE LA 16 — 22 MAIU

16 Maiu. — O doamnă mă ferește printr'o scrisoare. Sânt, după d-sa, un privilegiat al soartei, fiind că pot așterne pe hârtie tot ce mă impresionează, dând ființă atâtor senzațiuni și gânduri. Câți și câte însă sânt și gândesc ca mine, posedă o întregă comoară, care totuși rămâne ascunsă în fundul adânc al sufle-

tului lor. Nimeni nu o explorează, nici alții, nici posesorul ei și astfel se prăpădește, piere odată cu individul care a gândit ori a susținut.

— Câtă lume, se exprimă corespondenta mea, nu ar voi să aibă *Letopisiții* ei, în care să descrie și să facă cunoscut celorlalți cele ce are a îndura fie de pe urma unei fantezii a soartei, fie că având idei și vederi largi, o inimă plină de sentimente înalte — nu-î este dat sau nu găsește niciodată momentul de a le utiliza, rămânând o victimă a aceleași soarte nemiloase, cu dorul de necunoscut în suflet și murind cu regretul unei vieți stinse, fără a putea fi măcar înțeleasă.

Cititoarea mea are cu totul dreptate. Eă însă merg mult mai departe și zic că fiecare om, cel mai șters ca individualitate, cel care are viața cea mai anodină și mai uniformă, mai banală—ori cine—are în viața lui note interesante. Totul este să știe să le simtă, apoi să le aleagă și mai la urmă să alcătuiască ceva artistic. Arta nu-î în subiect, ci în artist. Unul din exemplele cele mai bătătoare la ochi este romanul lui Guy de Maupassant, *Une vie*, unde autorul a alcătuit o operă de artă însemnată zugrăvind viața cea mai banală posibilă și care totuși te interesează și te emoționează.

Cum zice însă corespondenta mea, multora nu le este dat ori nu găsesc momentul ca să deschidă ușa comorilor lor, și ea rămâne ascunsă și pentru ei și pentru lumea întreagă.

17 Maiu. — La Bordeaux — și în întreaga Franță — face senzațiune procesul unei femei care a încercat să’și otrăvească bărbatul. Cazul ar fi banal și nu ar interesa pe nimeni, dacă nu ar fi particularitatea că soțul — victima care a scăpat cu viață,—în loc să acuze pe otrăvitoarea lui jumătate, o apără cu căldură și cere să fie achitată, căci el o socoate absolut nevinovată, și de călcarea datoriilor conjugale și de încercarea de a’l suprima cu arsenic ca pe un vulgar șobolan.

Eū unul cred că justiția, în cazul acesta, nu avea să se amestece și să facă doi nefericiți, poate trei. Femeea aceasta avea un amant, bărbatul nu știa și deci era fericit. A fost o încercare de otrăvire nereușită de altfel; bărbatul nu bănuște pe cel vinovat. De ce, mă întreb, să vină judecătorul și să se încerce a face lumină făcând din soț un nefericit, din soție o criminală și din cel de al treilea un bărbat arătat cu degetul pe stradă?

Interesat și interesant în cauză era numai soțul. Orî dacă el nu se plânge, dacă el voește conscient orî inconscient să închidă ochii, ce-î pasă justiției și pentru ce se amestecă ea ca să rupă firele acestui farmec și al acestei fericiri?

Apoi, mai sînt și copiii, cari toată viața lor vor purta pe fruntea și pe numele lor noroiul acestui scandal judiciar, inutil din toate punc-

tale de vedere dar mai ales din punctul de vedere al victimei—soțul — o îndoită victimă.

18 Maiu. — In acest moment sânt întrerupt din cititul ziarelor de servitorul meu care mă anunță că mă caută jos un om și voește să-mi vorbească neapărat.

Un om la orele zece noaptea! e ceva ciudat; dar cine știe ce o fi, și un gazetar e dator să asculte pe orișicine și orișicând.

Jos la scară am găsit pe un tînăr care ezita să-mi vorbească, apoi declară că e tapițer și că a venit să mă întrebe dacă... nu am de lucru.

— Bine, toate acestea mă întrebă d-ta la 10 ore noaptea? Du-te la un meșter tapițer, căci desigur îți va da de lucru.

Plec sus, dar aud vorbă și parlamentări jos. Individul nu se hotărăște să plece, el nu spune însă nimic. Numai după a doua mea intervenire a plecat.

Cine o fi acest misterios personagiū? E un pungaș, un bețiv, un nebun, habar n'am... O fi poate un simplu nenorocit flămând care, disperat de foame, a sunat la ușa mea, s'a zăpăcit în fața lunei și a luminei și nu a avut măcar curajul să ceară o bucată de pâine ca să'si astâmpere foamea. Și eu... l'am lăsat să plece, să plece — cine știe — poate spre moarte sau spre o faptă rea!...

19 *Maiă*. — Ziarele aduc știrea că celebrul Rigo a murit într'un spital din New-York. Această știre dă dreptul tuturor ca din nou să vorbească despre vestitul țigan care a scos din minți pe coșcogeami-te prințesă de Chimay, făcând-o amanta și tovarășa vieței lui vagabonde! E, bineînțeles, o indignare pe toată lumea contra femeii nobile care și-a aruncat ochii asupra frumosului țigan.

Eă mărturisesc că nu sînt indignat deloc. Nu pentru prima oară se întîlnesc și se iubesc două specimene umane din lumî deosebite. Cîți nu aă luat de nevastă pe bucătăreasa lor, orî n'aă dat mîna lor unor femeî publice de cel de pe urmă grad? De ce adică nu s'ar întîmpla ca o prințesă să se amorezeze de un țigan viorist?

Vieța sexuală are atîtea taine și atîtea co-tituri, este un întreg labirint în care te pierzi și este măî cuminte să nu te încerci de a expli-ca totul orî de a face regule și axiome, fiindcă foarte des veî cădea în eroare.

20 *Maiă*.—Am fost pus ieri la o grea încercare sufletească. In multe împrejurări și în timpuri grele, am găsit oameni cari fără de interes mî-aă întins mîna de ajutor. Eri împrejurarea m'a pus în discordanță de interese cu unul dintre aceștia. Eă eram la largul meă, puteam să lupt cu el și poate să-l înving; dar îndată în sufletul meă a intrat în luptă sim-

țul datoriei cu interesul imediat. Mă-am zis în mine, ce aş fi gândit eu altă dată dacă și omul acesta ar fi procedat ca mine, așa cum azi aş putea să mă port eu cu el? De câte ori glasul interesului personal nu i-o fi vorbit și lui așa cum îmi vorbește mie astăzi? Totuși a fost măi tare și a lăsat să glăsuiască vocea datoriei, a omeniei....

Am făcut la urma urmei așa cum trebuia să fac; dar, oricum ar fi, încă și acum când scriu aceste rînduri, se luptă în mine aceste două sentimente și din această luptă eu ies nemulțumit, căci altruismul meu nu-mă aduce deloc folos, ci mă face să pierd. Desigur însă că mâine voi fi liniștit, și atunci voi strînge mîna *eului* meu celui bun, a eului care îmi conduce pașii în lumea în care tot el mă-a creiat reputația—cine știe, poate uzurpată,—de om drept și cinstit.

21 Maiu.—Am fost erî la ministerul de externe, care este instalat în palatul Sturdza de la șosea. Pe cînd așteptam ca să fiu primit, examinam casa aceasta, făcută de un om bogat și construită ca să-î dea senzațiunea bogăției și a confortului. Localul este relativ bine ținut. Mă-am aruncat ochii în spre grădină și spre terasă. Grădina este lăsată în părăgină, iar ferăria terasei și a grilajului este roasă de rugină. Par'că o tristețe se degajează dintr'a-

ceasta: te gîndești la fostul proprietar, stînd seara pe terasă și luîndu-și cafeaua, înconjurat de întreaga lui familie.

Totul este în regulă, totul strălucește de ordine și de curățenie și o întreagă lume de servitori aleargă în toate părțile ca să mulțumească pe stăpîn. Azi terasa este închisă, iarba crește pe aleie, florile au dispărut; tot îți dă impresia locului părăsit. Și nu știu cum, în localul acesta oficial, m'am trezit îngînînd cîteva versuri din celebrul sonet al lui Eminescu, Veneția:

S'a stins vieața falnicei Veneții...

*N'auzi cîntări, nu mai vezi lumini de baluri,
Pe scări de marmoră, prin vechi portaluri
Pătrunde luna înălbînd pereții...*

22 Maii.—Un artist îmi atrage privirea pe cînd trec în goana cailor pe strada Știrbey-Vodă. Intr'un colț de stradă, lîngă o halvițerie,—cofetăria poporului—un țigănuș sta și cînta din țambal. Artistul n'are drept costum decît o cămașă lungă și murdară; picioarele îi sunt goale și pieptul lui negru strălucește ca abanosul la soare. Drept instrument are o scîndurică, pe care sînt întinse cîteva sfori, ridicate de o parte și de alta pe alte scîndurele mai mici. E în sfîrșit un fel de țimbală aceea ce avea artistul spînzurată de gît, iar mîinile lui agile înarmate cu două bețișoare lovesc

coardele cu mult tact și măiestrie. Țigănușul se ia însă în serios, el execută cîntecul pe care desigur îl începuse din gură, iar atitudinea, privirile lui estazice îți arată absolut pe lăutarul care face să se cutremure coardele țambalului și în același timp și sufletul oamenilor.

Și pe când trăsura de mult trecuse de colțul de stradă unde zărisem pe micul artist, eu mă gândeam la soarta lui. Ca mâine va înlocui coardele de sfoară cu coarde adevărate. Va *cînta* de astădată, apoi se va vârî în cine mai știe ce taraf de lăutari copii, mai în urmă va înainta în grad și deodată se va trezi la Paris ori la Viena, uitător de ceea ce a fost și de timpurile îndepărtate când își arăta geniul pe țambalul lui de lemn și cu coarde de sfoară,—pasăre măieastră care n'a învățat să cînte decât tot ca păsărelele la școala sfântă a Naturei!

XIX

DE LA 23 — 29 MAIU

23 Maiu. — Dacă părinții mei mi-ar fi dat un nume care să nu existe în calendar, ar fi lipsit pe fiul lor de un plictis inutil; însă ei nu s'aũ gândit la acest detaliu și de aceea factorii poștali și cei telegrafici își rup ghetetele ca

să'mi aducă acasă plicuri cu cărți de vizită, felicitări telegrafice și telegrame de felicitare....

Pentru ce toată această hârtie stricată? Cel puțin dacă ar fi un semn de iubire. Poate pe ici pe colo să fie și așa, e cu putință ca în viața mea să fi făcut vre-un bine ori să fi fost simpatic cuiva, și felicitarea ce mi se trimite să pornească din inimă și să fie un semn de dragoste. Dar alții, marea majoritate? Pentru aceștia nu-î decât o convenție socială. Primesc și trimit cărți de vizită, numele tău este trecut într'un registru și la anume zile te pomeniți cu această amintire dela persoane aproape străine, cu cari, d'abia te saluți și pentru cari ocupațiunea și preocupățiunea aceasta onomastică este o mare belea.

Și cu toate acestea, pentru mine scepticul și blazatul, câtă valoare aŭ ca umplutură plăcută a vieții acele sărbători vesele de familie, cari aŭ de pretext aceste aniversări! Oamenii cari le țin sânt fericiți fiind că cer foarte puțin vieții și se mulțumesc iarăși cu foarte puțin, pe cînd noi *intelectuali* căscăm la asemenea petreceri și facem teorii deplasate asupra inferiorității semenilor noștri și a chipului lor de a se recrea și de a petrece.

24 Mai. — Regele și regina Spaniei aŭ scăpat ca prin minune de un atentat de care se

ocupă gazetele de ieri dimineață. Eă mărturisesc că am citit toate amănuntele acestui fapt divers cu oarecare indiferență. De ce adică mai multă emoțiune în cazul dela Madrid, decât atunci când citești că s'a întâmplat cutare crimă ori atentat ori un accident oarecare profesional? Un mecanic a fost zdrobit de mașina lui, un tinichigiū a căzut dela douăzeci de metri înălțime și a murit; într'o mină atâtea sute de muncitori aū fost închiși pe vecie și uciși de foame încetul cu încetul, în întuneric și în frig. A fi rege este și aceasta un meșteșug și atentatele constituesc riscul profesional al suveranilor. E un meșteșug greu și periculos acela de a fi rege; dar cei ce se indignează astăzi uită că întotdeauna, din timpurile cele mai vechi, a fi rege ori împărat este a fi expus la cuțitul asasinilor. Lista suveranilor cari n'aū murit în patul lor este colosal de mare. Altădată, erau comploturile de palat, erau pretenvenții, fanaticii religioși cari făceau tronurile vacante. Azi ei se numesc anarhiști și din când în când — grație lor — se deschid noi succesiuni la tronuri. Și pe lângă acestea, când te gândești câte vieți s'aū stins din cauza regilor, trebuie să-ți mărturisești că nu-ī nimica emoționant că o bombă suprimă ori voește să suprima un cap încoronat.

25 *Maiu*. — O scrisoare a unui prieten din străinătate mă felicită de ziua mea și îmi urează realizarea dorințelor ce *mai* am. Amicul a subliniat ideea și a avut dreptate. *Mai* am însă vreo dorință? Desigur multe de ordin secundar. Vre una de mâna întâia nu *mai* am. E o epocă a vieții când te întrebă despre scopul definitiv al existenței sale, despre puținul ce poți îndeplini și atunci, cu oarecare filozofie, te gândești cu milă la trecut și cu nepăsare la viitor. Desigur că odată a avut un scop viața mea. *Mai* are ea acum vre unul? Nu prea zăresc. Am năzuințe, dorințe vagi, dar un scop final și definit nu are ființa mea.

Când voi fi pe patul de moarte mă voi întreba foarte întristat ce am făcut pe acest pământ, pentru ce m'am născut, pentru ce am trăit și pentru ce trăiesc milioanele de ființe cari se zic oameni și cari umplu lumea cu gălăgia lor și cu credința că fac ceva folositor omenirii? Toate aceste gânduri sânt fără îndoială nesăbuite și îmi acresc viața. Ea trebuie trăită și atâta tot; trebuie de ars această făclie, fără să te mai gândești la scopul și la toate cauzele acestui fenomen natural care ești tu.

26 *Maiu*. — Un bun și vechi prieten m'a întâlnit azi la Cameră și mi-a ținut acest discurs:

— Uite, dragă amice, îți mărturisesc că nu

îmi mai plăci ca altădată, nu mai ești acelaș ca acum zece ani, nici tu nici ziarul tău. Fără să știi te-ai schimbat, ai devenit oportunist, ești om cuminte, și aceasta nu-ți șeade bine.

— Dragă amice, i-am răspuns eă, lucrul este cu puțință. E însă întrebarea dacă nu te-ai schimbat și tu și dacă nu schimbarea ta te face să mă vezi altfel decât altădată. Cu toate acestea lucrul nu-ı imposibil. A nu te schimba este, cred eă, a fi mărginit la minte, a te anchiloza într'o idee, un sentiment, o atitudine, pe când totul s'a schimbat și tu ai rămas o relicvă, un anacronizm. Și pe lângă aceasta e posibil oare, trăind în societate, să fii cu totul izolat de ea, să o atingi fără ca ea să te atingă? Oh! știu, idealul ar fi să stai suspendat deasupra tuturor și să nu te poată influența mijlocul înconjurător. Inșă cum aceasta nu e cu puțință, fatalmente vei fi înrăurit, vei atârna mai mult într'o parte decât într'alta. In judecata tuturilor însă nu trebuie de luat perfecțiunea, ci aceea ce se poate și în comparațiune cu restul muritorilor. Demult vechiul Plautus a zis *om sânt și aceea ce nu este omenesc nu îmi cere*.

— De altfel, am zis amicului meu sfârșind, nu îți pare că ceea ce am făcut și ce fac este prea mult pentru vremurile noastre de lașitate și pentru țara nenorocită în care trăim?...

27 *Maii*.—„Cum să mă mărit“, mă întreba o cititoare. Din dragoste, din interes? Orî să combin aceste două moduri de a fi fericită? A te căsători, iată o problemă greu de rezolvat. Când nu ai experiență, desigur că vei spune: însoară-te din dragoste. Pe această temă, ce nu se poate scrie și câte romane nu se pot înjgheba? Cu toate acestea baza unei căsătorii fericite nu-î numai amorul. Câte legături de acestea bazate pe iubire nu s'aũ sfărâmat lăsând după ele ură, dezgust, decepțiune? Adevărata temelie este potrivirea a două naturi. Ai de trăit o vieață întreagă cu o ființă care, dacă nu este identică cu tine — ceeace-î foarte greu — trebuie cel puțin să aibă oarecare afinitate, să te înțeleagă pe tine orî să se potrivească ție, să fie capabilă ca și tine de concesiuni și astfel să se poată alcătui perechea care să tragă la carul greu al traiului comun.

Sânt naturi cari nu trebuie să se căsătorească niciodată, căci nu sânt sociabile, sânt incapabile să se asimileze cu altele, prea personale pentru a face concesiuni și pe de altă parte lipsite de dibăcie în marea știință de a înjuga voinței tale altă voință. Fericirea în căsătorie desigur că nu exclude nici averea nici amorul; dar fără de această potrivire a două naturi, ele sânt incapabile să aducă fericire și liniște în traiul comun a două ființe.

28 *Maiu*. — De câte ori mă duc la bae, îmi vine să râd de ceea ce esteticianii numesc frumusețea corpului omenesc. Dacă vezi cutare bărbat îmbrăcat, el nu te poate entuziasma, dar nici nu îți dă dezgust. Privește-l însă gol. Corpul este disproporționat, burta îi atârnă moale și urâtă, picioarele îi sânt ca două bețe, te miri cum pot susține corpul, șira spinărei este îndoită, capul prea mic pentru trup. Totul îți aduce aminte în mare un fetus uman din borcanele muzeelor anatomice.

Și pe această stârpitură, pe această caricatură grimasantă femeile pot să o adoreze. Câți nu au în istoria lor o sinucidere din dragoste pentru ei, câte poezii nu s'au comis de suflete senzibile, cari toate îți inspiră un fel de milă și de ridicol, când te uiți la muzeul anatomic pe care îl reprezintă o bae publică, cu toate multiplele ei tipuri de diformități fizice, — căci de cele morale nu mai este de vorbit!...

29 *Maiu*. — Am fost ieri la Palatul Justiției care gemea de lume. Jos, în sala pașilor pierduți, o pitorească amestecătură de oameni; avocați îmbrăcați în robe, împricinați de toate clasele și de tot soiul, femei, până și copii, se grămădesc acolo printre coloanele cari imitează marmora și din această mulțime, când ești în galeriile de sus, se ridică un sgomot confuz

și *sui-generis*, pe care filozoful l-ar numi strigătul omenirei pentru dreptate. Câte victime și câți călăi, câte crime și câți criminali și — de sus până jos — ce groaznică conspirațiune contra luminei și contra dreptății! Zeița însă cu ochii legați, zeița dreptății, desigur că, tocmai aici în templul ei, are mai puțin prieteni! Și aici ca în toată țara se dă aceeași luptă spre a triumfa cu orice preț și — dacă ar fi să se ridice un colosal monument răutății și nedreptății — desigur că aici i-ar fi locul, în mijlocul acestei mulțimi din care se ridică această clamoare vană și vagă!...

XX

DE LA 30 MAI LA PANA LA 5 Iunie

30 Maiu. — Ieri am făcut una din cele mai frumoase excursiuni. Am străbătut în automobil distanța de două sute patruzeci de kilometri dintre București și Tecuci. Plecat din Capitală la orele 6 dimineața, am fost la amiază în Tecuci. Cu toate acestea, dacă mi s'ar cere să arăt ce impresiune covârșitoare am cules din această excursiune, nu aș putea spune prea mult. În prima linie este căpătarea altei noțiuni de distanță. Eu aveam una cu piciorul, cu trăsura, cu bicicleta, cu drumul de fier. No-

țiunea de distanță și impresiunea pe care ți-o dă automobilul este tocmai ignoranța distanței, o întreagă răsturnare a acestei noțiuni și un fel de nouă încredere în geniul omenesc și deci în tine însuși. Nu mai ești legat de voința orî puterea ta orî a animalelor cari te duc; nu mai ești la discreția regulamentelor de drum de fier și a impiegaților lui. Aluneci, zbori aproape liber pe șosea; dealurile par o nălucire, o apă care se apleacă să te primească pe tine, față de care toți se dau în lături, conștienți de puterea ta și de slăbiciunea lor.

E curios însă ce fire ciudată are omul. În drumul nostru furtunos, carele cu boi se oprese în loc, căruțele cu cai sînt în mare primejdie, căci animalele se sperie și se aruncă în șanț nebune de spaimă, călăreții descalică și se grăbesc să acopere ochii cailor. Eî bine, la această priveliște care ar trebui să'ți inspire teroare, fiind că se primejduesc vieți omenesci și se poate distruge averea altuia, eî bine! eî nu'mi pot opri rîsul. Mă osîndesc pe mine însumi, mă mustră conștiința pentru atitudinea mea. Totuși eî rîd și desigur rîsul acesta nu se poate explica altfel decît doar prin atitudinea grotescă a acelora cari sînt în primejdie și care te face să rîzi, — lucru pe care îl faci atunci când vezi pe cineva căzînd în stradă, fapt care poate să producă cine știe ce răni orî lovituri grele, și tu totuși rîzi.

Seara am fost înapoi acasă cu Berlinul și,

făcând socoteala zilei de ieri, constat că n'am avut de înregistrat ca accidente decât uciderea unei oi, schioparea unui câine și o mică zgârietură în creștetul capului meu!

31 Mai. — Sînt încă sub impresiunea călătoriei de ieri cu automobilul. O impresiune a rămas în mine, aceasta: automobilul a făcut să se lipească în partea de dinainte, unde este motorul, o mulțime de fluturi. Staă lipiți de fierul cald și găurit, aproape uscați de căldură, iar vântul le suflă și le mișcă aripile moarte.

Tot așa, mă gândesc că, în mersul lor triumfător, câți victorioși nu seamănă pe drum cadavre de ale atâtor nenorociți cari au avut nesocotința să se avânteze în preajma drumului lor vertiginos. Cine să se gândească la aceste victime, cine să le mai numere și să țină seamă de ele, trofee ale victoriei, câte odată chiar semne ale înfrîngerei.

1 Iunie. — Azi ieșind din casă am întîlnit în tramvaiu pe vechiul meu coleg de barou și de gazetărie, pe d. N. Ghițescu. De d-sa se leagă pentru mine o întreagă amintire, de care probabil dânsul nici nu-și dă seama, căci sînt de atunci numai douăzeci și doi de ani împliniți chiar luna aceasta. D. Ghițescu este acela

care mi-a arătat unde era tribunalul. Mă mutasem în București cu capul plin de iluzii și de speranțe, cu voința fermă de a munci și de a trăi prin munca mea. Ce'mă păsa mie că eram absolut necunoscut în Capitală cași în restul țării; ce îmi păsa că nici nu știam unde era localul tribunalului; ce'mă păsa mie că clienții habar nu aveau de existența mea ca avocat! Voiam să străbat valurile vieței, și această voință a contrastat și contrastează și astăzi cu oarecare timiditate și ezitare a voinței. Timid dar, am întrebat eū pe Ghițescu, pe care îl cunoscusem într'un cerc de ziaristi, l'am întrebat drumul spre tribunalul vechiū, și tot el a fost acela care m'a prezentat colegilor mei din barou și m'a dus la conu Ghiță Stratulat — D-zeū să-l ierte! — ca să mă înscrie în corpul avocaților; la conu Ghiță Stratulat pe care l-am găsit sugându-și ciubucul lui lung și răspândind fumul în mica odăiță obscură care ne servea nouă avocaților de local al baroului, în vechia casă din piața Valter-Mărăcineanu!

De cîte ori întâlnesc pe vechiul meu confrate, constat câtă vreme am lăsat în urmă, cât sânt de bătrân și cât de repede s'a scurs cea mai bună parte a vieței.

2 Iunie. — O cititoare îmi scrie, indignată contra mea că am vorbit de înfățișarea puțin

estetică a domnilor în bae. În treacăt fie zis: ce ar fi dacă aş fi vorbit de compartimentul doamnelor!... Doamna mea se indignează că, în loc să vorbesc de frumos, de estetic, de ideal, îmi aduc înaintea hidosul spectacol al domnilor cu burta spânzurândă. De! doamnă: e aici o chestie de sistem, de şcoală. Eu cred că viaţa având diferite aspecte, şi frumoase şi urâte, artistul are dreptul să aleagă indiferent care din ele şi să le descrie. Demult s'a pronunţat în această privinţă vechiul Boileau şi a arătat că ceva urât poate fi frumos, poate fi artistic. Artă, a zis Zola, este oglinda vieţii. În această oglindă se reflectează, pe rând ori deodată la un loc, şi urâtul şi frumosul şi bunul şi răul şi esteticul şi neesteticul. Spre a da o oglindă fidelă şi completă, artă este datoare să atingă toate colţurile vieţii contemporane.

Totul este cum reuşeşte artistul să redea ceea ce a văzut, ceea ce a simţit. Se prea poate ca eu să nu fi reuşit în ceea ce am vrut să fac ca execuţie; dar aceasta nu-i vina principiului ei a autorului, a artistului nedibaci, care n'a ştiut ori n'a putut să creieze o operă de artă.

3 Iunie.—Spania a rămas tot ţara romantismului şi a cavalerismului, pe cari noi le admirăm în *Ruy-Blas*, în *Ernani* şi în general în întreaga literatură şi istorie a acestei ţări. Ziarele ne relatează singurul incident interesant

din tot atentatul, banal ca toate atentatele, contra perechei regale spaniole. Atentatorul, odată bomba sa aruncată, s'a dus de-adreptul la redacțiunea ziarului republican *El Mutin* și s'a prezentat bătrînului său director Nokens, expunîndu-î cazul și cerîndu-î să nu-l trădeze, ci să-î înlesnească disparițiunea din Madrid. Ziaristul, care nu împărtășea vederea anarhistului, a simțit inima lui bătînd ca altădată aceea a lui de Sylva în Ernani, a înțeles că orîce ar fi și orîce s'ar întîmpla—el este sclavul datoriei, a întins mîna asasinului l'a ajutat ca să scape, apoi s'a denunțat singur printr'o scrisoare publică și a luat drumul temniței, cu fruntea sus și cu cugetul ușurat.

Justiția va osândi poate pe acest om; oamenii însă îi vor întinde mîna, căci fapta lui reabilitează omenirea, care se bălăcește atît de mult în mișelie, în turpitudine și în frica de a-și face datoria.

4 Iunie. — A venit la mine, condus de un copil, cu mîinile înainte ca să nu se lovească de ziduri și de uși, a intrat în biroul meu cu acel mers nesigur al orbilor, privind fix înainte cu niște ochi limpezi și mari, dar pentru cari totuși lumina zilei nu mai există.

L'am așezat frumos pe un scaun și l'am încurajat ca să-și povestească istoria tristă a vieții sale. A fost funcționar la căile ferate, a

orbit în serviciu și a fost licențiat cu o pensie de 74 lei pe lună. Tot ce a avut agonisit a cheltuit ca să se caute, dar totul a fost zadarnic, căci vederea nu-i s'a redat. Azi a auzit că la Paris boala de care suferă se poate ameliora și chiar vindeca. Dacă s'ar întâmpla această minune, el ar renaște, ar redeveni om, ar putea munci, căci încă nu este prea bătrân. Să plece la Paris! Dar cu ce? A adunat cu mare greutate cîteva sute de lei, dar cu atîta nu se bizue să se avînte în lumea largă fără de ochi și fără de sprijin. A venit la mine ca să fac apel la cititorii mei, la femeile cari mă citesc ca să facă această binefacere de a readuce la viață o ființă omenească.

Am răspuns aproape cu bruschețe acestui nenorocit că nu-î pot satisface cererea. Răspunzîndu-î ast-fel, mă gîndeam la faptul că dîndu-î o mîină de ajutor îi voi face rău, îi voi lua ultima rază de speranță care-l mai obligă să trăiască. Azi el mai există, fiindcă socoate că va putea fi vindecat. Mîine, când se va întoarce dela Paris, tot fără de ochi și definitiv fără de speranță, va fi și mai nefericit, căci se va ști orb pe toată viața.

Totuși mî-a mai venit un gînd în clipa aceea: dar dacă omul ar putea să se îndrepte, dacă va recăpăta vederea, nu sînt eu un criminal că îi refuz mijloacele de a fi salvat?

Am schimbat tonul, am răspuns afirmativ orbului, și astăzi întind cititorilor mei pălăria

nenorocitului, pentru a culege dela puterea anonimă a publicului cele cîteva sute de lei necesare pentru salvarea unui om.

Trebue să mărturisesc că n'am prea multă încredere în apelul meu; nu am, dar totuși fac încercare și nu disperez!

5 Iunie.—Atâtea evenimente se îngrămădesc în capul meu, că nu sînt în stare să aleg ceva, să văd, să simt mai deosebit. Banchet și recepțiune la pavilionul austriac, adunare furtunoasă la sindicatul ziaristilor, pavilionul *Adevărului* și gazeta Expoziției, ziarul și chestia gospodăriei gazetăresci, atîtea discursuri, atîtea limbi, atîția oameni, atîtea naționalități, atîtea feluri de vinuri!... E o singură impresiune covârșitoare asupra celorlalte, impresiunea oboșelii, de care totuși nu pot ține seamă, căci mîine trebue să fiu la postul de onoare, să primesc și eu publicul în casa noastră dela expozițiune.

XXI

DE LA 6 — 12 IUNIE

6 Iunie.—Expoziția ! iată cuvîntul pe care îl aud de dimineață pînă seara. Pe toată lumea o preocupă și o ocupă acest eveniment. Pentru

mine, inaugurarea mă interesează, în prima linie, fiindcă în totdeauna printr'o inaugurare se înțelege o concepțiune artistică. Sînt sătul de sărăcia de imaginațiune a tuturor sărbătorilor. Să vedem ce va fi aceasta; căci ea s'ar putea preta la o arangiere mai artistică, care să ieasă, măcar întru cîtva, din ordinar. Mă interesează expoziția și din alt punct de vedere: fiindcă, odată inaugurarea făcută, ea este ultimul eveniment al anului și pot să mă repauzez. Și cu cât acest termen se apropie mai mult, cu atîta pierd răbdarea și număr zilele.

Amânarea inaugurării mă impresionează urât. E un fel de decepțiune și pentru mine și pentru alții. E același sentiment pe care îl ai cînd mergi la teatru spilkuit și ras din nou, iar pe ușă ți se anunță că în seara aceea nu se joacă, că reprezentația se amîna.

Plouă, nu-î vorbă, cu găleata; însă pentru mine inaugurările au ceva militar, fatal, la termen fix, cari nu se pot amîna, cum de pildă o paradă, o manevră, serbarea unei aniversări.

7 Iunie. — Am făcut saū nu un fericit ?

A intrat în biroul meu cu un aer cuceritor, ea și cînd eram dator să-l servesc. Cerea două bilete pentru inaugurarea Expoziției.

— „Două bilete!... Și în ce calitate, mă rog? l'am întrebat eū.

Calitatea sa era foarte îndoelnică: colabora-

tor la o revistă care de mult nu mă apare. I-am refuzat bine înțeleș cererea; dar totuși n'am scăpat de solicitator. A lăsat-o imediat mult mă moale, a devenit amical, apoi rugător, a încercat să însinuieze o amenințare, a întrebuintat totul și toate ca să mă hotărască—fără de rezultat însă, fiindcă mă țineam tare.

— Și va să zică nu voiți să-mi dați biletele?

— Vai! nu; căci nu pot.

— Și d-ta nici nu știi că se poate întâmpla o nenorocire pentru mine.

— Aș fi foarte mîhnit, dar nu voi fi eu de vină.

— Domnule Mille, domnule Mille, d-ta nu știi că eu nu mă pot întoarce acasă fără de bilete, fără un bilet cel puțin. Mă lasă nevasta, domnule, ea îmi spune de ce sunt eu atunci bun, dacă nu-î pot aduce măcar un bilet de zece Mai ori de deschiderea Expoziției!... Și am, domnule Mille, *numai șase copii!*

Am citit în ochii omului adevărul de astădată, am deschis imediat sertarul, am dat biletul cerut și fără de a mă spune o vorbă, i-am strîns mâna cu compătimire și l'am lăsat să plece.

După plecare însă, m'am gîndit la altă față a miecei tragedii conjugale: cu o astfel de nevastă, nu aș fi fost mă caritabil dacă aș fi contribuit și eu la scăparea aceluï om de scumpa lui jumătate?

8 Iunie.—Revin dela Expoziție într'o adevărată stare de topire. Sunt încălzit, sunt aproape ud; totuși impresiunea generală a *cului* meu este bună. Sărbătoarea a ieșit din cadrul banalului obicînit, a fost decorativă și impozantă. Dacă ar fi fost mai scurtă, dacă discursurile ar fi fost mai puțin lungi, serviciul religios amputat și el, bucățile de muzică și ele dacă ar fi ținut mai puțină vreme, impresiunea totală ar fi fost și mai mulțumitoare. Cadrul de altfel se preta admirabil la această sărbătoare. Arenele romane erau aproape pline de lume, varietatea toaletelor și a hainelor, umbreluțele de diferite culori, toate acestea îți dădea impresiunea unui câmp de flori bogat în nuanțe. Apoi jos în arenă uniformele militarilor muzicanți, a fetelor și băeților din cor, cu aranjamentul lor în care s'a ținut socoteală de culoarea îmbrăcăminteii, alcătuesc un aspect plăcut, pe cînd sus pe estradă, bogăția vestimentelor oficiale, costumele în fir ale diplomaților și ale ofițerilor superiori, decorațiunile lor, sub largul văl care acopere scena, alcătuesc un aspect mare, un aspect măreț, adăogîndu-se pe lîngă această că, de pe tribuna înaltă pe care sînt așezat, văd profilându-se la orizont, pe fundul unui cer albastru de vară, Bucureștiul cu bisericile, cu turnurile, cu clădirile lui...

9 Iunie.—De obicei servitoarea mea, cînd vine să-mă anunțe pe cineva, are o nuanță: cînd e personagiū măi important este *un domn*, cînd e o persoană fără de însemnătate este *un om*, iar cînd cel sosit e un personagiū de sosirea căruia nu trebuie să știe toată lumea, atunci acela este *cineva*.

Domnul se știe că este primit imediat, *omul* așteaptă în antreu orî la ușe, iar cînd vine *cineva*, trebuie să fiū singur.

Cu toată această ierarhie și ordine de introducere, vād zilele trecute deschizîndu-se ușa și servitoarea îmi aduce în biroū un băiat de țaran, desculț, în cămașă și pantalonî murdari și rupți.

— Ce e, băiete? îl întreb eū.

Băiatul nu-î timid deloc, pare deștept și plin de inițiativă.

— „Uite, sărut mîna, domnule Mille, sînt din Teleorman, din comuna Găuriciū, am învățat acolo patru clase primare și avînd atragere pentru religie, am venit la d-voastră ca să-mă faceți un rost.

— Și cum ai ajuns în București?

— Am venit cu piciorul, și cum am isprăvit paralele pe drum, am dormit aseară la *Azilul de noapte* și am mîncat la Ospătăria comunală, apoi venii la d-voastră.

Am scris imediat un bilet amicului meū dr. Cornoiu dela Mitropolie, am pus un franc în mîna băiatului și l'am congediat.

Azi văd din nou pe băiat intrînd în biroul meu.

— Sărut mâna, domnule Mille. Uite, am reușit și am venit să vă mulțumesc, deoarece plec acasă și la Septembrie intru în Seminar.

A plecat băiatul, și eu mă gîndeam că cine știe ce rezervează soarta acestui copil și cine știe cît de importantă în viața lui și cît de decizivă a fost carta mea de vizită către d-rul Cornoiu. Cu imaginațiunea mea văd pe acest băiat ieșind din seminar, intrat la facultate, suind gradele ierarhiei eclesiastice pînă cînd mitra de mitropolit i se pune pe frunte. Desigur că atunci eu nu voi mai fi; dar dacă așa ceva s'ar întîmpla vreodată, desigur că omul acela va rămîne cu amintirea zilei de astăzi întipărită în mintea lui, căci de ea va fi atîrnat poate întreaga lui viață.

10 Iunie.—De cînd s'a deschis Expoziția, o duc într'o petrecere. Banchetele se succed cu o regularitate matematică, cîte odată de două ori pe zi, și trebuie să înghit atîtea feluri de bucate, atîtea feluri de vinuri să încerc, trebuie să ascult discursuri și să știu cîte unul! Dacă urmează înainte acest regim, trebuie să plec imediat la Carlsbad, fiindcă este cu neputință de a rezista acestui fel de viață, la care nu sînt deloc deprins...

In lumea aceasta oficială, de altfel foarte

simpatică și inteligentă, în care se vorbește toate limbele, aceea ce-mă dă nota satirică sunt decorațiunile. Nu mă încerc să le clasific, să văd de ce rang sînt și de ce proveniență; totuși în oglindă mă uit la gîtul și la fracul meu și găsesc că îmi șade mult mai bine așa cum sînt, decît dacă aș fi încărcat cu atîtea ordine, insignii ori medalii....

11 Iunie.—Azi mă simt înviorat, regenerat. Pentru moment a dispărut toropeala care mă acoperă mereu, mă văd mai sigur pe picioarele mele, creierul meu se simte mai puțin apăsător și—ieșind în stradă, văzîndu-mă atîta de bine dispus și de vesel,—par'că îmi vine să mă postez în paradă de duel, să-mă aplec genuchii, să ieau pozițiune și să-mă agit bastonul, ca o spadă cu care să mă măsoar cu adversarul.

Simt în acest moment o nouă dispozițiune de luptă, aș înfrunta pe oricine și ceea ce la mine este o obișnuință acum parcă este o dorință, un avânt nou de om regenerat.

Să lupt! Cu cine însă și pentru ce? Și apoi cât timp va ține această bună dispoziție? Un ceas, o zi; și apoi voi recădea în toropeala mea obicinuită, toropeală a corpului și a minții, și iarăși va apare înaintea mea inutilitatea oricărei sfortări mai mari spre lumină, spre dreptate, spre bine și frumos!

12 Iunie. — Știam eu bine că așa era să se întâmple! Am întins pălăria pentru un orb care caută lumină, am întins-o fără mult entuziasm și bine am făcut. Aproape nimeni nu s'a emoționat, nimeni nu s'a deranjat pentru ajutorarea unei ființe nenorocite. Pentru inaugurarea Expoziției s'a plătit câte cincizeci de lei o birjă. Pentru un orb care poate fi lecut am adunat până acum... mai puțin de douăzeci de lei...

XXII

DE LA 13 — 19 IUNIE

13 Iunie. -- Când în multe scrieri istorice citesc aceea ce zice cutare martor contimporan îmi vine să zâmbesc. Mai ales martorii istoriei în privința episoadelor bătăliilor mint desigur, brodează pe deantregul și trec drept faptă îndeplinită aceea ce le dictează fantezia lor.

Adevărul este că adevăratul martor istoric nu știe nimic orî aproape nimic. Fiecare din noi, cari am azistat la atâtea întâmplări, dacă sîntem martori cinstiți, trebuie să mărturisim că știm foarte puțin. Ce voiți să știe despre mersul unei lupte acela care a fost în mijlocul vălmășagului? Când a avut el timp și mijlocul ca să audă cuvintele cari se lasă moște-

nire generațiilor viitoare? Toate acestea sânt fabricate mai apoi și noi naivii fabricăm, la rândul nostru, istoria pe aceste produse ale imaginației.

De altfel actualitatea nici nu se poate idealiza. Ea impresionează puțin; căci episoadele cele adevărate demulțorii n'aũ înfățișarea epopeelor cari se alcătuiesc mai în urmă.

Toate acestea îmi vin în minte privind o marcă poștală jubilară, care reprezintă pe rege ridicând chipiul la prima bombă aruncată de către Turci la Calafat, bombă pe care el — ne spune istoria — a salutat-o zicând: „*Muzica aceasta îmi place mie.*“ Probabil că regele o fi vorbit cu cineva despre melodia întâiei bombe ce'ți trece peste cap, dar nu se poate crede că, tocmai în momentul primei bombe, regele s'a gândit să tranzmită la posteritate un cuvânt eroic și că a avut cine să-l asculte!

14 Iunie. — Mă întorc obosit dela *Palatul de Justiție*, unde merg din când în când. Se judecaũ la curtea de apel procese corecționale. Lamentabil defilau înaintea barei judecătorești mizeriile omenesci, furturi, bătăi, înșelăciuni și în mai toate sătenii rebegiți de foame, rupți și murdari, apărând înaintea judecătorilor sfioși și speriați, — neștiind de ce sânt chemați, neștiind cum să se apere, nedându-și

seama de ce se face cu dânșii. Prezidentul le vorbește blând, dar cine să-î priceapă limba:

— Apelul d-tale este tardiv. Ce ai de spus?

Bietul sătean o iea dela început, se jură pe toți D-zeii că nu este vinovat. Cine să'l asculte însă?

— Bine. Curtea respinge apelul. Du-te!

Aprodul înșfacă pe apelant și'l împinge spre ușă. El iese zăpăcit, umilit, întreabă pe toți ce s'a făcut cu *procestul* lui și, oricât i se explică, nu pricepe nimic, căci de! de unde să înțeleagă el rostul tuturor *formelor* pe cari i le-a făcut un samsar pungaș, ori un avocat neconștiincios.

De ceasuri de când staă pe banca aceasta de lemn, mă gândesc la cele două țări ale patriei mele, la aceste două țări cu altă limbă, cu alte obiceiuri, cu alte sentimente, cu alte năzuințe, cu alte interese; la aceste două țări din cari una, cea de sus, se folosește de toate bunurile civilizațiunei, pe când cealaltă muncește, suferă și nu pricepe nimic din rostul lucrurilor subț greutatea cărora se istovește și îngenuchiază.

15 Iunie. — Un amic, autor cunoscut și reputat, îmbătrânit și deziluzionat, își varsă astăzi înaintea unui pahar cu bere, deziluzia și golul vieței sale.

— Ei amice, liniștește-te, mângâie-te, îi răs-

pundeam eu. Tu cel puțin ai reușit să fii citat la bursa oamenilor de litere. In manualele de literatură română ești citat, librarii îți oferă serviciile lor ca editori, cel puțin ai ajuns un personagiū cu nume. Dacă ar fi cineva de plâns aș fi eu, și de ce nu ți-aș spune și eu tristețea sufletului meu? Am încercat și eu să scriu; am la pasivul meu câteva volume, dar ele sînt demult uitate. De ce? Desigur fiindcă n'am avut destul talent. Am avut un ideal, politic și social, pe care nu l'am abandonat încă, am făcut parte dintr'o generațiune nefericită a căreia operă a dat faliment și azi trăiesc ca un pusnic, de o parte, văzând triumful altora, pe când eu sînt un învins și învinșii sînt de multeori ridiculi.

— Dar ai satisfacțiunea de a fi arbitrul opiniei publice, de a face curente, de a fi cel puțin temut. Nu este și aceasta o satisfacțiune?

— Măine, când voi muri, cine o să se măi gîndească la mine? Cel mult dacă cîtva timp va trăi numele meu; apoi nu voi măi fi de actualitate. Și apoi ce plăcere e și aceasta ca zilnic să te vezi numit scrib, pungaș, om care îți vinzi condeiul, care faci totul pentru bani. Cine va scrie oare istoria vieții mele și cine va alcătui figura acestui om nebun care și-a stricat o viață liniștită pentru gloria de a spune adevărul tuturor, și astfel cum îl pricepe ei?

16 Iunie. — O doamnă îmi supune în scris un caz psihologic. S'a aflat în contact cu un domn, cu un intelectual. Probabil că nici el nu i-a displicut, precum dânzei îi plăcea el. Acesta i-a dat să înțeleagă însă, el a rămas netulburat, n'a alunecat, a fost tare și nu s'a lăsat atras în mreșile ei. Or, o femeie care nu reușește este cu drept cuvânt furioasă.

— Care va să zică nu i-am plăcut desigur, și aceasta este o insultă pentru o femeie.

— Liniștește-te, doamnă, liniștește-te. Cine știe ce s'o fi întâmplat între d-ta și intelectua-lul d-tale! Nu crezi oare că a fost o luptă între două puteri deosebite? El poate a voit să se lupte cu inima care îl mâna în brațele d-tale, pe când mintea îi spunea că între un bărbat și o femeie pot exista și legături spirituale cari, fără a exclude pe cele sentimentale, pot totuși ființa independent. Omul a fost tare fiindcă gusta în d-ta partea cea ideală, te studia poate și în tot cazul nu voia să 'ți concedeze că el este ca toți ceilalți bărbați cari cad imediat în bra-țele primei femei și devin jucăria ei.

De altfel, d-ta trebuie să te mândrești. Fe-meii sânt multe, prea multe chiar (zic unii) și ceeace poate da o femeie se aseamăna așa de mult cu ceeace poate da alta!... O femeie însă care poate opri pe un bărbat în mersul lui ver-tiginos, prin calitățile ei intelectuale, o aseme-nea femeie este o raritate și ea trebuie să fie

mândră că intelectualul de care îmi vorbește a găsit la dânsa ceva mai mult decât la femeea în general.

Bine înțeles că toate acestea sânt brodate pe un fond pe care nu îl cunosc. Cel mai bun lucru ar fi ca să-l întrebă pe dânsul și, cine știe! poate te va satisface ori va cădea de astădată în brațele d-tale.

17 Iunie.— Ocaziunea mă face să am înaintea mea o mare sumă de bani. Fatalmente mi-am pus întrebarea: ce aș face cu ei dacă mi-ar aparține? M'am găsit destul de încurcat; căci, pentru propriile mele nevoi personale, îmi trebuie atât de puțin!... Tot ceea ce se înțelege prin viața de lux și de plăceri nu mă atrage deloc. Am trecut și pe acolo și m'am retras la timp cu mult dezgust și cu mai mult plictis. O viață liniștită și de lene m'ar obosi și mai mult. Să mă apuc de afaceri sânt prea bătrân acum și destul de bolnav... Iată-mă's dar încurcat în ipoteza că aș fi bogat, că aș putea să semăn aurul cu pumnul și nici nu-mi rămâne resursa de a avea plăcerea avarului care își privește comoara lui cu lăcomie și care simte deliciul cel mare cu cât își vede averea lui crescând. Nu, nu, aurul nu m'a atras pentru el însuși; cel mult l-am considerat ca mijloc de a-mi procura senzațiuni plăcute și —

când mosorul acestora s'a isprăvit — aurul devine un vil metal, care poate să pasioneze pe naivii, pe anormalii ori pe aceia cărora plăcerile ușoare le delectează vieața.

18 Iunie. — Am pretențiunea că nu am voință, dar că posed persistența trebuincioasă pentru a duce la un bun sfârșit aceea ce întreprind. Nu mă las bătut cu una cu două; aștept cu liniște; reîncep de mai multe ori și astfel sînt în stare să înving toate ori foarte multe rele voinți, foarte multe indolențe. Am constatat cu toate acestea, că am dat zilele acestea peste un om mai tare ca mine și care a răpus până și persistența mea. Omul acesta în vieața lui n'a zis *nu*, niciodată n'a refuzat, dar te-a amânat pe a doua zi, te-a rugat să aibă răbdare o zi două și cu acest sistem te poate duce un an, doi, trei, o vieață întreagă, niciodată tu neputînd să te superi pe el, niciodată nefiind în stare a te despărți de dînsul decît surâzînd și spunîndu-î la revedere! De isprăvit nu isprăvești niciodată, dar rămâi cu speranța, ceeace este un mare talent pentru acela care ți-o poate inspira. De altfel tactica aceasta este și a dătornicilor inteligenți cari niciodată nu își amână creditorii decît pe adouazi, ceeace le permite a nu mai plăti niciodată.

19 Iunie. — Zilele acestea am pledat într'un proces în care s'a vorbit mult de Miclescu, de fostul director al *Unirei*, de acela care a fost osândit ca autor intelectual în procesul falșului testament al Prințului Grigorie Sturza.

Iată un om care dacă ar fi reușit, ar fi însemnat ceva. Avea inteligență, mult, foarte mult curagiū și scrupule foarte puține. Cu asemenea calități câți nu reușesc, câți nu trec cași Miclescu peste legi și prejudecăți, ajung deasupra multora și toată deosebirea între aceștia și Miclescu este că ei aū reușit pe când Miclescu a avut nenorocul, nenorocirea să'și lase piciorul prins în capcana legilor și a așa zisei justiții.

De altfel, toți criminalii mai însemnați cred în mentalitatea lor că acea ce i-a adus în temniță este o *nenorocire*. În această noțiune se amestecă și ideea nereușitei, — căci a fost o *nenorocire* că n'aū reușit în întreprinderea lor, că aū fost descoperiți, prinși, judecați și osândiți. Să nu se fi întâmplat această *nenorocire*, ei ar fi azi liberi și — cine știe — și oameni cinstiți.

A reuși este toată greutatea, iată nodul gordian pe care unii îl desleagă, alții îl taie, iar alții cad în lațul lui.

XXIII

DE LA 20 — 26 IUNIE

20 Iunie. — Ziarele aduc vestea morții lui Albulescu. După zile de splendoare și veselie, după ce își cheltuisese averea ca un prinț, mult timp a trăit pe socoteala altora, ca un cerșetor inteligent, bătându-și joc și de noi toți și de sine însuși în prima linie. Albulescu părea un caraghios, dar câți caraghioși nu trăesc ca dânsul și trăesc bine? Deosebirea este că pe când directorul *Turnului Babilonului* își vindea singur marfa și era — după expresiunea lui — și director și expeditor și vânzător al ziarului său, alții fac lucrurile cu mai mult sgomot și pompă, dar cu toții trăesc din prostia generală și bătându-și joc de public și de ei înșiși.

Albulescu nu era nebun, dar făcea pe nebunul și trăia de pe urma acestei nebunii prefăcute cum trăesc alții făcând pe proști ori contrafăcându-se schilozi, muți și așa mai departe...

Toate aș mers bine câtă vreme actorul a putut să fie el personal în scenă. Un atac de paralizie i-a luat jumătate din corp: Albulescu deabia mai putea să vorbească, și această lovitură a fost mortală și pentru el și pentru comerțul lui. Când îl vedeai sănătos și vesel, îi

dădeaî imediat *cincizeci de centime*, taxa pentru *intimă și intime*. Nu se dă decît greu milogilor, dar ești silit să dai aceluia care îți impune, și aceasta a înțeles-o Albulescu și a exploatat-o cît a putut mai mult, pînă cînd boala l'a trântit și la pat și în mizerie.

21 Iunie. — Primesc din Paris o revistă, primul număr al unei reviste literare și artistice române intitulată *Revistă Albă*. În jurul acestei publicațiuni sînt grupați câțiva tineri de talent cari, ca toți tinerii, socotesc că vor putea să facă să trăiască acolo, în marele Paris, o revistă în limba românească, pe care noi cei din țară să o apreciam și să o susținem. Noi aci în țara noastră, și nu putem susține publicațiile literare periodice și o să ne emoționăm că a apărut la Paris o revistă literară? N'are românul altceva mai bun de făcut? Cei ce vor primi numărul îl vor citi, dar nu se vor gîndi că tiparul costă și la Paris ca și în țară, și că abonamentele se plătesc.

Nu știu însă pentru ce revista aceasta cu copertă albă mă duce cu amintirea mult înapoi, cu două-zeci și cinci de ani, cînd și noi la Paris și Bruxelles vruserăm să scoatem o revistă *Dacia Viitoare*. Acești noi eram: Vintilă Rosetti, I. Tanoviceanu, M. N. Săulescu, Al. Bădărău, V. Gh. Mortzun, Gr. Maniu, Al. Radoviță. Revista n'a trăit nici un an; dar, cînd mă

gîndesc ce soartă diferită ne-a ajuns pe fiecare din cei adunați în jurul *Daciei Viitoare*, cuget cu tristețe la trecut și la viitor!....

22 Iunie.—Amicul meu, cînd nu are treabă, vine și-mî ține de urât. Eă însă, cum nu mă plîng de lipsă de ocupațiune, îi întreprup conversația întrebîndu-l:

— Tu, dragă, n'ai treabă azi?

— Nu, sînt la dispoziția ta.

— Vezi însă că eă am treabă, și nu sînt la dispoziția ta.

Amicul meu, care este băiat deștept, —(băiat vorba vine, căci are peste patru-zeci de ani)— nu se supără de această primire, își iea pălăria și pleacă, ceea ce nu-l împedică ca peste cîteva zile să repete aceeași scenă.

Astăzi, după obicînitul dialog, amicul meu nu-și iea pălăria și nu pleacă. El se plimbă furios prin biroul meu și strigă lovindu-se cu palma pe frunte:

— Mă, sunt un dobitoc,... dar un dobitoc fără de pereche!

Pe nerăsuflete, amicul meu îmi povestește că a scăpat din mână o femeie „adorabilă“, care aproape i se aruncase în brațe, pe cînd el aproape a respins-o, fiindcă se temea de complicațiuni....

— O femeie, domnule, totdeauna nu-ți cere nimic la început; dar, cînd păcatul s'a săvârșit

imediat te face responsabil de el și de consecințele unei fapte la care tu ai participat fără să fi solicitat nimic! Dar totuși, totuși, se căinează amicul meu, îmi pare rău, regret scrupulele mele acum și văd că am fost un perfect dobitoc.

— Amice, i-am răspuns eu, odată ai fost și tu cuminte în viața ta, și îți pare rău de aceasta!

23 Iunie.—Azi în tramvaiu, un cunoscut, aproape de vârsta mea, mă întreba de ce mă cred așa de bătrân, pe când el, care este de aceeași etate cu mine, se socotește încă tînăr.

— Când te citesc, îmi spune dînsul, par'că îmbătrânesc și eu.

Chestia tinereții și bătrâneței este ceva relativ, ca totul pe lume. Nu există o relație strînsă între an și vîrstă. Pot fi tineri bătrîni și bătrîni tineri. E vorba celebră a generalului Tell: *cum te simți*. Or, eu mă simt bătrîn, pe când cei de vîrsta mea se simt încă tineri. De ce? E desigur și aici un răspuns. Viața poți să o comparî cu o făclie: una arde mai ușor și decî se consumă mai repede, alta arde mai greu. Nu anii aŭ importanța, ci intensitatea vieții. Or, eu am început să trăiesc, să trăiesc muncind, la o vîrstă când alții sînt încă pe băncile școalei, ale liceului chiar.... Faceți socoteală și veți vedea că ar trebui să fiu mult

mai bătrîn decît mai știu eă care privilegiat al soartei, care n'a dat nici odată de greutatele luptei pentru traiu. Și pe lîngă toate acestea mai este și chipul cum omul se impresionează de evenimentele prin cari trece: Pentru unii, ele nu lasă urme; altora însă le brăzdează fruntea, le încovoiaie spinarea, le seacă inima, le îndurerează și usucă sufletul.

Se vede că soarta m'a făcut să fac parte dintre aceștia din urmă, și de aceea mă simt atîta de bătrîn.

24 Iunie.—Sînt întrebat de multe ori dacă nu-mă pare rău că nu voiu lăsa după mine și un fiu. Mărturisesc că nu regret deloc această întâmplare. Un fiu poate să fie desigur o glorie a ta, cum sînt mulți. Un fiu însă poate să fie și rușinea neamului și a întregii tale vieți. De altfel e posibil ca—în loc să-l poți lăsa pe acest copil al trupului și al gîndului tău ca moștenitor al întregii tale munci intelectuale—tocmai el să-și bată joc de această muncă, de acest trecut, de părintele său. Nu, nu! mai bine fără de urmași ai numelui tău obscur, decît moștenitori din aceia cari să ți-l compromită! Și la urma urmei, nu este mai bine să arzi tu singur, să luminezi oricît de slab, dar numai tu, fără ca alții să-ți întunece aceste licăriri, ori cu fapte rele ori cu o strălucire prea mare?

25 Iunie.—De ce, citind pe Zola, suferi, dar în acelaş timp simţi şi o mare mulţumire; pe cînd, citind pe Gorky, inima ţi se strînge, descurajarea te cuprinde, şi aştepţi sfîrşitul cărţii, nu de nerăbdare, ci ca să scapi de torturile la cari te supune acest scriitor?

Această problemă mă-o pune înainte o cititoare şi îmi cere să o dezleg. Aş face-o bucuros, dar trebuie să mărturisesc cu mare ruşine că aproape nu cunosc pe Gorky. N'am citit decît *Azilul de noapte*. Mai mult încă, l'am văzut reprezentat la Berlin în nemţeşte, în *Kleines Theater* şi am rămas timp de trei ore sub farmecul acestui puternic talent. Cu toată cunoştinţa mea imperfectă a limbei germane, totuşi astfel m'a interesat această dramă, că am plecat acasă buimac de puterea dramatică a lui Gorky şi de puterea de a răscoli idei şi sentimente, de a pune înainte problemele sociale cele mai arzătoare.

Cu atîta bagagiū literar pot eu să-mi dau părerea despre deosebirea dintre Gorky şi Zola? Aş putea face o presupunere şi atîta tot şi aş atrage atenţiunea cititoarei mele că Gorky—scriind în mijlocul rusesc, înăbuşitor şi plin de deznădejde pînă mai ieri,—fatalmente întreg spiritul scriitorilor ruşi este înrîurit de această atmosferă înăbuşitoare, de unde şi misticismul scriitorilor ruşi. Zola însă a scris în Franţa, s'a încălzit la soarele libertăţii, a putut spera şi şi-a rotit privirea cu siguranţă,

nu numai asupra prezentului jalnic, dar și asupra viitorului, care se arată la orizont frumos și ispititor.

26 Iunie.—Rubrica aceasta este pentru mine un fel de stafie. În fiecare zi trebuie să fiu impresionat, și de câte ori zile întregi nimic nu-ți atrage atențiunea în chip deosebit, nu te lovește și nu te atinge... El poate sărăcia evenimentelor prin care treci, lipsa lor de originalitate; ori poate tu ești obosit, ochiul tău nu mai vede, eul tău întreg nu mai poate percepe nimic vrednic de a fi înregistrat ori care să te impresioneze, devine o placă fotografică pe care nu se mai poate prinde nici o imagine.

Totuși trebuie să scrii, trebuie să fiu impresionat, și aceasta constituie în mare parte dureră de a scrie, de care cititorul desigur nu-și poate da seamă.

XXIV

DE LA 27 IUNIE — 3 IULIE

27 Iunie.—Staă la fereastra biroului meu și gust răcoarea sere și splendoarea acestei superbe nopți de Iunie. Luna plină este de mult ridicată pe cer, și poleiește cu razele ei întreg

acest tablou poetic. In fața mea este grădina Icoanei. Cît de banalã este ziua aceastã grădinițã uitatã de D-zeu și de sfinții dela Primãrie. Treci pe lîngã dînsa fãrã sã-ți oprești privirea. Noaptea însã pe lunã, cum se schimbã priveliștea, și cum din banalã devine poeticã, înãlțãtoare!....

Copacii par mai înalți, iar plopii se taie pe cerul albastru ca niște giganți tăcuți și impunãtori; iar din tot acest peisagiu de noapte, par'cã reiese un cîntec dulce și plin de armonie.

Deabia cîte o trãsurã intrerupe farmecul tabloului; din cînd în cînd uruitul tramvaielor îți spune cã trãești într'un oraș mare și cã ceea ce ai înaintea ta este un vulgar parc comunal!

Dacã un pictor ar fixa pe pînzã minunea acestei serii de varã, desigur nu mî-ar trece prin minte cã i-ar fi servit de model grădina Icoanei. Și în mintea mea se fixeazã o imagine, o amintire a celebrului tablou al lui Bœklin: *Insula Morței*, cu aceeași copaci, cu aceeași plopî lungi, triști, tragici, înclinați și poetici sub farmecul de lunã.

28 Iunie.—Peste drum de palatul *Adevãrului* se aflã lawn-tenisul unei societãți de doamne. Acum pe varã totul este pãrãsit, cãci de mult lumea „*bunã*“ care-î servã de clientelã

se dilectează în aerul răcoros al munților. Cîțiva copii din cînd în cînd sar gardul și acolo, pe asfaltul nobililor, joacă democratica oină și alte jocuri din popor.

Astăzi, într'un moment de libertate, privesc spre locul de peste drum. Erau mai mulți copii. Se certau și spre unul sărăcăcios îmbrăcat, sau mai bine zis dezbrăcat, am văzut repezindu-se un alt copil, furios. Cel atacat însă stătea locului, așteptînd pe adversar în poziție de apărare. La un moment dat, cînd cei doi copii erau să se ciocnească, mîna celui atacat a făcut un gest, la lumina soarelui am zărit luciul unui cuțit, mișcarea era expresivă, violentă și desigur că cel ce amenința ar fi lovit de moarte, cu deznădejdea celui ce se apără. Din avîntul lui s'a oprit celalt, aproape de mîna strălucitoare, a dat înapoi, și drama a pierdut orice interes, căci mai pe urmă s'a făcut pace.

Totuși, gestul de moarte mî-a rămas și acum întipărit în minte, ca și cum aș fi fost de față la o dramă sîngeroasă, căci e fără îndoială că gestul acela a fost al omului care dă lovitura fatală, pe care cine știe dacă nu o va da cu alt prilej!

29 Iunie.—Ce să faci noaptea pe răcoare, decît să te plimbî prin grădină? Acolo sunt între amici și cunoscuți. Cunosce fiecare arbore,

îi știu amănuntele, fiecare ghiveciū cu flori îmi spune ceva, fiecare parte a grădinei are particularitatea ei și aspectul deosebit. In special, dragi îmi sunt cei trei duzi bătrîni, bătrîni cași lumea, cari acopăr cu crengile lor aproape întreaga stradă. Ce scorburoși sînt, cît de turmentată le-a fost creșterea, printre cîte întîmplări nu s'aū strecurat ei, de cîte ori aū fost desigur puși la grea încercare de mîna sălbatică a omului ori de nepăsarea lui și totuși ei aū crescut, aū trăit și trăiesc încă, sfidînd veacurile și pe noi oameni, cari trecem ca niște ridicoli actori pe sub crengile lor pline de umbră și de mister...

In aceste nopți cu lună, cum să nu te duci cu închipuirea departe, departe, spre vremurile trecute? Nu era încă oraș pe aici. Schitul Icoanei stătea tăinuit de pădure pe marginea lacului adînc și, în nopți cu lună ca acestea, veneaū amanții să se plimbe pe marginile apei și să-și facă banalele jurăminte de vecinică iubire.

A trecut vremea, aū trecut multe, azi este oraș, pe acolo unde altădată era apă sînt strade, zgomot, e vieață și n'aū rămas din vremurile de altă dată decît doar bătrîni duzi din grădina mea, sub cari eū mă adăpostesc și gîndesc la vremurile trecute!

30 Iunie.—Am scris într'una din zilele trecute că ceea ce poate să-ți dea o femeie se aseamănă atîta de mult cu ceea ce-ți poate da alta.

O anonimă corespondentă combate părerea mea. Ea contestă acest adevăr și îmi spune, contrar părerei mele, că „ceea ce poate da o femeie nu se aseamănă numai decît și totdeauna cu ceea ce poate da alta“.

„E aceeași melodie —argumentează cititoarea mea—în muzica cîntată de un novice ori de un artist neîndemănatic și netalentat ca în muzica divină a artistului desăvîrșit? E aceeași melodie, e același fond, dar pe care femeia măiestră știe să brodeze variațiuni și să iubească astfel, în cît să-ți dea senzația aceea ne mai cunoscută, ne mai simțită. E aici arta dragosteii, cum dincolo este arta muziceii. Dacă amicul d-tale ar fi întîlnit una din aceste femei, nu ar fi putut scăpa din mîna *o femeie adorabilă*, ar fi căzut în brațele ei. Ori poate femeia aceea nici nu voia lucrul acesta, și prietenul d-tale s'a înșelat, mistificat de o prea vie imaginațiune“.

E posibil ca experimentata mea corespondentă să aibă dreptate. Totuși, socot eu că nuanțele muziceii, precum nuanțele unor vinuri generoase, deliciale unor feluri de bucate excelente, toate acestea sînt gustate și apreciate numai de cunoscători, de o elită, fiecare în specialitate lui. Pentru marea majoritate însă toa-

te acestea nuanțe nu există și—cum cea ce scriesem eu era pentru ceea ce se întâmplă cu comunul muritorilor—rămâne stabilit că dreptatea a fost și rămâne tot cu mine.

1 Iulie. — În dealul Filaretului, la cimitirul Bellu, am un bun prieten pe care merg odată pe an, la Sfântul Petru, să-l vizitez, să-i revăd monumentul și să pun o floare pe el... În anii trecuți, găseam urmele altor prieteni, câte o coroană două în semn de amintire. Anul acesta am găsit mormîntul părăsit. Nici o floare pe el... Nici o floare, nici o îngrijire, mormîntul este plin de ierburi sălbatice iar alături de grilajul de fier cîteva rămășițe de coroane vechi putrezite, semn că uitarea n'a venit decît mai de curînd.

Uitarea, uitarea! Dar ea este firească, mai ales în vâltoarea luptei de toate zilele. Chiar eă mai că l'aș fi uitat pe amicul meu, dacă un suflet delicat de femeie nu m'ar fi scos din vîlmășagul vieței pentru a mă duce acolo, pe dealul Filaretului, de unde se văd Bucureștii în toată splendoarea lor de oraș mare, ca să depun o coroană pe monumentul unuia pe care l'am iubit și de care am fost iubit.

Și cu toate acestea mă gîndesc că omul acesta a avut, pe lângă prieteni, rude, femei cari l'aū adorat și cari totuși azi l'aū uitat

singur, singurel, în groapa rece și fără de prieteni!

2 Iulie.—Alaltăeri la amează, un grec a fost ucis în mijlocul orașului, la cafeneaua Kosman, de către un român macedonean. Am găsit pe drumul meu câțiva amici indignați, de *această sălbăticie*. Le-am răspuns foarte liniștit. — Cea ce-î sălbăticie în stare de pace devine eroizm în stare de război.

Astfel sîntem noi cu grecii: ei ne asasinează în Macedonia, noi îi ucidem aici în România.

Dacă judecăm lucrurile ca în toate zilele, desigur că a ucide un om este o sălbăticie și mai ales să ucizi un grec fiindcă alți greci au ucis alți romîni macedoneni. Loginca însă dispăre când este vorba de o stare de luptă, și câte suflete macedonene nu vor plăti cu viața lor omorul politic de pe bulevardul Academiei? În luptă nu există nici logică, nici omenie.

3 Iulie. — Un cititor mă întrebă de ce e— în loc să mă ocup cu grozăviile din Rusia— vorbesc în această rubrică de lucruri banale, de femei adultere, de neînsemnate fapte din viața de toate zilele?

Cititorul meu n'a înțeles rostul acestui colțisor săptămânal. Pentru treburile politice,

pentru tot ce se petrece în lumea largă, pentru fiecare zi am la dispoziție cele câte douăzeci-și-una de coloane, a celor două ziare de cari dispun. În colțișorul acesta însă de două coloane, odată pe săptămână, mă ocup de acea de care nu se ocupă nimeni, de impresiunile vieții mele intime.

E cam acelaș lucru, care se întâmplă cu bărbatul serios, cu bărbatul politic care este doborât de treburi, dar care seara, într'un sfert de ceas de odihnă, cântă la piano ori se joacă cu copiii lui, pictează ori desenează.

De altfel ziarul este ca o orchestră completă, în care trebuie să fie toate instrumentele și toba mare și fanfara bubuitoare a indignărei publice, dar în care este nevoie și de deliciosul sunet al flautului ori de melodia harpei pe care o conduce măiestru mai cu seamă o mână delicată de femeie.

În colțișorul meu, îmi amintesc că am fost poet odată, că am făcut literatură în viața mea, că încă pot să mă emoționez la o dulce priveliște ori să gust nuanța cutărei senzațiuni.

Cine voește să vadă și să mă audă bubuind cu indignare, trîmbișînd vestea bună a unei lumi mai bune, n'are decît să mă citească nițel mai departe, acolo unde scriu articole politice și acolo unde cu toții aducem prinosul nostru de indignare și de entuziasm pentru tot ce se petrece pe lumea aceasta.

XXV

DE LA 12 — 18 IULIE

12 Iulie. — Am ajuns la Viena fără să mă gândesc,—și nimic nu m'a impresionat în mod deosebit. O fi care călătoria aceasta banală ori, pentru ființa mea obosită, faptele n'aū putut să mă impresioneze? De altfel așa este viața întregă. Cîți nu trec prin ea fără să vadă nimic! Prin câte întâmplări mari n'a trecut omenirea și din ele majoritatea n'a reținut decât o impresiune generală: *a fost frumos, a fost grozav*, și atîta tot. Pe alții dimpotrivă și faptele mici și faptele mari îi fac să vibreze, naturi mai alese cari, pe placa fotografică a întregii lor existențe, nu fac decât să înregistreze acte, figuri, vedenii, senzații.

Pe cîți poeți unguri n'a impresionat *Pusta* maghiară prin care trecem noi românii cu drumul de fier și nu găsim în ea mare lucru care să ne facă să-î simțim poezia. Și cu toate acestea ea a fost cîntată de poeți mari și în special Petöffi a fost un poet al pusteii!

13 Iulie. — De cînd nu mai sînt sănătos ca altădată, de cînd mașinăria a început să scârțâie și să se pue în grevă, de atunci constat că medicina a rămas tot acolo unde era cînd Molière își bătea joc de dînsa.

M'am oprit o zi la Viena ca să consult o specialitate celebră. M'a ascultat făcându-î istoricul familiei mele, m'a ascultat cu multă băgare de seamă, m'a pus să merg, să șed, să închid și să deschid ochi, m'a bătut cu ciocanul pe genunchi și după ce mi-a declarat că toate organele sânt sănătoase—mi s'a adresat cu gravitate:

— „Domnule, d-ta ai aerul de un om înțelept.

Fac un semn care va să zică: de! o fi, cine știe, poate!

— „Ei! atunci pot să-ți spun sincer că ești un candidat la *ataxie locomotrice*. Nu-î nimic grav, e un început; dar este bine să combați boala când se naște, și să știi că o ai.

— „Perfect! răspund eu; iar, pe când omul de știință îmi spune ce trebuie să fac, în colțul gurei mele înfloarește ideia unui zâmbet. Mă gândesc la bietul conu Alecu, la Alexandru Beldiman, care a murit săracul tot de această boală, și găsesc caraghioasă această coincidență ca cei două primii directori ai *Adevărului* să moară în acelaș fel. Orî poate meșteșugul gazetăresc dă acest trist rezultat?

Care va să zică, sânt candidat la *ataxie locomotrice*! Peste câtva timp voi începe să merg ca bietul Costică Bălăceanu, cu picioarele țepene și cu mișcări sacadate, voi trebui să întrebuițez mai mult trăsura, voi urca scara *Adevărului* cu mare greutate, voi su-

feri dureri mari, înjunghieturi ucigătoare, până când creerul va fi atins și atunci voiți sfârși la casa de nebuni, cum a sfârșit și bietul tatăl meu!

Bune toate acestea; dar haide să mă consult și altă specialitate tot așa de celebră.

— D-le, îi spun, doctorii de la noi (oh! iartă-mi, corp medical român, această infamie) spun că sufer, că am un început de *ataxie locomotrice*.

Doctorul celebru, cu acelaș aer grav mă dezbracă, mă ascultă, mă ciocănește, mă pune să merg, să șed, să închid și să deschid ochii și la urmă, așezându-și ochelariii pe nas, îmi spune și el verdictul fatal:

— „Domnule, doctorii de la dv. se înșeală. D-ta n'ai nimic în această ordine de idei. Nu, nu; vei muri fără îndoială de *tabes*!

Rezultatul: Treizeci de coroane ca să-mi spună că sufer de ataxie, treizeci de coroane ca să mi se spună că acea idee este greșită; iar scrisul stând ca măgarul lui Buridan între sacul cu știință al unuia și sacul cu știință al celuilalt!

14 Iulie. — Nică odată n'am străbătut Bohemia ziua și totuși trebuie să fie foarte frumoasă, după ceea ce pot vedea în fiecare an între Praga și Carlsbad. Omul s'a luptat cu natura, a supus-o și a făcut rodnice pământ-

turi sterpe, așa că acuma treci cu trenul printr'o adevărată grădină...

Din toate aceste generalități, o particularitate: Sânt case cari aũ pe acoperișuri niște deschizături așa construite că par'că sânt niște ochi. Uitați-vă de departe la toate casele de țară, cu enormele coperișuri de țiglă, uitați-vă din fuga trenului și veți zice cași mine că aceste locuințe orî localuri, case, șuri, etc. aũ ochi. Această înfățișare îmi aduce aminte o caricatură de demult care mi-a rămas în memorie și care făcea din case oameni— și mult nu trebuie ca să se dea acestor nemișcătoare aparența omenească. Arhitectura naivă a bătrânei Bohemii, fără să se gândească poate, a realizat acea ce desenatorul numai își închipuise.

15 Iulie. — În salonul de așteptare al excelentului doctor român Mera din Carlsbad, ca să-mi treacă timpul, pun mâna pe două cărți: una „Poeziile“ lui Eminescu; alta, corespondența surorii sale Henrieta. M'am apucat să răfoiesc pe cea de a doua. Ce rău serviciu a făcut amintirei lui Eminescu cine a publicat aceste scrisori! Despre poet nu aflăm mare lucru nou și interesant.

O mulțime de amintiri fără de rost, redarea poetului de către o ființă cu totul inferioară, preocupată mai mult de dânsa și de

soarta ei, decât de acea a fratelui său, o colecție întreagă de intrigă, de mahalagizme și de lucruri mici, cari nu pot adăogi nici o iotă la viața nenorocitului poet. Pe însăși dragostea lui Eminescu și a Veronichii Micle se aruncă murdăria invidiei și a unui suflet mic. Pentru Henrieta Eminescu, Veronica nu era decât o concurentă interesată care venea să-î fure pe acela, grație căruia ea putea face apel la mila publică.

Când isprăvești volumul, îl lași cu oarecare dezgust. Din fericire, alături este și volumul *poeziilor* maestrului. Când îl deschizi te afli într'altă lume, te înalți în sfere de unde nu mai poți să-ți amintești de Henrieta și de doleanțele ei, te înalți sus de tot pe razele *Luceafărului*, te-afunzi în melancolia *Veneției*, sui culmea *Rugăciunei unui dac* și uiți de viața nenorocită a poetului și de toată viața mediocră și cancanieră care respiră din întreaga corespondență a sorei lui—care, încă odată, nu are nici un interes, și păcat că a fost publicată!

16 Iulie. — Sînt ziarist, dar am multe însușiri cari ar fi trebuit să mă oprească de a alege această profesiune. Ziaristul, prin însuși meșteșugul lui, este nevoit să scrie în fugă, oriunde, căci actualitatea nu așteaptă și — înarmat cu o coală de hîrtie, o peniță și puțină

cerneală, — poți face un cap de operă în câteva minute. Eū mărturisesc că am maniile mele. Ca să scriū, îmi trebuie o anume hîrtie, o anume peniță; trebuie să mi-se prezinte foaia de hîrtie în mod estetic plină cu caracterele mele mici și necitețe. Fără acestea nu pot scrie, nu mă hotărăsc să scriū, așa că, atunci cînd sînt în călătorie, una din primele mele grijī este să-mī am masa de scris cu uneltele indispensabile. Fără îndoială că cea ce am eū ca manie nu-ī de loc gazetăresc și la Paris invidiam pe ziarīștii carī, pe un colț de masă de cafenea, în zgomotul mulțimei, își fabricau articolele lor, iar unii îmi mărturiseau că nici n'ar putea să scrie într'alt loc decît la cafenea.

Și — fiind că vorbesc de manii — n'o să încep a povesti pe acelea ale scriitorilor celebri străini — dar îmi permit să divulg o manie a scriitorului Dobrogeanu-Gherea. El nu poate începe coala de hîrtie fără ca în capul ei să nu scrie două cuvinte pe carī le șterge, apoi le scrie din nou și continuă fraza.

17 Iulie. — Cine nu știe de sonetul lui Arvers? Nu a rămas dela acest scriitor francez decît un sonet, dar acel sonet l'a făcut celebru și azi e vorba să se comemoreze numele acestui scriitor, dela care n'a rămas decît patru-sprezece versuri, cum de altfel dela Rouget-

de-Lisle n'a rămas decât *Marsilieza*, grație căreia a rămas pentru totdeauna vestit.

În această privință, citesc în *Le Figaro* un articol în care se dă sfat scriitorilor, ca să alege clipa inspirației lor celei mai bune pentru a-și alcătui cap de-opera, singura care va rămâne.

Clipă de inspirație! Dar de câte ori clipa aceasta nu este lăsată să treacă, de câte ori forma nu-î decât chestie de noroc; căci posteritatea este ca și turma de oi! Câți din noi nu admirăm pe Homer, pe Virgil, pe Dante fără să-î fi citit și mai ales fără să-î fi înțeles! Și cu toate acestea multe din aceste glorii nu sînt decât glorii moștenite, trecute neatînse dela antichitate timpurilor noastre, și socotite ca dogmă de evanghelie la care trebuie să te închini, pe care nu trebuie să o cercetezi și pe care, eu cred, că cu sufletul nostru modern nici n'o poți gusta, nici aprecia, nici studia mai ales.

18 Iulie. — De atîta amar de ani de cînd trec prin gara Vienei, după cum sînt obicînuit să văd culoarul, restaurantul, sălile de așteptare, ghișeurile de vânzarea biletelor, tot așa regăsesc fără de mirare în fiecare an pe portarul dela clasa I. E tot așa de bătrîn ca și acum douăzeci de ani, tot cu aceleași gesturi de om bun și liniștit, tacticos și foarte puțin

grăbit. Și la ce bun s'ar grăbi? El nu pleacă niciodată; e vecinic la postul lui și tocmai graba celor ce se tem să nu piearză trenul l'a obicînit într'atâta că — oricât ai fi de impacientat — liniștea și lipsa de grăbire a moșului te liniștesc și pe tine.

O să plece și el odată, dar nu cu trenul și, cine știe! nu dela gară: o să plece spre destinația comună tuturilor; dar nici pentru aceasta nu-î loc de grăbire, căci — cine știe! — singura plăcere a acestui om care nu pleacă este să vadă caleidoscopul acestei lumi, de toate naționalitățile și de toate limbile, care se perindează zi și noapte sub privirile lui bune și liniștite.

XXVI

DE LA 19 — 25 IULIE

19 Iulie. — Aă să se supere compatrioții mei, dar trebuie să mărturisesc că, așa cum se prezintă ei pe aici, ne cam compromit.

În mijlocul eleganței, a *occidentului* rafinat care se adună din toate părțile la Carlsbad, când auzi vorbind românește și instinctiv te întorci, ți se înfățișează o ființă cu chip ordinar, cu mers greoiu, cu vorba lată, ceva mai inferior de cum se prezintă bulgari, sârbi,—

nu mai vorbim de greci, cari se înfățișează mult mai bine. Și ceea ce trebuie să constat despre bărbați, trebuie să o fac și despre femei. Nu e vorba, sînt exemplare europene și printre români și româncele de aici; dar marea majoritate a tipului caracteristic românesc este reprezentată în halul arătat mai sus, ceea ce nu-î o recomandațiune pentru neamul și rasa noastră.

Faptul acesta se explică desigur prin întâmplarea că cei ce vin la Carlsbad sînt din fundul provinciilor noastre, sînt din clase sociale mai obscure, pe unde n'a străbătut nici eleganța, nici trebuința de *a se simți*.

20 Iulie. — De ani de zile de când am ocaziunea să stașu câte o lună în Carlsbad, în fiecare an regăsesc pe Z aici. E aproape bătrîn și bineînțeles din ce în ce îmbătrînește mai mult. Cap simpatice și de artist. Părul creț, abundant, pe vârful capului cu o mică pălărie; o manta aruncată în mod neglijent pe umeri; barba sură îi încadrează fața. Foarte întreprinzător cu femeile, veșnic înconjurându-le, veșnic curtându-le, astăzi pare mai potolit, deși nu și-a lăsat obiceiul care i-a devenit o a doua fire.

Cine o fi nu știu și n'am întrebat. E desigur un ziarist, un pictor, un artist în tot cazul — dacă nu o fi un simplu farsor care și-a fă-

cut capul acesta interesant, care a adoptat această înfățișare pentru a ne *epata* pe noi ceștia cari nu-l cunoaștem, cari nu știm cine este, de unde vine și ce face.

21 Iulie. — Lângă podul dela Mühlbrunn sînt oprit de un domn pe care îl întovărășește o doamnă.

— Bună ziua, domnule Mille. Nu mă mai cunoști, desigur?

— Mărturisesc că nu. Cu cine am onoarea?

— Eă sînt Campus...

— Ah! Campus plăcintarul!... Am citit despre d-ta prin ziare...

— Oh! yes!... Campus... Viă din America. Acolo este bine. Uite, a dat D-zeă, am muncit și astăzi am două perechi de case și afacerea merge strună.

Un copil al meă a isprăvit medicina, azi este bursier al Statului. Acolo nu se uită nimeni că cine ești și de unde ești; dar, vezi, trebuie să muncești. Mulți dela noi nu înțeleg treaba asta: „Eă să spăl farfuriile la un birt!“ îi auzi pe uni. Când îmi spun așa îmi întorc spatele. Ce! este rușine să muncească cineva? Când ajungi în America trebuie să uiți *cum* ai fost și *cine* ai fost, și să începi din nou viața. Cine face așa reușește. Uite, într'o zi, vine la mine un român, Ioniță Marin, cerându-mă să-i procur de lucru. Ce să-i dau? Nu

știa decât românește. L'am recomandat la un antreprenor de pavage și Ioniță Marin s'a pus să scoată pietre de pe stradă, a câștigat cu ce să trăiească, a învățat puțin englezește, apoi a intrat la un negustor de fructe, s'a mutat la Chicago și azi este mare comerciant de fructe acolo. Dar uite bietul maior Poenaru, acum îl cheamă Berendey! Ce să facă când a ajuns în America? Și-a adus aminte că odată știe să cânte la piano. A mai luat câteva lecțiuni și astăzi este profesor de clavier, are mulți mușterii și trăiește. Câte odată, el își aduce aminte cum îl bătea bunică-sa ca să învețe la clavier și azi o binecuvintează că, grație ei, are mijloc să-și câștige pâinea printre străini.

Am trebuit să mă duc să-mi beau paharul de apă, că altfel convorbirea devenise foarte interesantă.

22 Iulie. — Carlsbadul este una din băile cele mai vechi. Se dă ca dată a fundațiunei orașului anul 1358, și renumele lui — ca atotvindecător — a străbătut veacurile. Cu toate acestea, când citești chipul de tratament al medicilor din trecut, te miri că bolnavii nu erau pur și simplu uciși.

Astfel, obiceiul medicilor era că dădea bolnavilor câte 10 — 12 ore de baie pe zi și efectul băilor se socotea ajuns când pielea începea să

se roșească și să se rărească! Cât despre apa de băut, până la începutul veacului trecut se bea enorm: e destul să amintesc că bolnavul era silit să înghită până la 60 de pahare pe zi!

Azi cura s'a schimbat cu totul: azi, dacă bei zilnic 3 — 4 pahare, ajunge; dacă ieși la două zile o baie, e suficient. Totuși, când avea medicina dreptate? Ieri cu cele douăsprezece ore petrecute în baie și cu cele 60 de pahare turnate în burtă, ori azi cu regimul nostru moderat? Și atunci Carlsbadul făcea minuni și azi el vindecă multe boli, — și așa trebuie să fie; căci nu de giaba și prin simplă sugestione sosesc aici pe an peste 50.000 de vizitatori.

Pentru ce ieri 60 de pahare cu același rezultat ca și azi cu cele 3 — 4 pahare?

23 Iulie. — De mult timp nu mă citesc nimic. Nu mă am timp de citit, nu mă pot citi. Totuși, mi-am luat cu mine un volum al lui H. G. Wells și care are titlul sugestiv de *O istorie a timpurilor viitoare*.

E vorba de ceea ce ar fi peste două-sute de ani și trebuie să recunosc că imaginațiunea autorului este cu totul insuficientă și eu socot că, peste două veacuri, viața oamenilor va fi cu totul altfel. Dacă acum o sută de ani s'ar fi apucat cineva să prezică ce era să fie acum, desigur că noi aceștia din veacul al

douăzecelea am râde de el, după cum vor râde aceia din veacul al XXII-lea cari vor citi cartea lui Wells. Omenirea face progrese așa de uriașe și de neînchipuite, așa de mult se avântă, iar mintea noastră care nu poate lucra de cât cu materialul existent — este cu totul insuficientă și este incapabilă de a găsi ceva nou. Extraordinarul legendelor, al poveștilor din ce se alcătuește el dacă nu tot din cele ce există? Un balaur nu este oare un animal compus din părți de alte animale? Diavolul nu e oare tot un om cu coarne și cu coadă?

De altfel, tocmai când citești aceste opere de imaginațiune îți dai seama de sărăcia fan-teziei noastre, când este vorba de a ne arunca în viitor.

24 Iulie. — Știți câte izvoare sînt în Carlsbad? Desigur că nu le-ați numărat. Ei bine, sînt numai 16, în cap! Aceste șaisprezece surse aū fost vizitate în anul 1904 exact de 54.900 de vizitatori, lăsându-se la o parte pasagerii cari staū pînă la o săptămână în Carlsbad și cari nu sînt socotiți ca vizitatori regulați și deci nu sînt supuși la taxa de cură și de muzică.

Din acest număr colosal, cel mai mare contingent îl dau Austro-Ungaria și Germania: — aproape 40.000 de vizitatori. Ca contingent dintre celelalte țări, România ține al doilea

loc și — mă rog! — îl deține după Rusia. Astfel în 1904 a vizitat Carlsbadul 5899 de ruși și imediat numărul cel mai mare este al românilor care se urcă la 1202, — fiecare din celelalte țări ale Europei neavând decât un număr cu mult inferior. De pildă, Franța nu are decât 508, iar Anglia 868. Dupe cum se vede, varza cu carne și ardeiul roșu, dau Carlsbadului un contingent de bolnavi destul de apreciable.

25 Iulie. — Cineva, care trebuie să fie un mare naiv ori un ipocrit de *primo-cartelo*, îmi spunea ieri foarte indignat că trebuie să mă afecteze foarte mult campania „infamă“ ce se duce contra mea în țară.

— Amice, i-am răspuns, se vede că nu-ți dai seamă de ce este vieța. Latinul a zis: *Vivere est militari*, a trăi este a te război. Or, cine a pornit la război nu este așa de copil ca să nu știe că acolo se și primesc lovituri, pe lângă cele ce dai. Ori-ce meserie are rizicurile ei.

Tinichigiul, care lucrează pe acoperiș, la douăzeci de metri înălțime, este expus să cadă și să-și frângă gâtul. Noi, ziariști, câteodată murim în duel, dar de cele mai multe ori ni se aruncă cu murdării, cari mai adeseaori nici nu te ating. De ce m'ar emoționa acest nou incident al războiului în care sînt de atîția ani de zile? Intr'o zi se va face istoria vieții

mele și atunci se va vedea ce a fost adevărat și ce nu a fost din tot zgomotul ce fatalmente se face în jurul unui ziarist combatant — căci în presa noastră sînt și mulți ziaristi asimilați, ca să vă vorbească în chip cazon.

XXVII

DE LA 26 IULIE PANĂ LA
1 AUGUST

26 Iulie. — Am un bun prieten, care este înzestrat de două cusururi: unul că este de o naivitate copilărească, altul că nu-și cunoaște dulcea țară în care trăiește.

Azi îl văd intrînd în odaia mea cu o gazetă românească în mână și ținîndu-mi acest discurs :

— Bine, domnule, ce fel de țară este țara românească? În toată lumea se poate întîmpla ca un pungaș să insulte pe un om cinstit, o femeie cum se cade să fie batjocorită de una pierdută. Nicăiri însă nu se vor găsi oameni cari să ia ca bune zisele omului pierdut și ale femeii cu condicuță și să zică celor cinstiți: ești un ticălos ori ești o ticăloasă.

— Dar ce te-a apucat, amice? îl întreb eu flegmatic. Ți s'a urcat sprudelul la cap? Li-niștește-te!

— Cum să mă liniștesc, domnule, când văd ce se scrie în gazete despre tine? Te acuză un pungaș de necinste, te acuză fără umbră de dovadă și cuvîntul lui este luat de către alte ziare protivnice drept cuvînt de evanghelie și ți se spune: „— iești acuzat, apără-te; fiind că, dacă nu te aperi, este dovadă că acuzația este dreaptă...” Și tu taci, tu nu ieși un revolver să-ți faci dreptate??... Dar ce fel de om ești? Ce fel de sânge ai?...

— Sînt cetățean român, amice; nu sînt naiv ca tine, îmi cunosc țara și presa română și de acea știu că — orî-ce voi face — nu voi putea închide gura adversarilor mei. Tu nu-ți cunoști țara, nu cunoști presa ei și deci nu-ți dai seama că, în asemenea împrejurări, nici o apărare nu e cu putință...

— Trage-î în judecată!... Fă lumină!...

— Ei, aici ai brodit-o! Vor repeta la jurați acea ce repetă din gura pungașului; apoi jurații, ca în totdeauna, îi vor achita, și concluzia va fi iarăși contra ta: vezi ești vinovat, fiindcă achitarea noastră nu poate să însemneze altceva decât că justiția poporului a fost convinsă de ignominia faptelor tale?

Pe jumătate convins, amicul s'a dus gânditor acasă.

27 Iulie. — Pe aleia umbroasă care duce la Kaiser-Park întîlnesc și astăzi pe amicul meu.

E mai puțin expansiv, dar văd că nici azi n'o să mă lase în pace.

— M'am gândit la cele ce mi-ai spus ieri; dar totuși, deși ai dreptate în parte, nu-î cu putință ca să nu existe dreptate în țara românească pentru un om pe care un simplu pungaș îl murdărește!

— Dacă ai avea aface cu adversari leali și cinstiți, desigur că da; cum însă așa ceva nu se întâmplă...

— Mă rog, urmează amicul meu, dacă pe d-nii N. Filipescu, Vintilă Brătianu, M. Ghimpa, i-ar acuza cineva de aceleași fapte de cari gazetele d-lor te acuză pe tine, nu ar fi ei în drept să ceară — nu pungașului, cu care nu se stă la vorbă; dar acelora cari au relevat acușările lui — un început de dovadă, un document, nu simpla afirmațiune nedovedită a unui martor compromis? Inainte de a le cere să se apere, să facă adică ei dovađa negativă, n'ar fi mai cinstit ca să li-se dovedească acuzarea de care ar fi învinuiți?

— Nu înțelegi, amice, că n'ai cu cine sta la vorbă! Dacă ar fi în fața justiției, lucrul ar fi ușor și nici un procuror n'ar avea curajul să susțină o acuzare, cu Pokorny drept principala și unica dovadă. La noi, în presa română, Pokorny face *destăinuiri*, iar adversarii tăi te somează să răspunzi, să te aperi. Ei nu vor să înțeleagă că acuzarea lor este tot acuzarea lui Pokorny, fără dovezi și fără de tă-

rie morală; căci, dacă Pokorny ar aduce cea mai mică dovadă, desigur că personalitatea lui verosă ar dispărea, rămânând dovada, documentul, care se poate discuta, care trebuie să fie discutat pentru a te justifica, căci documentul nu este o simplă afirmare de om compromis și fără de credință, documentul este opera ta, ești tu și trebuie să răspunzi, căci de astă dată îți răspunzi ție.

— Dar *document* orî documente nu văd că există, — și totuși ești somat să te aperi și ești numit om necinstit, fiindcă — înțeleg perfect — nu vrei și nu poți să stai la vorbă cu oameni cari s'aun plimbat pe la Văcărești.

— Ei! ce are a face? Oamenii aceștia își dau singuri iluziunea că te-aun zdrobit, unii nici nu văd enormitatea argumentației lor; alții o văd perfect, dar cu un adversar nu se caută nici lealitate, nici luptă cinstită...

28 Iulie. — Amicul meu naiv, însă este și grozav de tenace și pe lângă aceasta, neavând ce face la Carlsbad, mă pisează mereu cu *cazul meu*.

Azi de dimineață, la al treilea pahar de sprudel, dau de dânsul care, ca de obicei, mă întreține cu aceiași cestiune și voiește absolut ca să mă vadă achitat în fața „opinie publice“.

— Am citit aseară ordonanța contra lui Po-

korny pe care mi-ai dat-o. Dar este grozavă, omul acesta ar trebui să dispară de pe fața pământului și, în loc de aceasta, se pune în evidență înjurând pe alții... Ar trebui să publice ordonanța: să vadă lumea cine este martorul d-lor.

— O s'o trimit chiar astăzi la ziar; dar crezi că aceasta va dezarma pe adversarii mei? Ei vor spune că, oricât acuzatul este de om pierdut, totuși *trebuie să știe ceva, că n'a putut inventa aceste lucruri, că de unde nu-i foc nu iese fum* și că sînt dator să elucidez chestiunea.

— Și nu-i mijloc de apărare contra acestor bandiți?

— Ar fi desigur, dar nu pentru a-i dezarma. Uite, de pildă, ei spun că am încasat bani dela *Alianța Izraelită*, dela *Rockfeler*, dela Turci, dela Greci, mai știu eu dela cine. Pentru a putea să-i zdrobesc, n'aș avea decât să le pun la dispoziție comptabilitatea noastră. Să aleagă pe un om corect, pe Filipescu — vezi că primesc pe însuși Filipescu, care numai prieten nu-mi este, — să aleagă, dacă aceasta nu primește, pe Emil Costinescu, pe Goleșcu dela *Banca Agricolă*, care iarăși nu-mi este prieten, să aleagă pe orice om de ispravă — care să-mi dea garanția morală că n'are să divulge secretele noastre comerciale — și eu pun la dispoziție condicile și toate scriptele... Să cerceteze, să-și bage nasul în toate cifrele, în toate partizile, în toate chitanțierele și co-

pierele, și apoi să-și dea verdictul. Pot să-și asocieze unul sau două comptabili-experti, căci e posibil că acești oameni nu sînt inițiați în misterele comptabilității...

— Ei, bravo! Foarte bine, uite o idee strălucită...

— Nu tocmai așa de strălucită, amice! Du-te de te culcă, gîndește-te la noapte la ideia mea și vei vedea că nici așa nu o s'o scot la capăt...

29 Iulie. — Din ce în ce îți găsesc ideia minunată. Pune-le la dispoziție registrele și totul va fi terminat.

— Așa crezi! Se vede cît ești de ageamiu. Lucrul pe care 'l crezi suveran îl voi face; dar în prima linie să vezi că n'aŭ să-l primească. Vor zice că condicile sînt sofisticate, că la noi comptabilitatea este cu șurupuri și că nu face două parale această dovadă.

— Dar ei cer să-ți dai pe față registrele, de unde zic că pot să dovedească cea ce afirmă.

— Când vor avea registrele le vor refuza,— crede-mă pe mine! Dar chiar dacă ar primi propunerea mea, dacă se va găsi omul onest ca să primească sarcina aceasta, care să-și dea sentința, totuși nu va servi la nimic, căci se va spune că noi nu sîntem pungași *cu chitanțe*, că n'am trecut în condici acea ce am primit dela *Alianța Izraelită*, dela *Rockfeler* și că, așa fiind,— deși nu se va fi putut face

dovadă contra noastră, — totuși sîntem niște scribi venali și fără de rușine.

Eū sînt dispus să fac și mai mult: să cer omului care va fi ales să cerceteze registrele noastre, să facă acelaș lucru cu registrele adversarilor noștri și să fac eū dovada că în registrele lor există urme pipăite de fapte de cari ne acuză pe noi...

— Eī fă; încearcă lucrul acesta.

— E și făcut. Voiū scrie în ziar, îl voiū propune adversarilor mei; dar veī vedea că am fost profet — și profet vaī! în țara mea, cea ce de obiceiū nu se întîmplă.

30 Iulie. — Dar opiniunea publică — mă persecută și azi amicul meu — ce zice opiniunea publică de toată polemica aceasta?

— Opiniunea publică se împarte în două părți: una se alcătuieste din toți aceia cari trăiesc din necinste — avocatul care își vinde clientul, judecătorul care se lasă a fi corupt, negustorul care își înșeală mușteriu, funcționarul care are obiceiul de a fi *sfântuit*, omul de afaceri care înșeală pe toată lumea și iea bani din ambele părți — în sfârșit marea majoritate care trăiește din necinste.

Aceasta crede posibil tot ce aude, căci te judecă după sine, dar nu te osînduește; cel puțin în conștiința ei, ea are altă judecată și — în diferendul meu cu Pokorny — ea este de par-

tea mea, Pokorny este un mare pungaș; dacă însă pe el l-a păcălit Mille, atunci Mille trebuie să fie un adevărat artist, (și noțiunea de artist este o laudă la adresa mea, în mentalitatea marelui majorității). Minoritatea însă nu mă crede nimic din cea ce scriu ziarele, ce se spune în parlament ori în luptele politice, ea este de părerea juraților, cari achită mă totdeauna, în neputință de a-și face o convingere... Opiniunea publică aceasta zice: *așa scriu gazetele*, și în aceste trei cuvinte se rezumă întreaga ei mentalitate.

31 Iulie. — Amicul meu își urmează regulat prigonirea.

— Eū n'aș putea să fiū ziarist, aș face o comedie, aș trage cu revolverul,... aș face moarte de om.

— In cazul acesta mulțumește lui D-zeū că nu ești ziarist; căci în meșteșugul acesta trebuie multă filozofie și multă răbdare. De altfel, amice, cu mâna pe conștiință aș putea eū afirma că cea ce mi se face azi mie n'am făcut eū altor adversari ai mei? Probabil că da, căci mijlocul înconjurător este contagios și ușurătatea victoriei te ametește.

De ce m'aș plânge dar prea mult? E legea firei ca să lovești și să fiū lovit — și numai cei nedestoinici se văicărează ca muerile când în vălmășeală sînt atinși ori răniți. Cei voinici

merg înainte și urma alege. Până acuma, peste câte cadavre n'am călcat eu și peste câte n'o să mai trec!...

1 August. — Și în filozofia ta — când îți vin asemenea neplăceri, când te latră cățeii pe cari nu-î poți alunga de lângă picioarele tale, totuși trebuie să te emoționezi, și aș fi curios să văd acea ce zică?

— Amice, i-am răspuns eu, — dacă aș fi un maior neamț, celebru în armata română, ți-aș spune cea ce zică eu în asemenea împrejurări. Cum trebuie să-mi scrii această părere, și ea nu se poate imprima, te rog să crezi că, fiind român, și filozofia mea este absolut națională.

XXVIII

DE LA 8 — 14 AUGUST

8 August. — Lângă odaia mea este un bolnav. Nu-î lucru extraordinar ca la Carlsbad să aibă de vecin un bolnav. Totuși bolnavii cari vin aici au specialitatea că sînt în picioare, că mor desigur de boala contra căreia luptă, dar mor mai târziu, acasă sau într'altă parte, mai rar însă în cursul curei. Vecinul meu face însă o nefericită excepțiune, fiind că-î vorba să nu se mai întoarcă acasă, decât doar

cu picioarele înainte. Și nu este un bolnav comod, e unul care se plânge, geme, strigă câte odată de durere, are adunată la căpătâiul lui o întreagă familie, plus un servitor chinez, căci acest bolnav este milionar englez, e proprietarul unei mine de diamant, are sub ordinele sale peste o mie de lucrători. Totuși nu poate să înfrângă moartea, după ce a luptat cu viața și a ieșit victorios din această luptă.

Un altul ar fi cerut altă odaie, orî ar fi părăsit vila în care se adăpostește. Eu stau locului și refuz să mi-se schimbe odaia; căci bolnavul acesta nu mă deranjează deloc, îmi este dimpotrivă simpatic, mă simt solidar cu boala lui. Apoi, nu este icoana vieții de a sta alături, tu candidat mai îndepărtat la moarte, cu cel ce nu mai are decât puțin ca să treacă pragul fatal?

9 August. — Ei, amice, ce mai zici despre moravurile noastre politice și gazetăresci?

Amicul meu pare învins de astădată, căci logica faptelor este mai puternică decât logica cea ticluită de capul filozofilor.

— Văd că ai dreptate. Dușmanii tăi, fără umbră de dovadă, au strigat contra ta victorie, fiindcă au crezut că tăcerea ta ascundea afirmațiunea că ești în culpă. Când însă ai vorbit, când i-ai somat să vorbească și ei la rândul lor și să-ți aducă dovada infamiei tale, ei

tao orî schimbă vorba, deplasează cestiunea și dau dovadă de cea mai revoltătoare rea-credință.

— Ei, nu știeam eu foarte bine că n'ai cu cine sta la vorbă? Leal ar fi fost să mărturisească că s'aũ înșelat, că a fost o greșeală ca să se iea după afirmațiunile unui om compromis, să-și ridice pălăria în semn de scuză, să-ți zică „pardon“ și să lase încurcată această campanie care le-a ieșit atât de rău.

— Da, da, ai avut, văd bine, deplină dreptate.

— Și să vezi. Nu vor să lumineze cestiunea; dar de acum înainte anî de zile or să-mi scoată înainte această acuzare, să o intercaleze în mod trădător în cutare frază sau răspuns, așa în chip incidental, ca ceva dovedit, de domeniul „istoriei“, și vor transmite și generațiilor viitoare această acuzare, fără ca vreodată cineva să aibă curajul ca să o discute, să o dovedească, să iea răspunderea ei, să stea față cu tine, să lupte în luptă dreaptă!

10 August. — Ce delicioasă plimbare! Am intrat în pădure pe o aleiă pe care nu o mai cunoșteam și am urcat muntele cu o vigoare pe care de multă vreme nu o mai cunosc. Nu este aici pădurea deasă, cu umbra ei mult umedă. Printre crengile rare ale copacilor străbat răcorite razele de soare, dar ele străbat

cu oarecare greutate, cași cum ar trece printr' o sită deasă. El o lumină a soarelui, dacă aş putea zice, răcoroasă, căci aceasta este impresiunea regelui zilei, pe care îl vezi dar care nu te arde, nu te dogorește, ci poate să te bucure de splendoarea razelor lui, fără să le simți și căldura care te înădușă și te obosește.

De pe banca unde stați, printr' un lămiș, văd de departe câmpia și colinele de lângă Carlsbad, iar jos de tot, ca într' o prăpastie adâncă, apare orașul, cu casele lui ca niște jucării, orașul plin de fum, dar care se vede lămurit cum ar fi o hartă pe care sînt trase stradele, pe care se văd apele, în sfârșit, întregul furnicar omenesc care alcătuește o cetate modernă. Cât de bine este aici sus, singur singurel cu mine însumi, uitat de lume și uitînd-o și eu, și cât de bine, cât de dulce ar fi să pot prelungi cât mai mult această uitare de sine, în acest mijloc incomparativ fericit în care viața pare o poveste lină și întrevăzută prin sticla albastră a mulțumirei.

Vai! există în buzunarul meu un ceasornic; el îmi amintește că e ora când vine factorul poștal și că trebuie să mă scobor jos și acolo să-mi arunc ochii pe ziarele care mă numesc hoț, pungaș, trădător de patrie, și vîndut tuturor neamurilor și seminițiilor!

11 August. — Lângă colonada dela Mühlbrun, zăresc lume multă adunată. Ca toți curioșii mă opresc și eu și zăresc o doamnă în tovarășia unui domn bând liniștita apă și vorbind cu tovarășul ei, pe când o întreagă mulțime o devizazează, schimbă unii cu alții reflecțiile în gura mare și nu se mișcă din loc, ca și când ar sta în bâlciu în jurul unui saltimbanc ori al unui circ ori menagerie.

Femeea cea înaltă, o femeie ca toată lumea, nu e alta decât fosta principesă de coroană a Austriei, nefericita Ștefania, azi contesa de Lonyay și care vine la Carlsbad ca cei 60 mii de muritori, ca să caute — poate zadarnic — mijlocul de a se lecuși de cine știe ce mizerie omenească!

Mulțimea este foarte ciudată și rău crescută. Dacă cineva singur ar veni în fața ta și s'ar posta uitându-se la tine ca la o maimuță, desigur că i-ai cere socoteală de o așa obrăznicie. Când însă ești *celebritate* și când cel ce te privește nu e om ci o *mulțime de inși*, ei au dreptul să ți se uite țintă în figură, să-și spună despre tine părerea în gura mare și să te oprească în drumul tău, căscând gura la tine, fără să aibă dreptul de a te apăra sau de a protesta.

12 August. — Pe stradă, la masă, la toate apele, auzi vorbindu-se rusește, vezi citindu-

se ziare rusești — la librării ziarele din Rusia sunt afișate cu atențiune, — încât sînt momente în cari te poți socoti la Moscova ori St. Petersburg. Și sînt de toate naționalitățile acești ruși, vorbesc toate dialectele, aparțin tuturor claselor sociale. Mă gîndesc că printre ei sînt mulți revoluționari, cari aũ îndeplinit acte de eroizm și cari mâine iar vor fi eroi.

Și cu toate acestea, aici la Carlsbad, ei sînt oameni ca toată lumea, se compoartă burghezește ca mine și ca d-ta, nu aũ în portul și în înfățișarea lor nimic extraordinar, sînt oameni foarte liniștiți și sociabili, mulți dau hrană în chip prozaic vrăbiilor cari se adună în jurul grădinilor în cari se mănîncă, discuția lor este tihnită și pacinică, n'aĩ zice în sfârșit că ești în fața unor ființe mai deosebite.

Și lucrul se explică. Eroizmul se datorește mai mult mijlocului înconjurător. Oamenii aceștia vor săvârși fapte mari când vor fi iarăși în Rusia, când totul îi va împinge ca — la evenimente mari — să fie și ei de asemenea oameni mari.

De altfel, este știut că e foarte periculos, pentru eroi, ca să-ĩ scoți din mediul în care ei s'aũ remarcat, ori să-ĩ socotești după ce a trecut criza eroizmului. După mine, eroii n'ar trebui să supraviețuiească faptelor lor și astfel să rămâe mari în ochii tuturor, extraordinari fără de pată și fără de prihană!

13 August. — Il întâlnesc aici de mai mulți ani. Il știu că este român, îl văd umblînd mai mult în tovărășia românilor de peste munți, dar nu știu cine și ce este. Cu toate acestea nu pot preciza pentru ce eî am intuiția, care nici-odată nu'mî dă greș, că omul acesta nu'mî este prieten. De ce această credință în sufletul meu, nu aș putea spune, dar, uite, așa, fără nici un motiv, fără nici un mijloc de a'mî da seamă de sentimentele acestuî necunoscut față de mine, eî aș pune prinsoare că omul acesta îmi este dușman mie, orî cel puțin că nu'mî este simpatie, că are de mine o idee rea.

Sînt ființe de cari te simți îndepărtat, cari îți dau un fel de fiori reci, un fel de repulsiune, care nu te pot atrage spre ele orî ce ar face și ceeace este curios — este că, cel puțin pentru mine, niciodată această primă impresiune n'a fost dezmințită de fapte...

14 August. — Iar trebuie să plec. Bagajele pe cari le scosesem și le așezasem ca pentru un stat mai îndelungat iarăși trebuie să le ieaî și să le așez în lăzi, să redeviî și eî iarăși un fel de colet poștal și să pornesc la drum, tocmai acum când mă vedeam așezat, când par'că aș dori să staî locului. Și mai este un sentiment care mă stăpânește când părăsesc o localitate: e întrebarea dacă voiî mai revedea-o, dacă pînă la anul evenimentele din vieța mea

nesigură și plină de peripeții nu se vor precipita astfel în cât acea *la revedere* pe care o zic locurilor pe cari le părăsesc astăzi nu este de fapt un iremediabil *adiao*?

XXIX

DE LA 10 — 16 OCTOMBRIE

10 Octombrie. — De mai bine de o lună de zile n'am mai încredințat condeiului și decî cititorilor mei ceea ce simt. N'am făcut-o nici din lene, nici din oboseala luptei ce mi s'a dat. M'am gândit însă că nu-î bine să fixez pe hârtie stări de suflet trecătoare, cari m'ar fi făcut să fiu poate orî nedrept orî să par șovăelnic; căci când pe un om îl bat patimile, când colcăie în el ura și desgustul, cumpăna rece a gândirei nu mai există și omul nu mai este normal. Când furtuna lovește codrul bătrîn, când ea îl îndoiaie și îl frămîntă, când urlă vîntul a desnădejde și se pare că natura s'a răzvrătit, pasărea cîntăreață se ascunde speriată și doar vulturul se mai avîntă pe deasupra pădurei scoțînd strigăte sălbaticе. A fost furtună în sufletul meu, m'a bătut vîntul răutăței și al mișeliei omenești,—și cum era cu putință să mă reculeg într'un colț de pace și de liniște, și să mă gândesc cu răceală și filozofie la toate vicisitudinile omenești?

Uraganul trece, scarele se arată, pădurea reintră în calmul ei sfânt și majestos și ca prin farmec cântăreții codrului ies din ascunzișurile lor și din nou glasul le răsună armonios și contrastează cu urgia de curând încetată.

11 Octombrie.—La *Sindicatul ziaristilor*—unde vai! se face politică ca oriunde—douăzeci din colegi au fost împotriva mea, și șaptesprezece au votat pentru mine. Bineînțeles că lupta aceasta electorală, fiind într'un colegiu restrâns, ambele partide știu cum au votat fiecare. Cu toate acestea eră cîtiva din membrii sindicatului m'au oprit pe stradă, făcându-mi protestări de dragoste și dându-mi cuvîntul de onoare că au votat pentru mine. Am zâmbit și mi-am adus aminte de următoarea anecdotă politică a cărei autenticitate n'o garantez, dar care totuși ne zugrăvește țara:

La o alegere, la Roman, candida din partea conservatorilor d. C. Cantacuzino-Pășcanu, iar din partea liberalilor fostul deputat socialist V. Gh. Morțun, — adică erau față în față cei doi șefi ai politiceii locale. D. Cantacuzino a ieșit victorios cu vreo optzeci de voturi, ceea ce dovedește că la guvern erau amicii săi politici. Conform obiceiului un banchet era pregătit și natural a fost ca numărul tacâmurilor

să corespundă cu numărul voturilor căpătate. Când să se așeze la masă, i-se spuse amfitrionului că musafirii sînt o sută douăzeci. El stătu un moment pe gânduri, luă o hotărîre eroică și cerînd cuvîntul se rosti cam astfel: — „Iubiți cetățeni, optzeci din cei o sută douăzeci de musafiri ai mei au votat pentru mine; ceilalți patruzeci au votat pe adversarul meu. Le mulțumesc celor optzeci; cît despre ceilalți patruzeci, îmi permit să-î înjur pe românește“. Oratorul chiar pronunță injuria națională, dar în acelaș timp dădu ordin în gură mare ca să se mai pună încă patru zeci de tacâmuri!

12 Octombrie. — Ieri am întîlnit la *Palatul Justiției* pe maestrul Dissescu.

— Te lovesc cu toată puterea adversarii! Ce vrei, dragă Mille, *succesul* se plătește, — îmi spune el cu filozofie, cu prea multă filozofie chiar (mi-s'a părut în primul moment).

Când a trecut însă acea clipă de nedumirire, m'am gândit la adîncimea vorbelor *maestrului*.

— Da, *succesul se plătește!* Toată explicațiunea furiei stă aci. Am reușit să ies deasupra multora, am reușit să-mi pot spune liber cuvîntul; trebuie să fiu mai puternic decît îmi dau eu însumi seamă, pentru ca împotriva mea să se adune atîta ură și atîta vehemență. In

adevăr, dacă aş fi slab, n'ar fi trebuit atâta luptă, n'ar fi fost nevoie ca să se fi unit atâtea puteri, atâția dușmani să se fi coalizat împotriva mea și să-mi dea cel mai disperat asalt, cu gândul că — dacă nici acum nu mă vor răpune — devin și mai puternic și deci și mai periculos lor.

— *Succesul se plătește scump!* Toți aceia cari n'aū reușit, toți aceia cari se simt și loviți și umiliți prin acest succes, toate sufletele mici și înjosite, toți microbii de toate neamurile și semințiile, toate sufletele rele și perverse, în sfârșit toți aceia pe cari îi jenez, toți, din primul moment s'aū înțeleș și aū pornit să doboare pe acela care a reușit și reieșit deasupra lor. Și lucrul acesta este foarte explicabil. Numai cei puternici sînt ținuți în seamă, numai ei comptează și asaltul care mi-s'a dat îmi măgulește amorul propriu și îmi arată că comtez mai mult chiar decît îmi dau eu seamă.

Succesul se plătește și se plătește foarte scump!

13 Octombrie. — *In timpuri grele să-ți numeri amicii*, zice cu atâta dreptate vechiul Horațiu. Eu am făcut această numărătoare și ea mi-a dat și îmi dă multe lecțiuni. Nu de dușmani însă voiū să vorbesc, ci de unii prieteni cari aū o ciudată intelectualitate.

— Bine, îmi zic mulți dintre aceștia, de ce te-ai apucat să dai tu singur arme adversarilor? Cu toate scrisorelele vândute de Petreanu, dacă tu nu vorbeai, adversarii și-ar fi dat seama că au plătit scump o marfă care nu face două parale. A fost o greșală de tactică, mă muștră amicii mei, deși se grăbesc să recunoască că în chip cinstit nu se poate spune nimic și că totul este o infamă cabală politică.

Amicii mei judecă în mod foarte ciudat și cu sufletul unui om adus înaintea justiției sub cutare invinnire. El tace, lasă ca procurorul să-l acuze, apoi discută insuficiența dovezilor și cere achitarea pe care o capătă foarte adesea, în lipsă de dovezi complete.

Omul politic, cași regina, nu trebuie însă să fie bănuț. El trebuie să spună tot adevărul și apoi să discute dacă fapta lui este bună și rea, de aprobat ori de reprobato. Cinstit a fost și este așa cum am procedat eu, căci omul trebuie să aibă curagiul faptelor sale. Când era adevărat că administrația ziarului a avut raporturi pur comerciale cu societatea *Ica*, nu puteam să neg faptul și nu l'am negat, pe când am declarat drept o sfruntată minciună afirmațiunea că așa fi încasat ori că așa fi voit să încasez o sumă oarecare dela *Alianța Izraelită*, — fapt, repet încă odată, cu desăvârșire neadevărat.

Dacă așa fi procedat astfel, așa fi trebuit să pierd stima prietenilor mei, și tocmai de a-

ceastă sinceritate și pentru acest curagiū să fiū oare acuzat?

14 Octombrie.—„Cutare individ te înjură“, zicea un prieten lui Alexandru Dumas fiul.

— Curios, a ripostat spiritualul scriitor, foarte curios, de oarece ăstuia nu i-am împrumutat niciodată vre-un ban.

Mie de multe ori pe zi mi se aduc ștafete despre soiul acesta de oameni și mi se cere explicațiunea acestor atitudini ostile. Ea nu stă, în cele mai multe cazuri, în relațiuni de bani ori de îndatorire, deși aș putea să citez cazuri foarte nostime în această privință. Explicațiunea este mult mai simplă: Profesiunea mea, în fiecare zi, fără să știū, îmi crează dușmani.

Unuia i-am refuzat un serviciū imposibil de făcut; m'am atins de interesele altuia; am jicnit pe al treilea fără să fi gândit ori fără voia mea; — căci, la un ziar la care colaborează douăzeci, treizeci de inși, este cu nepuțință de a nu ataca și de a nu indispune pe cineva. Eī bine, în timpuri normale, când tu ești socotit puternic, și aceste ostilități sīnt latente; nu găsești pe nimeni asupra cui să se adune și să se concretizeze și toată lumea acea își maschează ura și resentimentul. Când vin însă timpuri turburi, cīnd se pare că te clatină, cīnd în sfârșit cineva ridică steagul îm-

potriva ta, — atunci dușmăniile latente de ieri capătă ființă, toți cei cari nu te iubesc se adună într'un mănunchiū, faptul că sînt la un loc le dă și mai mult curagiū — și așa se explică lucrul neexplicabil la prima vedere că X, care ieri te lingusea și te saluta până la pămînt, azi te vorbește de rău și încearcă să-ți dea lovitura de picior a măgarului.

Această stare de lucruri durează cât tu pari că șovăiești și că poți fi doborît. Din ziua când ai câștigat victoria, cînd iarăși ești reputat puternic și invincibil, adversarii rușinoși reîntră în tăcere, redevin lingușitori și afabili; căci cea mai elementară prudență le dictează să fie prieteni cu cei victorioși,—chit ca să-și întoarcă din nou ochii dela tine în momente noi de grea cumpănă și de restriște.

15 Octombrie. — Un naiv îmi zicea ieri că cea ce adversarii mei au încercat împotriva-mi va avea cel puțin un rezultat sigur, acela că niciodată nu voi mai putea face pace și lucra împreună cu ei.

Uită acest naiv că trăim în țara românească și că este o predilecție a politicianilor de a încerca să-și murdărească adversarii și să facă pace cu ei, just în momentul cînd ei par mai plini de noroiū de jos pînă sus.

Nu ar depinde decît de mine ca peste câteva zile să nu se mai vorbească de „trădătorul

Mille“, apoi să redeviū iarăși *domnul Mille*, mai apoi *simpaticul director al „Adevărului“* și puțin mai târziū *valorosul nostru amic*; — cași când timp de trei luni nu aș fi fost, nu numai un ticălos, un șnapan, o lepădătură, un vîndut, ci și un dușman al intereselor românesce, un lefegiū al *Alianței Izraelite*, un ciumat, un om pierdut, mort, înecat, ocolit de tot ce este onest și patriot în această țară.

Se vede însă că n'am consimțit să deviū *valorosul nostru amic*, și de aceea sînt acea ce binevoiesc a mă numi ziarele protivnice mie; căci asta se cheamă a face politică subțire și înaltă în civilizata țară românească.

16 Octombrie. — Deși arhiva mea este în mare neregulă, totuși am și eu *dosarele* mele. Amestecarea lui Titus Dunka, a lui Rochefort și Dreyfus — dela care ci-că am luat 50.000 lei ca să lucrez în România pentru reabilitarea lui, — acest amestec m'a făcut să caut dosarul relativ la Titus Dunka și să recitesc o parte din corespondența interesantă ce am avut cu el și documentele ce mi-a încredințat el înainte de a muri. A fost o figură curioasă și cavalierească acest om, care desigur s'a născut prea târziū, într'o lume prea burgheză în care el — care s'ar fi simțit stăpân pe sine în strălucitul evu mediu — se înăbușea și se simțea lăncezind și murind.

E interesant *dosarul meu*. Am să-l ieaŭ a-casă, ca, într'o seară liberă, să retrăiesc și să staŭ de vorbă cu vechiul meu prieten Titus Dunka.

XXX

DE LA 17 — 23 OCTOMBRIE

17 *Octombrie*. — Achitarea lucrătorului Jalbă, care a ucis pe Augusto Mendl la Brăila, a emoționat o clipă opinia publică.

Unii au reprobat verdictul juraților brăileni, alții l'au aprobat; iar cei cu scaun la cap s'au mărginit să-l explice. E foarte frumos să faci teorii, dar este mai cuminte să te scobori în fundul conștiinței omenesci și să-î cercetezi mecanismul ei întreg. Jurații, ca și judecătorii de toate zilele, sînt oameni și—nefiind legați decît de conștiința lor, nu de litera legii — judecă ca oameni, decî aduc în aprecierea lor credințele, pasiunile, ideile și impresiunile omenesci. Pas de cîntărește și ghicește ce au gîndit și simțit cei doisprezece orî șease oameni dela Brăila cari, deși era evident că Jalbă ucisese un om, au declarat pe conștiința lor că el nu a comis acest omor.

Cel ce scrie aceste rînduri a fost de multe orî jurat, — dar numai odată a luat parte la

judecarea unui proces care s'a sfârșit cu o o-sândire. N'am putut să dorm o săptămână în șir și par'că îmi imputam mereu că n'am pus destulă energie ca acea nedreptate să nu se întâmple. Era vorba, îmi aduc și acum aminte, de o bătaie la un complect, bătaie în care victima primise o lovitură de baston în cap, se căutase o săptămână cu babe, nu se dusesse la spital unde s'ar fi putut lecuși ușor, și astfel rana s'a cangrenat și individul a murit. Eū le spuneam juraților că acuzatul nu era cauza *directă* a morții celui lovit; că, dacă acesta s'ar fi căutat, azi ar fi fost vorba de o simplă bătaie, din care bătăușul s'ar fi ales poate chiar cu o simplă amendă.

— Ia'n lasă, domnule! îmi strigă un jurat cu ceafa groasă și cu mintea idem, auzi ungu-reanul dracului să ucidă o bunătate de român!

Argumentul a fost suprem, faptul era adevărat că acuzatul era român de peste munți, că victima era de aici, — și această împrujurare a fost fatală celui d'întîiū. Zadarnic aū luptat câțiva din noi: la vot aū răspuns opt pentru vinovăție și numai patru pentru achitare. Ba, în lupta lor, jurații aū uitat să-ī dea măcar circumstanțe ușurătoare.

De atunci, mă feresc să mă fac pronosticuri asupra hotărîrei juraților și să mă pătrund în conștiința aceloră cari judecă, dar cari din fericire de mă multe ori achită.

18 Octombrie. — Ziarele proslăvesc pe Alexandri, a cărui statuie se ridică în fața Teatrului Național din Iași. Fost-a Alexandri un geniū, ori cel puțin un poet? Ca toți oamenii din generația lui, din epoca rezeșteptărei noastre, el n'a putut să fie decât un neobosit muncitor la temelia noastră națională. I-a lipsit puțința și timpul de a se specializa: a fost de toate și deci n'a putut străluci în nimic cu deosebire.

A fost poet, și poet în toate genurile poeziei: dela gingașa poezie lirică, dela *Steluța*, a mers până la poemul epic, al *Dumbrăvei Roșii*; a fost dramaturg, dela *Herșcu Bocceagiu*, la *Ovidiu și Fântâna Blanduziei*; a scris și nuvele și articole de ziar; a fost om politic, puțin i-a lipsit chiar să fie proclamat de domnitor al Moldovei; a fost în sfârșit de toate, ca toți contemporanii săi. Care este însă geniul care să poată îmbrățișa o așa de colosală activitate și în acelaș timp să poată străluci deopotrivă în toate aceste ipostaze?

Aceasta nu va să zică nicidecum că bardul dela Mircești a fost lipsit de merite. D'impo-trivă. Generațiunile viitoare însă vor găsi insuficient bagagiul literar și artistic al lui Alexandri și își vor îndrepta privirile spre alte talente cari, neîmbrățișând o activitate atât de întinsă, au putut străluci mult mai luminos.

În fața Teatrului Național din Iași, Alexandri are dreptul să stea, căci el este unul din

fondatoriî teatrului nostru și noi datori sîntem să aducem prinosul nostru de recunoștință acelora cari aũ luptat pentru binele obșteșc și aũ reușit în chipul lor de a fi deasupra noastră a tuturilor, deși împrejurările nu le-aũ fost destul de prielnice, ca să strălucească atîta cât ar fi putut.

19 Octombrie. — Vorbindu-se de Vasile Alexandri nu s'a putut să nu se vorbească și de Barbu Lăutaru. Alexandri a zugrăvit acest tip al vieței moldovenesci, care azi a dispărut aproape cu dînsa. Și nici nu se putea altfel, căci lăutarul — așa cum era acum șeptezeci-optzeci de ani — nu se poate explica decît în mijlocul de altădată, în patriarhala vieață a boerilor moldoveni cari, avînd puțin de lucrat și de gândit, știeaũ să petreacă de minune, la cîntecul lăutarului favorit care, cași ei, a murit mai apoi sărac; deoarece acestuî greier-cîntăreț, ce-î trebuia lui să adune bani albi pentru zile negre, cât timp boeriî mai existaũ și cînd la chef i se umplea cu galbeni paharul și cobza tot așa?

Nu că doar a dispărut rasa divină a lui Barbu Lăutaru, nu; dar decorul s'a schimbat și farmecul a dispărut întru cîțva. Intre Christache Ciolacu, cîntînd în frac la cutare banchet oficial, între Marin Buzatul cîntînd la Iordache, și între Barbu Lăutaru,—desfă-

tând pe boierii din vremea vechiă — e o deosebire și deosebirea este în favoarea timpurilor dispărute.

20 Octombrie. — Zilele trecute, un evreu bătrân m'a oprit în stradă, zicându-mi:

— Domnule Mille, după cele întâmplăte, mă tem că ai să devii antisemit.

— Nu, am răspuns cu bătrânului, cel mult, dacă voi deveni anti-om. E adevărat că unul dintre ai voștri s'a arătat mai ticălos decât se arată de obicei oamenii, dar nu sînt atîta de orbit de patimă, ca de acum înainte să osîndesc o întregă categorie din omenire.

E o dovadă că omul poate să ajungă pe scara morală mai jos decât se crede de obicei, că el poartă de multe ori o mască grație căreia tu, om cinstit, ești înșelat. Ce rezultă însă de aici? Că pe viitor trebuie să fii și mai neîncrezător față de toți oamenii, să-i consideri în prima linie răi și perversi, să te socotești în mijlocul bandiților și numai după îndelungată încercare să-ți poți zice: *ăsta este om, celalt câine*. Dar chiar și atunci nu trebuie prea multă încredere, nu de alt ceva, ci ca să nu aibă din nou decepțiuni și să te acuzi pe tine însuși de nevindecabila naivitate.

21 Octombrie.— „Cum se poate— îmi zicea ieri un cunoscut,— X, care ieri te înjura, lucrează azi lângă tine?

— E probabil ca X să mă fi înjurat — deși nu știu să fie astfel, — dar ce are aface? Dacă X m'a înjurat și azi s'a alăturat de mine, aceasta dovedește că atunci când m'a atacat nu mă cunoștea, că acum mă apreciază altfel, de oarece consimte să scrie alături de mine.

De altfel, luând lucrurile și altfel, cine este cel înjosit: eu ori el? Nu e oare cea mai meritată pedeapsă că el azi trebuie să se deszică, să dezmință prin fapta lui ceea ce a afirmat altădată? Și pe lângă toate acestea, cu moravurile noastre politice, sociale și ziaristice, dacă ai merge prea departe cu rigoarea și alegerea, ai risca să rămîi singur și izolat, foarte măreț și decorativ în izolarea ta, dar în neputință de a lucra și — când ești director de ziar — trebuie să-ți aduni materialul zilnic dela cine se întâmplă, cum poți și cu cine îți stă la îndemână. Ar fi mai bine și mai frumos ca să fie altmintrelea; dar, dacă nu e astfel, — vina de sigur nu e numai a ta...

22 Octombrie. — Un vis ciudat am visat astă noapte. Codrul era lugubru, noaptea mă înconjura, un vânt rece mă străbătea până la oase; iar eu, ghemuit în fundul unei trăsură, alergam pe o câmpie largă. Par'că un foșnet am auzit în aerul rece, par'că a fâlfâit în vânt ceva ca un drapel negru și din acel drapel s'a desprins o ființă omenească: era Toni Bacal-

başa. Figura lui tristă și osoasă ca de copil bolnav și îmbătrânit, figura lui cu chipul prea mare pentru corp, se desprinsese din noapte și capul lui stătea strâns alipit lângă corpul meu, cașicând ar fi voit să se încălzească lângă o făptură omenească. Era capul, era o bucată de corp, iar restul fâlfâia în aer, bătut de vântul nopței și pierzându-se în ea, fluturând în urmă, în goana nebună a cailor...

Era Toni Bacalbașa.

— „Ce mai hala-bala e *pe la voi?* Ce face fetița ta? Și a mea trebuie să fie mare!...” murmură umbra devenită tristă, și par’că pe fața mea simții șiruindu-se o lacrimă căzută din ochii lui mari și sticloși...

Apoi tăcu și mult timp umbra ciudată stătu lipită de mine, pe când vântul fluera a pustiū, pe când trăsura alerga pe câmpie și pe când trupul lui curios flutura ca un steag negru în văzduh...

Când m’am deșteptat m’am întrebat prin ce împrejurare, în mersul lor deșăntat, amintirile mele aū dat peste figura acestui dispărut pe care toată lumea azi l-a uitat și care desigur a meritat o soartă bună? Pe semne că numai în vis unele figurī sīnt menite să mai re-trăiească.

23 Octombrie. — Când citesc ziarele cari continuă din când în când să mă vestejească,

râd și — ceeace e mai grav — râd singur. Și cum n'aș face astfel, când toată agitațiunea de trei luni n'a fost și nu este decât o zadarnică zvârcolire în care adversarii se sugestionează reciproc și își dau iluziunea că m'au zdrobit, pe când eă am rămas, după cum pot și eă să-mă dau seama, întreg din toate punctele de vedere. Aceasta adversarii o numesc cinizm din partea mea, pe când mie mi se pare că nu-î decât simțul realității. În adevăr, întâiul lucru ce am făcut când am fost atacat e că m'am scoborât în lăuntrul propriului meu eă. M'am întrebat cu mâna pe conștiință dacă trebuie să-mă reproșez ceva și să aleg, cum zicea o gazetă, între condei și revolver?

Dar, dacă n'am găsit nimic în fundul conștiinței mele, mi-am zis o clipă că pot fi cel puțin o victimă a împrejurărilor, a prejudecăților și sânt momente când — deși conștiința îți e împăcată — suferi de veștejirea semenilor tăi, suferi nedreptatea așteptând timpuri mai bune ca să-ți recapeți dreptatea.

În stradă, însă, aceeași oameni mă salută acum cași altădată, aceleași mâini se întind ca de obicei, și — dacă nu schimb un salut cu câțiva — sânt aceia dela care întorc eă capul.

Incolo nimica nu-mă pare schimbat, și deci sânt în drept a nu crede că s'a întors dela mine opiniunea zisă publică. Pe lângă toate acestea mai am un criteriu: Omul este laș și se poate să întinză mâna unuia pe care îl dispre-

țuește. Nu tot așa este cînd, fără să te știe nimeni, poți să nu să stai de vorbă cu dînsul, adică să-î cumperi să nu și să-î citești orî să-î ignorezi gazeta.

Dacă oprobiul public m'ar învălui, ziarele mele n'ar mai fi citite; în cîteva zile sentința ar fi executată și eă osândit... Cu toate acestea sânt desmințiți adversarii mei și din acest punct de vedere, care se potrivește cu examenul meu de conștiință. Și atunci se explică de ce rîd cînd citesc înjuriile adversarilor mei. Rîd și îmi amintesc de următoarea anecdotă, care s'a mai dat publicității, dar care tot merită să fie dată din nou la iveală:

La nu știu care alegere, avocatul Mircea Petrescu, pe atunci tînăr student, fusese delegat de partidul său la localul de vot dela școala din strada Polizu. Guvernul concentrase acolo pe toți bătăușii din coloarea de Verde și unul în special luase în primire pe d. Petrescu și îl înjura cum numai la alegeri și la alegeri din țara românească se poate auzi.

La un moment dat Mircea Petrescu, ne mai putînd să-și țină seriozitatea, isbucni în hohot de rîs, așa de caraghioase i se păreau înjuriile ce i se adresaă:

— Uite mă, încep să zbiere alt bătăuș; uite mă, nea Costache, îi faci mucosului morală și pe el îl apucă rîsul!

Istoria nu spune ce a urmat după această

apostrofă națională; dar, față de apostrofele adversarilor mei și de *morala lor*, să-mi fie permis și mie să fac ca Mircea Petrescu la alegerile din strada Polizu; căci tot moravuri electorale, adică politica — sânt în joc și aici.

XXXI

DE LA 24 — 30 OCTOMBRIE

De pe terasa *Palatului Artelor*, pe o splendidă prânz l'am petrecut la Expoziție. De astă vară mai rămăsese câte ceva de văzut, pavilioane noi aș fost deschise în timpul verii. Voiam, pe lângă aceasta, să am impresiunea generală a Expoziției pe punctul de a se închide, după cum în luna Martie, de pe dealul *Trocaderului*, contemplasem schițarea acestei încercări, pentru noi uriașe. Visul de atunci este azi realitate și câtă deosebire — în bine, de altfel — dela idee, dela concepțiune la aducerea ei la îndeplinire.

De pe terasa *Palatului Artelor*, pe o splendidă zi de toamnă am avut din nou sub ochii mei această concepțiune realizată și par'că îmi pare rău că ceeace s'a ridicat cu atâta trudă va dispărea mâine sub toporul dărâmătorilor.

În jurul meu, lumea se mișcă veselă și zgomotoasă: sânt vizitatorii de Duminecă. Puți-

ne haine nemțesci. Majoritatea sânt țărani, mahalagii, lucrători, servitori; miroase a usturoi și a ceapă în *Palatul Artelor*. Lumea bună își astupă nasul; dar pentru mine, faptul că într'o zi de Duminecă — în loc să meargă la cârciumă — poporul vine la Expoziție e ceva îmbucurător. Vizitele acestea dau mulțimeii gusturi mai fine, îi creiează trebuințe mai puțin grosolane, o civilizează. Pe dinaintea tablourilor lui Aman și Grigorescu defilează oameni prea puțin cunoscători în ale artei; dar cât progres nu s'ar face dacă am putea avea în București mai multe muzee, dacă am putea atrage publicul cel mic, cel de jos, la ele și am da mulțimeii un început de gust artistic.

Dacă Expozițiunea va reuși în cea mai mică măsură să contribue la crearea unui început de gust, de necesitate de artă, acest singur rezultat ar fi enorm și d-rul Istrati ar merita toată lauda și recunoștința noastră.

25 Octombrie. — Ieri la Expoziție, la un moment dat, am auzit sunetele vesele ale muziceii și toată lumea am văzut-o alergând ca, de pe esplanada *Palatului Artelor*, să vază ce se petrece jos în Expozițiune. Era nunta țărăneasă! Cași mulți alții m'am dus și eu să văd ce este și am aruncat o repede privire spre alaiul nunței moldovenesci. Ce să vă spun?

Trebuie să vorbesc dreptul: alaiul acesta mi s'a părut meschin. In acel cadru de lux măreț și grandios, nunta asta țărănească s'a pierdut, mi-a părut, mie cel puțin, oarecum ridicolă; căci cum voiți să apară convoiul acesta vesel de câteva zeci de persoane, cu toate reproducerile datinelor vechi și pitoresci.... dar unde pitoresci? In satul îndepărtat dela munte ori dela câmp, în cadrul sărăcăcios al cătunului ori al comunei — alaiul pare ceva grandios; dar, în acest întreg oraș mare, unde se pierd chiar și patruzeci de oameni, cum voiți să apară alaiul umil al unei nunți țărănesci?

Nu știu dacă impresiunea mea aș simțit-o și alții. Pe mine însă m'a impresionat rău această nuntă țărănească și nu știu cum mi-am aduse aminte de bietul cântăreț provensal din *Nouma Roumestan* pe care deputatul din sudul Franței îl aduce la Paris ca pe o celebritate, sigur că va face efect, dar care — în cadrul uriaș și cu totul deosebit al Parisului — se arată meschin, ridicol, se pierde și simte el însuși cât este de mic și de caraghios.

Nunțile astea țărănesci la Expoziție aș fost o idee nenorocită. In tot cazul n'aș putut da lumei bucureștene și celor ce vin să vadă Expoziția o idee și o impresiune care să mulțumească și să cadreze cu mijlocul grandios al vieții intense dela Filaret.

26 *Octombrie*. — În jurul remanierei ministeriale, este mare zarvă în lumea politică. Unii regretă că nu mai pot să rămână miniștri, altora le pare rău că nu pot căpăta portofoliul ministerial, care să le încununeze vieța politică! Un portofoliu ministerial trebuie să fie ceva foarte ispitor, foarte dulce, de oarece acei cari l-au avut la subțioară nu se mai pot despărți de el și alții umblă să îl capete. Și cu toate acestea, după părerea mea — care nu am acest gust, care nu aspir la așa ceva — ce puțin lucru e să fii ministru! Aceasta, mai ales în țara românească, unde cel ce râvnește la așa ceva nu are nici măcar scuza că dorește să ajungă ministru pentru a îndeplini o operă oarecare. La noi nu se poate face nimic, nici dacă ai talent, nici dacă ai putere de muncă, nici dacă ai puterea cea mai mare: puterea de a governa. Atunci, încă odată: de ce atâta năvală la ministere, de ce această luptă care n'are alt rost decât de a fi ministru tu ori amiciei tăi?

Când nu ești fumător, cum o să apreciezi această patimă. Acest gust, de care o mulțime de oameni foarte cu scaun la cap nu se poate scăpa, deși văd că nu le poate face decât rău, — gustul acesta desigur că este inexplicabil pentru aceia cari nu'l au.

Trebuie dar să renunț de a căuta explicațiune la trebuința unora de a fi miniștri; căci, eu neavând-o, nu-î pot pricepe imperiozitatea.

Totuși ea există și sînt dator să mă mărginesc a o constata pur și simplu și a o deplânge; căci, după umila mea credință, desigur că mai sînt și alte treburi vrednice de interes, mult mai folositoare pentru țară decît de a fi, cum vine vorba, „consilier al tronului“.

27 Octombrie. — Azi dimineată la redacție am aflat despre moartea lui Laurian. De câțiva ani el era ca și pierdut. Boala îl doborâse la pat și de mult fusese nevoit să renunțe și la viața politică, și la actualitatea literară, și la viața veselă și fără de griji pe care și-o croise și care se potrivea perfect cu firea lui.

Sînt oameni cari trec prin viață surâzând. Această comedie nu-î interesează prea mult, din ea dînșii nu ieaū decît partea cea plăcută, își creiează o filozofie ușoară, nu se avîntează nici prea sus ca să cadă apoi ca Icar, nici nu se scoboară prea jos, ci planează pe deasupra omenirei, pe care nu o găsesc nici bună nici rea, nici nu speră că ei aū s'o îndrepteze, dar nici nu contribuie ca dînsa să devie mai rea.

Sînt oameni cuminți aceștia și orî-cât tu, luptător, i-ai osândi, la urma urmei, când îți dai socoteală de puținul ridicol ce ai săvârșit tu însu-ți, te gîndesci cu invidie la filozoful fericit care iea lumea așa cum este și care nu

se poate îndrepta prin sferțarea singulară a individului.

Din felul acesta fericit de oameni a fost Laurian. N'a lăsat după el urmă prea adâncă în ogorul Patriei; dar aş voi să ştiu care este acea care realmente a lăsat-o mai mult ca el?

Luī Laurian n'a trebuit să-î pară grozav de bine că a trăit şi desigur nici nu a murit cu prea multă părere de rău, — cea ce dovedeşte că a fost un om de spirit, cea ce noi toţi ştim că era.

28 Octombrie. — Când a izbucnit furtuna contra mea, am avut mulțumirea sufletească că i-am ținut piept şi numai astfel am putut să o înfrunt.

Lumea care este spectatoare nu se întreabă cum ai fost doborât — la luptă dreaptă ori banditească — ori cum ai rezistat; dar, dacă ieși învingător, aceasta îi ajunge. Această mulțumire sufletească nu m'a oprit însă să am momente de durere; căci nu-î plăcut să te vezi afişat pe stradă ca trădător de neam, să-ți strige țigănușii la ureche titlul cutărui ziar *cu hoșii lui Mille*, să citească în fiecare zi că ești numit pungăș, șnapan, ticălos, vîndut străinilor, fără de rușine, bandit şi alte multe de felul acestora. Ori-cât îmi ziceam eu că așa este lupta la noi, durerea nu se putea înlătura, căci a fost durere aceasta.

Totuși îmi ziceam în mine însu-mi: „—N'ai făcut și tu tot astfel ori cam tot așa altora? Câți n'au suferit din cauza ta aceeași durere?“

Bineînțeles că aveam răspuns la această întrebare: „— Bine, așa este; dar aceia erau vinovați; pe când eu, cel puțin, sînt de bunăcredință“. „— Se poate, răspundea a doua parte a eului meu; dar dacă și ei se credeau nevinovați, dar dacă aceia cari te înjură azi așa de trivial și așa de greu sînt și ei de bunăcredință?“

Înainte de a răsărit de multe ori maxima: *Nu face altuia cea ce ție nu-ți place*. A răsărit ea înaintea ochilor minții mele, în momente de durere. Putea-voiu însă ca să știu seamă de dânsa în totdeauna? Nu, de sigur; căci când lupți, când zilnic te războiești, când dai și primești lovituri, nu cu filozofia vechiului testament poți învinge, ci cu forța ta proprie, cu toate mijloacele bune ori rele, — căci filozofia războiului este victoria cu orice preț și mai ales victoria trecând peste cadavrele dușmanilor tăi.

De altfel, dacă inima mi-a sîngerat, aceasta a fost pentru mine, nu m'am plîns nimănui, n'am cerut grație și ajutor dela nimeni și — dacă am rămas în picioare — am făcut aceasta numai prin mine și prin propriile mele puteri, cea ce este altă satisfacție: cea de a fi deplin învingător.

29 Octombrie. — Franța este pe cale ca să suprimă din codul penal adulterul ca delict, rămânând ca simplu motiv de divorț, cea ce există în alte țări deja și cea ce bineînțeles nu s'a făcut încă la noi.

— Dar cea ce vreți d-ta ar fi imoral, aud spunându-se și făcându-se un lung discurs asupra moralei.

Să nu vă pară paradoxal când voiă susține că eu cred că tocmai această scoatere a adulterului din rândul delictelor este o operă morală. Când acest fapt nu poate atrage după el decât divorțul, întocmai ca o injurie gravă, câte femei romanțioase nu vor pierde gustul de a fi adultere!...

De altfel, nu frica de cei cincizeci de lei amendă a oprit pe vre-o femeie sau pe vre-un bărbat de a pune coarne jumătăței sale. Altele sînt cauzele cari aruncă pe un bărbat în brațele unei femei și viceversa, — iar problema aceasta nu poate fi rezolvată prin faptul că poți fi osândit ca adulter.

30 Octombrie. — Zilele acestea m'am dus regulat la *Palatul Justiției*. Pe când avocații pledează, eu mă silesc să pătrund în sufletele judecătorilor și să le analizez. A fi judecător între oameni este a căpăta o mare neîncredere în acest rege al animalelor. Greutatea de a extrage adevărul din blocul masiv al minciui-

neî, te face neîncrezător în ambele părți cari se căznesc să te atragă în partea dreptății lor. Și pe lângă aceasta rare ori dreptatea pură este cu unul și nedreptatea complectă cu cel-alt. Aceste două noțiuni sînt amestecate în raporturile dintre oameni și acesta este rolul mare al judecătorului care voiește și poate să fie judecător, adică de a fi în stare să deosebescă și să cântărească exact aceste noțiuni abstracte. Acestea, bineînțeles, când poate judeca numai după echitate și când judecata lui dreaptă nu este împiedicată de a birui din cauza formelor, inventate par'că anume pentru a face să triumfe nedreptatea.

A fi judecător este a fi psiholog; căci de câte ori o singură arătare la fereastra sufletului tău te demască și te arată acea ce ești!

XXXII

DE LA 31 OCTOMBRIE PANĂ LA 6 NOEMBRIE

31 Octombrie. — Spectacolul jalnic al căruțelor cu bagaje, al oamenilor cu pături, al trăsurilor cu lucruri mai de valoare, al slujnicilor cari merg după căruțele pline, cu câte o lampă ori cană în mână, spectacolul acesta mă întristează de două ori pe an. Atâtea cuiburi

omenesci se strică în chip periodic, mobilele par'că sînt mai vechi și mai lamentabile decît sînt în realitate, sărăcia lor se arată tuturilor privirilor; e ceva plin de jale în această băje-nie care străbate Capitala la Sf. Gheorghe și la Sf. Dumitru!... Uf! par'că mă străbate pe mine frigul celor ce se mută în casa goală și plină de frig, petrecînd prima noapte în mij-locul dezordinei generale, muncind ca să pui totul la locul cel mai potrivit, căznindu-te în fine ca să îți alcătuiești din nou cuibul în care să-ți poți petrece vieța, departe de lume și de mizeriile din afară...

Mi se pare că mă ating de un subiect pe care l-am mai tratat și altădată și fatalmente tre-buie să mă repet. În această privință vorbeam vara trecută la Karlsbad cu un ziarist pari-zian despre genul amuzant și instructiv al cronicilor pariziene ale lui Jules Clarétie din *Le Temps*:

„— Interesante, desigur, îmi răspunse ma-lițiosul ziarist, dar te rog să nu citești fără întrerupere pe Clarétie, fiind că se repetă și își răstoarnă sertarele lui cu amintiri nu numai odată pe an, ci de mai multe ori...

Nu știu dacă răutatea confratelui din Paris corespunde și cu realitatea; dar vai! a fi zia-rist, adică a fi silit să vorbești de actuali-tate, este fatal ca să te repeți.

Scrii atâtea și despre atâtea; odată articolul scris l-ai uitat; și — când același subiect îți re-

vine subț condei — pas' de îți mai amintește
acea ce ai scris altădată și cum ai scris... Oh!
dacă ar fi să facem inventarul tuturilor articole-
lor scrise asupra aceluiaș subiect și cu a-
celaș fond de idei, noi ziariștii ar trebui să fim
admirați, — mai admirați decât bucătarii, cari
știu să prepare acelaș fel de bucate în o mul-
țime de chipuri.

1 Noembrie. — Azi a venit la mine un tî-
năr care în câteva cuvinte și-a făcut istoricul
vieții sale. A plecat din țară ca simplu lucră-
tor, a muncit în străinătate prin diferite fă-
bri, s'a apucat să învețe, a devenit profesor
în Belgia și, tot cu muncă și perseverență, a
putut să reziste soartei și să străbată în lupta
pentru trai. A venit la mine să-mi propună
diferite afaceri, toate bine studiate, dând la i-
veală pe omul de inițiativă, de muncă, pe lup-
tătorul care nu se dă învins. Acest om mi-a fă-
cut o impresiune admirabilă. Nu știu dacă va
ajunge și mai departe decât a ajuns, dar în tot
cazul a dat dovadă de muncă și de energie.

Mă gândesc însă la un lucru: s'ar fi întâm-
plat tot astfel dacă omul acesta, în loc să tră-
iească în străinătate, ar fi rămas în țară? De
sigur că nu. La noi, îți ies înainte atâtea căi
lăturalnice, munca și inițiativa sînt atîta de
inutile, atâtea scări de din dos îți sînt des-
chise, încât este absolut inutil să-ți plătești

luxul de a lua valul vieții în piept și de a munci ca să-l străbați. Numai în străinătate omul poate munci, numai acolo își arată el ade-vărata lui valoare, numai acolo este el în stare ca să-și dea măsura puterii și a individualității lui, căci aproape singurul mijloc de a reuși este munca și valoarea ta personală.

Dacă aș putea să dau un sfat acestui tânăr, ar fi să plece cât de curând de pe țarmurile ospitaliere ale Dunărei, unde se moleșesc forțele și se corup caracterele.

2 Noembrie. — Staă pe gânduri și cuget la chipul ciudat de a se judeca lucrurile și oame-nii în țara românească.

Uite cazul d-lui Petru Grădișteanu. D-sa a fost din pușiniă cari au avut curajul ca, în momente pentru mine de restriște, să se declare amicul meu.

A plătit scump acest curagiū; căci împotri-va-î s'au năpustit toți aceia cari năvăliseră și asupra mea.

În lașitatea lor, ei înțelegeau ca să se năpus-tească mai mulți contra unuia — eroică vite-jie! — dar nu puteau pricepe ca și în ajutorul meu să vină alții și să-mi întindă mână de a-jutor. Dar bine, să presupunem că sînt cel mai ticălos dintre ticăloși. Totuși, un om n'are dreptul ca să mă crează altfel și ca să-și spu-nă această credință? Prin aceasta, el, ca prin

minune, pierde toate calitățile trecute și devine — ca și cel apărat de dânsul — vrednic de oprobriul public? Orî la noi nu se iertă ca să ai alte păreri decât ale tale? De îndată ce nu ești cu mine ești contra mea și, dacă pot, te distrug. Aceasta se cheamă canibalizm și e o dovadă despre sălbăticie în moravuri. Zola, pentru că a luat apărarea lui Dreyfus, n'a fost el însuși socotit ca trădător și gonit cu pietre de pe stradele Parisului? Totuși a fost o scuză pentru marele Paris: că timpurile erau cu totul tulburî și înfrigate.

La noi, slavă Domnului, nu a fost așa ceva și totuși perii albi ai bătrînului și valorosului meu amic aũ fost murdăriți din cauza mea, din cauză că, în lașitatea și ignominia generală, s'a găsit o inimă plină de curagiũ care să strige haitei furioase: *înapoi!* Din fericire, nici eũ n'am murit și mai puțin acela care nu a ascultat de glasul prudenței și al egoizmului, ci și-a făcut datoria de om. A trecut furtuna, valurile s'aũ retras, și cu cîtă plăcere strîng mîna aceluia care a dovedit că este încă tînăr, că deși cu părul alb încă stă în primii ani ai juneței sale!

3 *Noembrie.* — Recitesc cele scrise ieri și — fiindcă vorbeam de Franța — prin asociațiune de idei, compar Franța de ieri bătută de vîntul nebun al bulangismului cu Fran-

ta de azi pe care o bate curentul binefăcător și rodnic al democrației. Și cu toate acestea câtă asemănare între ziua de ieri și cea de azi! E tot aceeaș Franța care urmează un om, cum altădată urma pe oamenii revoluțiunei, apoi tricornul lui Napoleon, mai în urmă, mult mai în urmă, panașul lui Boulanger și azi e condusă pe panașul oratoric al lui Clémenceau. E aceeaș pornire de juvenil entuziasm în fond. Numai forma s'a schimbat, și desigur în bine. Clémenceau a cucerit-o azi cu farmecul ființei sale, cum altădată o cuceriseră alții cu alte mijloace. E de ajuns să observi ceea ce se petrece în parlament, cum însăși opozițiunea este sub acest farmec special al unui om, pentru ca să-ți dai seama de ceea ce e în stare să facă guvernul de azi, fiind că nimic nu-î mai rezistă, fiind că este stăpîn al țării și ea depinde numai de el ca să fie condusă spre bine ori spre rău, să fie dusă la victorie asupra altui popor, să facă absolut tot ce va voi el. Aceasta e Franța, marea Franța, așa cum este ea, cu defectele și calitățile ei. Prin aceasta se explică multe cari, dacă nu ții seamă de această caracteristică, nu sînt explicabile.

4 Noembrie. — Cînd ești hărțuit și nedreptățit, spiritul rău îți strigă: *răzbunare!* Și ce ușor este să faci aceasta! Impotriva mea se

năpustesc atîția pe cari i-aș putea reduce la tăcere cu un singur cuvînt. Totdeauna însă vine în joc rațiunea, partea bună a sufletului tău, și îți insuflă milă pentru cei vinovați. De ce i-ai distruge? Nu sînt ei și așa destul de nenorociți în ticăloșia lor morală? Să le o mai desfășori înaintea publicului? Unul, de pildă, este bătrîn și ros de toate vițiile, de toate păcătoșiile, de toate ignominiile. Nu ar fi o cruzime inutilă ca să-l scoți din circulație, pentru ca apoi tot tu să-î întinzi cu discreție bucata de pîne pe care tot tu i-ai luat-o? Altul este tînăr, îl poți declasa cu un cuvânt, — și totuși ești nevoit să taci, de oarece te gîndești la întreaga lui viață de suferință și de nenorociri, la nevasta și copiii lui, — și taci, treci și peste dânsul; căci cea mai mare pedeapsă este că ai rămas în picioare, pe cînd el este silit să-ți arunce cu noroiu, ca să poată trăi,— ceea ce este suprema durere și suprema rușine, dacă mai poate simți așa ceva, dacă nu i s'a stîrpit și acest sentiment de om! E mai bine, dar, să ascult pe *eul* meu cel bun și să mă răfuesc direct cu stăpîniî, decît să mă apuc la luptă cu mercenarii lor.

5 *Noembrie*. — Cum se scrie istoria! E vorba de fostul general Stoessel, apărătorul nenorocit al Port-Arturului, pe care un moment toată lumea l'a declarat erou, pe care mai a-

poi aceeaș lume l'a acoperit de oprobiu, fiindcă a fost învins — și care azi scrie împăratului că moare de foame și cere să-i dea cel puțin cât îi trebuie ca să mănânce pâinea amară a dizgrației publice! Și în definitiv cine poate spune azi cu mâna pe conștiință că Stoessel a fost un trădător iar nu unul din eroii nenorociți ai Patriei, care ispășește el toate păcatele făcute de alții? E apoi întrebarea: dacă da sau nu vreodată vom ști adevărul asupra acestui om și dacă istoria cel puțin va restabili faptele în adevărata lor lumină!

6 *Noembrie*.— Eă, care sânt foarte ocupat, mă întreb cu ce umplu o zi întreagă acei pierdevară cari n'aă muncit niciodată și cari nici nu știu ce este munca? Și totuși eă îi văd în toate părțile; eă își dau aerul că sânt ocupați, își crează diferite ocupațiuni și îi văd măi mult plângându-se de lipsa de timp. Sânt de sigur două puncte de vedere deosebite. În tot cazul, oamenii aceștia își umplu perfect timpul și probabil în mod plăcut. Eă însă se ocupă într'un fel, tu într'altul, și de aceea îi crezi că n'aă ocupațiune, pe când dânșii aă prea multe. Singura întrebare este: la ce folosește această muncă a lor? Dar nici aici nu trebuie să judeci cu mintea ta, ci tot cu a lor.

XXXIII

DE LA 7 — 13 NOEMBRIE

7 *Noembrie.* — E ciudată lupta pentru existență și în ciudate feluri se înfățișează ea. Câteodată se arată sălbatică, crudă; omul își dă arama pe față, lustrul civilizației dispăre și animalul care se aruncă asupra altui animal, într'o luptă pe viață și pe moarte, apare în toată urâta lui goliciune. Dacă voiți, din punctul de vedere pitoresc, acest război are și partea lui frumoasă — dacă n'ar fi părțile josnice, trădarea, lupta neleală, în sfârșit toate mijloacele nepermise cari câteodată fac ca nu cel mai viteaz și cel mai puternic să învingă, ci tocmai cel mai viclean și cu sufletul mai josnic.

O altă luptă este aceea ce ți se dă cu surâsul pe buze, cu lovituri alese și elegante, lupta cu mânuși albe. E un poc de șah foarte amuzant, în care la o lovitură corespunde altă lovitură, în care e nevoie numai de toleranță și de prevedere. Lovitura ce ți se prepară este tot așa de mortală cași în lupta sălbatică. În loc să ieși din ea cu țeasta capului sfărâmată de o lovitură de topor, o singură gaură cât un nasture, cel mult un mic și subțire șiroi de sânge și ți s'a străpuns inima ori plămânul ori un alt organ esențial. În câteva minute

ești dat gata, — aceasta se chiamă duel și legea și moravurile sânt foarte îngăduitoare cu ucigașul, pe când cel ce te-a ucis cu toporul se numește pur și simplu un asasin.

Dacă e o luptă pentru a'ți lua vieața, e o alta pentru a'ți răpi onoarea, averea, puterea. Eă am avut privilegiul să suport și unele și altele, și nu știu cari sânt mai obositoare. Totuși zilele acestea am suportat o luptă de acele zise civilizate și — după ce am ieșit și de astădată învingător — nu știu pentru ce simt mai multă satisfacțiune decât atunci când pot să răpun pe ucigașii sălbatici ai averei și onoarei mele!...

Totuși mă simt obosit! Toată ziua am petrecut-o în casă, odihnindu-mă și reculegându-mă: un mic concediu înainte de a începe alte lupte; căci întreagă vieața mea se poate rezuma în lupte.

8 Noembrie. — Azi m'a oprit în stradă un vechi prieten și a început să mă mustre:

— Când, mă rog, o să încetezi de a te vâlcări că ești bătrân? Te văd rumen la față, vioiu și viguros și totuși cine te citește ar crede că are aface cu un bătrân de peste 60 de ani și cu fruntea aplecată spre pământ!

— Nu e vorba, dragul meu, de cum te arăți și despre ce zice actul tău de naștere. Bătrânețea se socoate după cum o simți tu. Or, su-

fletul meu este colosal de bătrân. De sigur, dacă aş avea o sută de ani, nu m'aşi simţi mai îmbătrânit şi mai deprimat sufletesce. Când ai ajuns să nu mai doresci nimic, când nu mai ai în viaţă nici o ţintă principală, când tot ceea ce faci este pentru a'ţi umple viaţa cu ceva, — ca să te uluesci, când toate acestea se întâmplă, ce importă cum îţi este înfăţişarea şi câţi ani ai; căci eşti bătrân, mai bătrân decât mulţi alţi moşnegi!

Amicul meu desigur că nu m'a crezut; a socotit probabil că sânt amator de paradoxe, că cel puţin pozez în bătrân, — un chip şi acesta de a poza, cum altul este de a te arăta tânăr.

9 Noembrie. — La noi duşmanii şi moravurile politice te împiedică chiar de a face binele. Aşa mă gândeam pu as'-dimineaţă când urcam scările dela direcţiunea generală a poştelor. Mă duceam acolo să vărs cele cincă mi de lei adunaţi dela public pentru familia nenorocitului Georgescu, — factorul poştal care şi-a găsit moartea în ştiutele împrejurări tragice. Din prima zi când am făcut apel la public, adversarii noştri ne-aū acuzat că vom mânca paralele adunate — nici mai mult nici mai puţin. Aū făcut tot ce aū putut ca să nu ni să trimeată banī şi—cât timp am ţinut subscripţia deschisă — aū făcut apel şi la procuror, ca

să mă iea desigur de guler sub cuvînt că am sfeterisit fondurile colectate. Noî totuşi ne-am îndeplinit datoria în conştiinţă, am făcut cerşit mereu şi azi această familie nenorocită va putea întru cîtva să-şi îndulcească vieţa. A trebuit însă să fie un ziar ca *Adevărul* care să nu aibă teamă de bârfeli, care să-şi înfrunte adversarii şi să-î sfideze, — pentru ca să-şi îndeplinească această datorie de umanitate. Alte firî mai slabe, mai timoroase, ar fi ezitat de a-şi face datoria în faţa calomniei şi ar fi renunţat de a săvârşi acest bine către aproapele lor în nenorocire.

Avem nişte moravuri în presă şi în politică aşa de urâte că nu sântem departe de zilele triste când Barbu Catargiu era asasinat pentru ideile lui politice; iar ziaristiî continuă pe stradă, cu bastonul şi cu revolverul, polemica începută în ziarele lor!

Oricum ar fi, noi ne-am făcut datoria şi — fără ca să aşteptăm lauriî de mulţumire — simţim satisfacţia că, şi în aşa de triste condiţiuni, totuşi ne-am îndeplinit o datorie de cetăţenie şi de umanitate.

10 *Noembrie*. — Şi-a deschis larg braţele, m'a coprins cu ele şi, profitînd de zăpăceala mea, în plină stradă a început să mă îmbrăţişeze. Am căzut ca dintr'al şaptelea cer şi, faţă de atîta curagiū, am rămas zăpăcit.

— Ce mai faci, dragă? Am auzit că ești supărat pe mine!...

Cel ce mă acostase așa de demonstrativ era un fost amic al meu. Ne unea înaintea douăzeci de ani de muncă comună, și eu—naivul—credeam că numai moartea ar putea distruge acea amicitie, în ciuda politice și a luptelor ei... Totuși când furtuna a venit împotriva mea, unul dintre cei d'întâi cari aș jucat rolul sfântului Petre a fost *amicul meu*. Și el cași alții — crezându-mă mort — a încercat să-mi dea lovitura din fabulă. Azi, când a văzut că mortul de ieri este mai viu decât oricând, a uitat că îl părăsise în momentele grele și a venit să se arunce în brațele mele.

Când m'am putut desmetici și reculege, am întrebat pe cel cu demonstrația amicală:

— Cine sânteți d-v? Desigur ați făcut eroare; nu vă cunosc!

— Dar cum, dragă Mille, ai uitat pe vechiul tău amic X?

— X...? Da, l-am cunoscut, a fost un băiat foarte de treabă; dar a murit săracul X, — D-zeu să-l ierte!

— Ce iești nebun, omule? bolborosea fostul amic...

Eu însă eram departe acum, lăsându-l de astădată pe el în zăpăceală.

11 *Noembrie*. — De câte va zile mă lupt cu mine însumi. Am puțința ca odată în viața mea să câștig o avere, eu care nu am fost în stare să pun până acum la o parte nici cincă parale... Și odată cu averea personală să capăt și puțința unei vieți liniștite și plăcute... Oferta este ispititoare. Când toată viața ai muncit, când te simți îmbătrânit și obosit, o asemenea ofertă te poate tenta.

Un moment, am stat pe gânduri și am cum-pănit viața de azi cu cea de ieri: nici o grijă materială; nimic în urma ta, nimic înaintea ta; iarna liniștea și căldura Coastei de Azur, Parisul cu viața lui artistică intensă și intelectuală, vara Elveția și munții Tyrolului, o scurtă vizită prin țară, departe la moșie, apoi din nou pe drumuri, căutând să-ți umpli viața cât mai plăcut, până când va veni moartea și-ți va închide ochii, fără ca tu să simți nici durerea de a muri și nici plăcerea de a scăpa de zbuciumul vieții.

Am îndepărtat cu un gest sigur situațiunea de mâine și am preferat să rămân la postul meu de luptă și de necazuri, de griji și de su-părări, de robie de zi și de noapte, de enerva-re și de asalturi ce-ți dau dușmani, la cinstea și reputația ta. Am rămas la postul meu de primejdie, dar și de onoare; de oarece, când nu înțelegi viața fără de luptă, ea pare altfel un fel de goliciune și desigur că aș fi mai ne-norocit neavând nimic de făcut, decât azi

când muncesc și mă trudesc mai mult decât îmi permit puterile.

Și apoi mai este ceva. Nu vreau să am aerul că dezertez de la război. E prostie aceasta, mi se spune; dar nu-î singura din viața mea.

12 Noembrie. — Recitesc în carnetul meu notele pe cari le-am luat astă vară în călătorie. E câte ceva de spicuit. Iată de pildă o scenă care mi-a rămas în minte:

După câteva zile petrecute în sânul familiei mele pe Rhin, trebuia să plec, căci d. Pocorny a binevoit să invadeze localul nostru. Bona nepotului meu—un copil de un an de zile—i-a dat o floare ca să mi-o dea mie. Copilul a întins mașinalmente mâna, mi-a dat floarea; dar, când a văzut-o la pieptul meu, a început să plângă, întinzându-și mânuțele, spre ea. Bona era rușinată că educațiunea ei n'a fost în stare încă să facă să tacă natura, care nu știe de convenții sociale. În copil se arată perfect omul, în toată goliciunea lui, și numai mai târziu educațiunea îi schimbă firea, pune o mască de fățarnicie pe ea, care totuși se manifestează dar în chipul așa zis civilizat.

13 Noembrie. — Stați la fereastră și privesc în grădină cum o pisică mică și slabă luptă cu vigurosul nostru setter, Hector. Câinele latră, face zgomot și mișcări violente. Pisicu-

ța stă însă în apărare, stă neclintită locului, privește țintă în ochii adversarului, dar nu dă înapoi și îi ține piept cu mare curagiū. Ea nu atacă; dar, când câinele se apropie prea mult, îl scupă și își repede ghiara spre botul lui; el se retrage lătrând, dar totuși neavând curajul să tabere pe pisică. Dacă ar avea acest curaj, pisica ar fi zdrobită, căci ea este de cel puțin opt ori mai mică decât adversarul. O scapă însă curajul, pe când câinelui tocmai aceasta îi lipsește ca să treacă dela lătrat la fapte.

La un moment dat însă, profitând de o lipsă de atențiune a cîinelui, pisica s'a repezit într'un copac și de acolo a început să privească cu liniște la adversarul de jos care lătra disperat, dar de astădată prostește, deoarece dușmanul îi scăpase din labă.

Și pe cînd Hector mă asurzește cu glasul lui, eu îmi pun problema: dacă din partea pisiceî fuga i-a fost lașitate ori pur și simplu o stratagemă a unei lupte în care forțele și condițiunile de luptă nu erau de loc egale?

XXXIV

DE LA 14 — 20 NOEMBRIE

14 *Noembrie*.— Sunt la țară și, așteptând trăsura ca să plec spre oraș, îmi cade sub mână un număr din *Voința Națională*, o bu-

cată de număr mai bine zis, și îmi arunc ochii pe el. Se vorbește acolo de mine și se face apel la parchet ca să intervină spre a pune capăt pungășiilor și escrocheriilor mele.

Sînt momente cînd te întrebî tu însu-ți dacă n'o fi fiind adevărate cele ce se scriu împotriva-ți. Cînd trei îți spun că ești beat, zice proverbul, trebuie să te duci să te culci. Mi se repetă de atîta timp că sînt cel de pe urmă borfaș, în cît mă întreb și eu dacă cinstea, care este aproape unica mea fală, n'o fi fiind o simplă iluziune?

Îmi fac totuși examenul conștiinței mele și nu găsesc nici o pată. Îmi zic însă: dacă eu în unele momente mă întreb ce este adevărat și ce nu e, ce o fi zicînd cealaltă lume, atît de lesne crezătoare, cînd e vorba de a bănuî cinstea cuiva?

E însă un noroc că, în țara românească, a nu fi cinstit nu este o pată, este o calitate, căci se identifică necinstea cu deșteptăciunea. Cînd ești cinstit va să zică că ești prost și se vede că, pentru unii, de aici înainte trebuie să fi cîștigat în aprecierea lor, în ceea ce privește inteligența.

15 Noembrie.—Telegramele din străinătate sînt pline de cazul tenorului Carusso. A fost dat judecăței la New-York sub cuvînt că ar fi spus vorbe necuviincioase unei femei, și a

fost osîndit la o mică amendă. Nu cunosc viața americană, dar o cunosc perfect pe cea românească. La noi, o fată mare sau o femeie tânără nu poate ieși pe stradă singură. Chiar la brațul tău, tată, soț, frate, riscă să fie insultată și tu nevoit să bastonezi pe obraznic. În America fetele și femeile pot ieși fără să risce a fi batjocorite, căci atât legile cât și moravurile sînt aspre, le apără. Cine se leagă de o femeie plătește ca și Carusso,—și asprimea legii și rigiditatea judecătorilor pun pe femeii în stare de egalitate cu bărbatul, în ceea ce privește strada și localurile publice. Să poțtești, tu femeie, la noi, și să faci apel la un gardist, contra unuia care îți spune necuviințe. El se va face că nu te aude, va rîde de prostia ta, căci și el, gardistul—păzitorul ordinei—nu vede nimica rău să ciupească pe o tânără Mărișcă care trece pe lîngă dînsul cu coșul plin.

Va trebui de altfel mult timp să treacă, pentru ca să înțelegem și să simțim aceea ce se simte în America, și care împrejurare explică libertatea de care se bucură femeia și faptul că se socoate egală cu bărbatul.

16 Noembrie.—Un amic a venit să mă consulte asupra scoaterei unei gazete. L'am sfătuit să-și astîmpere zelul și să stea liniștit. O gazetă.... dar ce-ți trebuie acest bucluc? A fi ziarist este a te certa cu toată lumea, a-ți pier-

de prietenii, a-ți crea dușmăniă pe viață. Un ziar trebuie să se pronunțe asupra tuturor lucrurilor și despre toată lumea care joacă un rol în acest cinematograf al actualității. Tu, simplu cetățean, nu ești silit să-ți spui părerea asupra tuturor întâmplărilor zilei, ziaristul însă este obligat să vorbească și, vorbind, fatalmente va supăra pe cineva, fie direct fie indirect. Uite eu, acum când stau cu tine de vorbă, știu eu ce bucluc nou îmi creez pe cap? La un ziar colaborează peste o sută de inși, din cincizeci de orașe și orășele ți se trimit știri și aprecieri, și toate orî unele din ele jig-nesc sau indispuu pe cineva și toate îți crează un inamic orî mai mulți. Nu, nu, cel mai cuminte lucru este să stai liniștit în colțul tău, să vorbești când ai poftă, să scrii când ești dispus, și să nu tremuri în fiecare moment că poți fi compromis orî bănuu.

E însă foarte probabil că amicul meu nu va asculta de sfatul ce i-am dat. Gazetăria este ca și lumina care atrage muștele, lumineă la flăcările căreia multe își ard aripile.

17 Noembrie.—Azi la tribunal se judeca un proces. Unul din împričinați avea o curioasă înfățișare: bătrîn, olog și aproape orb. Un ochi îi este pierdut; iar cu celalt, ca să poată vedea, trebuie să ridice pleoapa orî colțul ochiului cu mâna, cu o mișcare orî tic ciudat.

El prost îmbrăcat, aproape ar părea un cerșetor. Se agită însă grozav, merge dela avocat la avocat, deschide și închide o carte veche, un anuar al Bucureștilor, pe care îl descifrează mereu cu ochiul lui cel bolnav. Partea cealaltă este un biet negustor, și înțeleg că-î vorba de bani împrumutați, de o prăvălie deschisă cu baniî celuilalt, care celalt este, după cum înțeleg, un avid cămătar. Acesta din urmă este mai bine apărat, are martori cari pledează aproape pentru el, în sfârșit se pare că dreptatea este cu dânsul.

Și totuși simpatia mea merge la celalt, la bietul meseriaș, căzut în mreșile cametei, care poate a făcut mișcări greșite și nepermise ca să scape de uzurar; dar este sigur că la mijloc este munca și inteligența supte și mâncate de banul atotputernic, de banul hrăpăreț care își cere livra lui de carne, de banul fără de care parî și necinstit și lipsit de dreptate.

Cum se va rezolvi procesul nu știu; dar va fi greu judecătorilor să îndepărteze volumele groase de legi și să judece în sfânta dreptate pe acești doi oameni: pe muncitorul productiv și inteligent și pe cămătarul parazit și fără de milă,—și pentru el, nenorocitul și pentru alții.

18 Noembrie.—Am pledat azi la tribunal un proces personal și cîțiva prieteni și colegi

m'au felicitat că n'am uitat încă să pledez, cum altădată făceam zilnic și în mai multe cauze într'aceeași zi. Ei arătau speranța de a mă întoarce în mijlocul lor.

— Oh! nu, vă foarte mulțumesc, le-am răspuns. Imi pare foarte bine că am scăpat de barou. Sufeream prea mult văzînd cum zilnic se palmuește dreptatea, cum cel puternic triumfă și cum chiar tu—omul dreptăței—ești silit să conspiri mână în mână cu cel rău și nedrept.... Nu, nu! Mai bine cum sînt astăzi, judecător al tuturor, liber pe conștiința mea, neavînd nevoie să cer dreptatea după legi, ci de multe ori să silesc pe alții să o facă. Și apoi desigur n'am fost făcut pentru a fi avocat. Trebuie o anume ștofă și eu mărturisesc că în viața mea nu m'am pasionat pentru faptul că cutare articol din cod este interpretat de Laurent într'un chip și de Demolombe în chip opus.

19 Noembrie.— Ești prieten cu cutare ministru? a venit să mă întrebe cineva, cerîndu-mă un serviciu către *amicul meu*, ministrul X....

— Da, domnul meu, i-am răspuns eu, sînt prieten cu acest domn ministru, dar știți cu ce preț? Cu unul foarte curios, și anume cu acela de a nu-î cere nimic. E un principiu la mine de a cere cît mai puțin miniștrilor, și

aceasta din mai multe motive. Primul că îmi este milă de aceste victime ale politiceii, cari sînt debordate de cereri și de intervențiuni, pe cari fatalmente nu le pot satisface decît în foarte mică proporție. Al doilea motiv este că mă tem să nu fiu socotit și eu ca ceilalți, cari văd în amicitia cu un ministru, mijlocul de a specula această simpatie. Nu zic că n'am cerut nimic miniștrilor; totuși, cînd sînt nevoit să urc acest calvar, sînt stăpînit între altele de două sentimente: mila și frica de a nu fi luat și eu ca alții mulți.

De altfel, în această privință, ți-u minte o vorbă profundă a unui bătrîn, căruia îi vorbeam de simpatiile ce mi le arată o întregă categorie de oameni.

— Nicî vorbă, le ești cu atît mai simpatic, cu cît nu le-ai cerut nicî odată nimic. Incearcă de le cere ceva, și vei vedea scăzînd și termometrul simpatiei lor.

20 Noembrie.—E cel puțin liber să facă ce vrea, mi se spunea azi despre cineva.

Liber! iată un cuvînt care nu există decît pe hîrtie! Ceî mai liberi sînt desigur ceî mai robiți. Dacă ești sărac te robește sărăcia, ea îți paralizează toate mișcările și libertatea supremă este aceea de a muri de foame. Dacă ești bogat, bogăția ta îți dă atîtea griji, devii sclavul ei și de multe ori bogatul invidiează pe cel

sărac care n'are ce pierde și deci nu poartă grijile celui dintâiu.

Liber! liber!..... nu-î nimeni; totul este relativ și *Libertatea* cea mare, dacă voiți, este foarte frumos zugrăvită ori cântată în imnuri revoluționare, dar, așa cum ar trebui să fie înțeleasă, ea nu există.

XXXV

DE LA 21 — 27 NOEMBRIE

21 *Noembrie*. — Azi am dat un dejun în cinstea concesionarilor publicității noastre Schulder și Bergher, căci în primul an al concesiunii auz dezvoltat o activitate grație căreia ziarele noastre auz fost puse în primul rând. A fost energie și din partea noastră să facem acest pas nou în publicitatea română, dar a fost energie și din partea concesionarilor cari riscau să-și rupă gâtul dacă nu reușeau. Auz reușit însă, și această reușită o sărbătorim noi astăzi.

Și pe cînd șampania curgea, pe cînd limbile se dezlegaă, pe cînd toasturile deveneau mai dese, eu mă duceam cu gîndul în trecut, cu cincî-spre-zece ani în urmă, și mă gîndeam la ciudățenia vieții omenesci și la ce poate aduce întîmplarea unită cu puterea voinței. Pe

Schulder l'am cunoscut tot la *Adevărul*. Bătrînul Beldimanu se despărțise de editorul lui, Toma Basilescu, care se încercase să-î sfeterisească ziarul. Un proces a urmat între ei, eu am fost ales ca avocat. În fața unui tribunal de arbitrii, alcătuit din d-niî Panu și Dissescu din partea lui Beldiman și d-niî Aristid Pascal și George Tocilescu din cealaltă parte, supra arbitru fiind Nicolae Fleva, procesul a fost câștigat. Piecat dela tipografia Basilescu care era în casele d-rului Steiner, Beldiman se mutase în strada Academiei, în casele Carapati, iar expediția se făcea într'una din camerele tipografiei Grigore Luis, de peste drum. În acea expediție, Carol Schulder ocupa un post modest, adus acolo de către cumnatul său Husar, care era administrator și secretar de redacție. Când Hussar a fost expulzat, poliția—inteligentă ca totdeauna—a expulzat și pe Carol Schulder, care avea singura vină că frecventa *Clubul Muncitorilor* și că în exuberanța celor șasesprezece ani își manifesta poate prea mult simpatiile sale pentru mișcarea socialistă.

Această expulzare a fost o fericire pentru cel lovit. În străinătate el a dus-o desigur greu, dar orizonturi noi îi s'aũ deschis, a înțeles rostul vieții mai adînc și azi, după cincisprezece ani, micul slujbaș, cu cincizeci de lei pe lună din expediția ziarului *Adevărul*, este cel mai însemnat agent de publicitate și eu cu

plăcere strîng mîna acestuî om plecat de jos și ajuns prin muncă și energie atîta de sus. Nū știu dacă cel sărbătorit se gîndea azi la umilele sale începuturi, eū însă cu atîta mai mult l'am sărbătorit, cu cît îmbrățișam o întregă viață de muncă, și răsplăteam greutatea de a reuși în lupta pentru existență, cînd n'ai fost născut nici cu avere și nici în cercul celor fericiți, cărora toate ușile le sînt deschise.

Drept vorbind, gîndind la Schoulder mă gîndeam puțin și la mine însu-mi, a cărui istorie este cam identică.

22 *Noembrie*. — Mă fericea azi un tînăr și își explica cum pot lucra în acest mijloc intelectual și în colosul artistic ce mi-am creat, între cărți și tablouri, între opere de artă pe cari le adun încetul cu încetul din prima mea copilărie.

— Să fiu și eū ca d-ta, cum aș mai lucra de ușor și cât aș produce de mult! suspina tînărul.

L-am consolată arătându-i că n'a fost totdeauna astfel, că tot ce am produs mai bun a fost în alt mijloc mult mai sărăcăcios, și i-am explicat că numai, cînd nu ai ceeace dorești, acest ceva îți face impresiune. Eū, unul, nici nu-mi dau seama de mijlocul înconjurător, de acest cadru pe care tînărul îl găsea artistic. În ceea ce mă privește, regret cei douăzeci

și cincă de ană lăsați în urmă, în cari am produs atât de puțin și atât de neîndestulător; regret puterea și entuziasmul tinereței de altădată cu care am putut pătrunde și învinge dar cari azi sânt pierdute pe vecie. Cași bătrânul Faust, ce n'aș da să retrăesc vieața trecută și să'mă croiesc cu experiența de astăzi o alta mult mai tihnită, mai inteligentă, mult mai fericită.

Tînărul, care are azi desigur tot ce îmi lipsește mie, dorește altceva, care azi nu'mă mai folosește, un mijloc, o atmosferă de artă, care vine — dacă vine — vai! prea târziu!

23 Noembrie. — Doi tineri ziarisți au editat un *Anuar general al Presei*. Intențiunile lor au fost de sigur excelente; dar mă întreb eu: dacă în acest anuar există ceea ce ar trebui să existe: *ziariști!* Nu, și de sigur nu din vina tinerilor editori, ci din faptul că de o bucată de vreme din ce în ce se împruținează această speță de oameni. Avem de sigur oameni politici cari înțeleg să se serve de ziar ca de o armă de luptă; avem slujbași cari își fac datoria ca simpli funcționari; avem o mulțime de nechemati cari s'au aruncat în presă, cum altădată copiii cei stricați se dădeaŭ la miliție ori cei proști la *moșie*. Ziarisți însă — cu patimă pentru acest meșteșug, cu cultura generală absolut trebuincioasă ziaristului, — zia-

riști cari să înțeleagă ceea ce este un ziar, asemenea ziaristi (mulți, foarte mulți acum douăzeci de ani) acum au dispărut și alții noi nu se ridică. Și e curios! Erau ziaristi într'un timp când ziaristica nu era o profesiune rentabilă, ori cel puțin care să-ți dea hrana zilnică; iar acum, când lucrurile s'au schimbat, profesioniștii presei aproape au dispărut.

E de sigur un semn al decăderii nivelului intelectual, căci ceea ce se întâmplă în presă se întâmplă aproape pretutindeni unde este o mare criză de oameni cari să vrea și cari mai ales să poată lucra.

De altfel, nu e vorba, a fi ziarist este o grea piatră de încercare. Nu toată lumea poate reuși, — și am văzut cazuri de oameni improvizată gazetari, cari au început să dea lupta cea mare și cari în curând au dat dovadă tocmai de lipsa lor de putere de luptă și mai ales de inteligență.

24 Noembrie. — Cineva își aducea aminte cu groază de trecutul său și îi părea rău de el. Iată un lucru pe care nu l-am făcut niciodată. Nu'mi pare rău de cele ce am îndeplinit. Rele ori bune, faptele trecutului au avut însemnătatea lor anumită în viața mea. Fără de ele multe lucruri nu s'ar explica și nu s'ar fi întâmplat. Viața este o serie neîntreruptă de fapte și aceea ce tu regreți, dacă te gândești bine,

a avut și o parte bună, din care aș decurs alte fapte de cari nu te poți plânge. Fiecare să-și scruteze trecutul și va vedea că așa este. Nu-î lucru și fapt cât de rău și de trist care să nu fi adus și urmări plăcute și folositoare!

Nu, nu! Eă nu regret nimic din trecutul meă. Dacă n'ar fi așa cum a fost, nu aș fi eă așa cum sânt astăzi și desigur că trebuie să constat că—orî cât de triste sânt amintirile—totuși am urcat povârnișul vieței și sânt față de alții cu mult mai sus. Or, fără de acest trecut, unde aș fi poate? Desigur, nu acolo unde am ajuns astăzi. Trecutul explică totul, el este lecția faptelor, este cartea vieței și cine își blestemă trecutul se blestemă pe sine însuși.

25 Noembrie.—După rugăciunea unui funcționar, fără de protecțiuni, m'am dus să văd pe un înalt demnitar al statului. Redau conversația noastră:

— X!... Viî pentru X?!... E un băiat excelent, muncitor, inteligent, dar are un mare cusur, și anume pe acela de a nu fi susținut de nici un ministru, și încă de nici unul din cei cu putere mai mare. Uite cazul meă, relativ la locul pe care i l'aș da bucuros dacă aș fi liber pe actele mele: pentru un singur loc am pe cap patru miniștrii, din cari fiecare susține pe protejatul său. Cugetă și d-ta în

ce pozițiune sânt, căci nu aş voi să supăr pe nici unul dintre dînşii, şi totuşi la dispozițiunea mea nu este decât un singur loc. Mai poate fi vorba oare de protejatul d-tale, când eū, şi fără el, nu pot s'o scot la capăt?

— Bine, dar cu sistemul acesta veţi avea todeauna nulităţi în posturile superioare.

— Aî perfectă dreptate; dar ce să faci dacă politica îşi vără coada în toate, şi—cum chiar eū sânt aici graţie politiceî — e natural ca să dau concurs acelora cari fac politică cu mine şi cari, dacă mă asaltează cu protejaţiî lor, e că şi dînşii sânt asaltaţi de partizaniî lor politici pe cari sânt nevoiţi să-î satisfacă, — de sigur constatând şi ei caşi mine cât de nenorocit este sistemul pentru mersul regulat al trebilor generale.

Faţă cu această sinceritate, am strâns mâna amicului, care mi-a vorbit atât de deschis, dar n'am îndrăznit să spun protegiatului meu ca să facă şi el apel la politică pentru ca să parvină; n'am îndrăznit fiind că a face politică este o armă periculoasă pentru cine nu ştie să o mănuiască.

26 *Noembrie*. — Când am început să fac socialism, am fost anarhist. Numai mai târziu am devenit adeptul lui Karl Marx; dar todeauna impresiunea tinereţiî mi-a rămas în ceea ce priveşte dorul de libertate şi decî neputinţa

de a mă supune tiraniei, fie și tiraniei partidului tău. Când această tiranie a început să mă apese, am ieșit din partid și de atunci sânt stăpân pe mine însumi și pe faptele mele, și mă simt foarte bine. Acestea toate le gândesc citind mizeriile ce le fac alegătorii francezi — și în special alegătorii socialiști — deputaților lor, fiind că aș primit ca diurna de deputat să fie de 15.000 lei pe an în loc de 9.000 cât era până acum în Franța.

E eterna gelozie între cel ce nu poate câștiga decât un salariu mic și acela care se bucură de unul mai mare. Cine însă să vadă că atunci când trimeți pe unul de ai tăi să stea alături de alții cari sânt într'o situațiune bună materială, trebuie să nu umilești pe delegatul tău, să nu'l pui într'o condițiune inferioară ?

Oh! ce lamentabile sânt aceste discuțiuni de cestiuni materiale. Oh! cât sânt de dezgustați bieții deputați cari trebuie să se explice cu *partidul*, cari sânt nevoiți să verse în casa acestuia plusul votat de parlament, și la câte umilințe nu sânt ei supuși, pe când sfânta dreptate este cu dânșii, cari știu mai bine ca alegătorii ce va să zică banul când trebuie să stai alături de aceea cari îl prețuesc....

Și cât de bine mă aflu azi când *partidul* nu'mi cere seamă, când nu mai sânt judecat *la club* că am băut o sticlă de șampanie, ori

că m'am dus în „muscal“ la șosea, fără de autorizația partidului ori a șefului!

29 *Noembrie*. — Știrea cutare din ziar nu este exactă, îmi zicea ieri un om politic.

— Se poate, i-am răspuns eu. Uiți însă că, de îndată ce ea a circulat, eu sânt în drept să o înregistrez. Pentru linia d-tale de conduită, poate să nu-ți convie acest lucru; eu însă nu fac politică, ci gazetărie, și ca atare ne aflăm în două puncte de vedere opuse.

Și apoi ce va să zică o *știre falsă*? Cele mai multe din așa zisele știri false n'aũ fost *falșe* într'un moment dat, dar aũ devenit mai apoi când s'a schimbat situațiunea. Un ziar însă este instantaneul momentului, și pentru el este deajuns acest moment, dacă îl prinde exact, puțin importând dacă mâine se vor schimba lucrurile.

XXXVI

DE LA 28 NOEMBRIE PÂNĂ LA 4 DECEMBRIE

28 *Noembrie*. — Am rămas — constat cu părere de rău — același visător idealist care nu se poate acomoda cu practica prozaică a

lucrurilor. Sânt acuma departe de oraș, în mijlocul pădurei. Sub picioarele mele troznesc frunzele și crengile uscate, ușor vântul cântă printre ramurile văduve de podoaba lor. Pe când negustorul, urmat de câțiva oameni înarmați cu prăjini lungi, măsoară pădurea, discută calitatea lemnului, își face socoteală decât ar putea câștiga, eș par'că simt o mare durere, par'că mi se rupe inima, par'că mă muștră conștiința de ceea ce săvârșesc. Măine, oamenii celui ce cumpără azi și măsoară pădurea vor veni înarmați cu ferăstrae și topoare; măine va răsuna codrul de loviturile de moarte date copacilor; măine va dispărea aceea ce azi este pădure, în care se adăposteau pasările măestre și atâtea vietăți.

Nu știu cum și pentru ce, dar pădurea mi s'a părut mie totdeauna ceva sfânt. Când am luat parale pe ea, am avut acelaș sentiment ca și cum aș fi vîndut o relicvă scumpă, ceva care trebuie ținut din generațiune în generațiune. Pare că în mine răsună strigătul țării devastate și despădurite; e un eco al nu știu căruș strămoș, pentru care pădurea era loc de adăpost și mijloc de traiu...

În frumusețea măiestră a acestei târzi zile de toamnă, o vagă melancolie mă cuprinde, și mă întreb dacă, în astfel de dispoziție de suflet, voiș putea să fiu atîta de negustor ca să discut serios clauzele contractului, să nu scap nimic din asigurările ce trebuie să iaș,

să mă înarmez cu toate mijloacele. Nu știu care va fi rezultatul practic al târgului ce fac acum; dar o frunză îngălbenită, de un splendid colorit arămiu și auriu, ceva asemănător cu o foaie de tutun uscată, muiată sau bătută în praf de aur, frunzișul acesta mă atrage așa de mult, caut să fixez în mintea mea aceste superbe dar discrete tonalități, în cât mă mustru pe mine însumi că nu mă gândesc mai mult la vilul interes care mă aduce aici, în mijlocul pădurei sfinte.

29 *Noembrie*.—Cînd învățam științele naturale la *Institutul Academic* din Iași, răposatul Gr. Cobîlcescu ne arăta chipul cum animalele se adaptează mediului și împrejurărilor vieții. Imi aduc aminte de pilda pe care ne-o dădea relativ la gâtul lung al girafelor. Intr'un moment dat, o secetă colosală bîntuind părțile calde, copaciî aû fost despuiați de frunzele lor de către animalele infometate. Ne mai fiind frunze decît în vîrful copacilor, numai animalele cu gât lung aû putut să supraviețuiească și, în aceste împrejurări, gâtul girafelor s'a dezvoltat în chip anormal.

Nu știu dacă această explicațiune este exactă; dar aici la țară, unde sînt și unde șoarecii s'aû înmulțit înspăimîntător, țăraniî imi explică de ce nu mai fac moșoroaie șoarecii. Înainte, ei acolo își strîngeaû proviziu-

nile de iarnă; oamenii însă le-aŭ aflat obiceiul și, dînd la o parte movilițele acelea, despuiau pe bieții șoareci de agoniselile lor. Azi nu mai găsești pe câmp nici un moșoroiu, căci deșteptele animale s'aŭ învățat minte și ceea ce adună bagă în pămînt, unde sapă întregi galerii cu culoare întortochiate, avînd la mijloc hambarul comun.

O fi exactă și explicațiunea aceasta, iarăși nu pot da garanție; dar: *si non e vero....*

30 Noembrie.—Moș Ivan—Constantin Ioan—cum este starea lui civilă, este păzitorul șef al pădurilor de pe moșia Ivești. Are peste șaptezeci și cinci de ani; dar încă este destul de verde, vine călare la Bîrlad pe ieapa lui sură, și își caută cu sîrguință și de gospodărie și de afacerile lui și de ale... *boerului*. Moș Ivan însă este șiret de nu-l ține pămîntul. Să-l pică cu lumînarea, nu ți-o spune el ceva afirmativ și categoric. În general așa este el, românul. Atîția aŭ fost și sînt încă pe capul lui, cari vor să-l înșele și să-l jupoaie, să-l prindă cu vorba, în cît el ocolește totdeauna, cînd vorbește cu un albastru, ocolește să se pronunțe.

— Cîte fălci are pădurea de peste deal? îl întrebă pe moș Ivan.

— Păi, cît o fi cucoane...

— Dar cît crezi d-ta că este? mai insiști.

— Păi, am măsurat-o eă? Cît credeți d-v.

— Bine, moș Ivan, d-ta ești de aici de un veac de om și știi din ochi cîte fălcă sînt: douăzeci, treizeci...

— O fi douăzeci, poate să fie și treizeci....

Voidă să ieau altă vorbă, mai interesantă pentru moș Ivan, îl întreb:

— Moș Ivane, dar parale nu-ți trebuie?

Moș Ivan începu să rîdă făcînd pe prostul, și se scărpină în cap.

— Păi, cum credeți și d-v.

— Eă, ce să cred? Nu cred nimica. Răspunde d-ta, moș Ivane.

Aici unchiașul vede că nu mai merge fără de răspuns, totuși nu se hotărăște să vie drept la vorbă.

—Păi cui nu trebuie parale, cucoane?

—Cui, necui, e vorba de d-ta, moșule. Aă să mai ieă ceva pe anul trecut.

— Păi d-v. nu aveți însemnat?

— N'am socoteala la mine; spune d-ta.

— Apoi nu mă-ați dat pînă la Sf. Dumitru?

Și de astădată moș Ivan a reușit să nu răspundă el, ci să-mă pună mie o întrebare, care totuși pentru dînsul era răspuns.

1 Decembrie.—E plictisitor drumul de zi în trenul dintre Bîrlad și Iași. Patru ceasuri de tren de persoane, cu o pauză de cel puțin douăzeci de stațiuni mici. E natural ca, după

ce ai citit ziarele din București, să examinezi pînă și pancartele din vagon, pancarte pe care le-ai citit de atîtea ori, dar pe care totuși masinalicește le recitești. De mult mî-a atras atenția inscripțiunea relativă la scuipatul pe scînduri, pe care desigur am găsit-o foarte igienică și de bun gust. Nicî odată însă nu m'am gîndit că acei ce au pus acolo acest sfat folositor, nu au fost ei cei dintîi care să nu se conformeze lui. Apucat totuși de un acces de tuse, dau să găsesc scuipătoarea... Ia-o de unde nu-î! Există sfatul și injoncțiunea pe fiecare perete din vagon, dar cei dela căile ferate au uitat că, pentru a nu scuipa pe jos, trebuie (ce-î dreptul) oarecare educațiune și bun simț, dar mai trebuie cel puțin... o scuipătoare. Și tocmai aceasta au uitat-o cei cu igiena publică, ceea ce de altfel este icoana țării romînești, în care găsești la comunele rurale doctor fără medicamente, spitale fără doctori, și alte frumuseți de felul acesta.

2 Decembrie.—Ce străin mă simt în Iași! Pare că n'am copilărit aici, pare că nu am petrecut acolo cei dintîi și cei mai frumoși ani ai copilăriei mele! Casele, piețele, străzile au rămas aproape aceleași, mai vechi, mai dărămate, mai lamentabile; oamenii însă s'au dus. Cei mai bătrîni ca mine au dispărut în cea mai mare parte, pe cei tineri nu-î mai cu-

nosc. Așa fiind, cînd ies pe stradă, ochii mi se ațintesc mai mult asupra celor cu barba și părul cărunt. Cine știe dacă printre aceștia nu voi regăsi o cunoștință, de care îmi este legată 'o amintire plăcută ori urîță, căci aceștia sînt contemporanii mei!

3 Decembrie.—Știu că aș să mă creadă ori englez, ori țicnit; dar vroi să revăd pinacoteca diu Iași, pe care n'am mai văzut-o de aproape douăzeci și cinci de ani, de cînd ea era instalată în fosta Universitate din strada de Sus.

Pinacoteca este însă închisă. Ori nu-î ceasul reglementar, ori pentru ce și pentru cine să o fiină deschisă, dacă nu se duce nimeni acolo? Totuși, față de vizita mea, toți aleargă să caute cheile, cari se găsesc cam greu, dar se găsesc în sfîrșit, și iată-mă introdus cu multă amabilitate în sanctuarul artei ieșane; iatămă-s acolo pe unde n'am mai călcat de un sfert de veac. Desigur că acest mic muzeu merită o soartă mai bună. Sînt acolo multe bogății artistice, sînt adunate multe amintiri istorice scumpe; dar ce cadru meschin și mizerabil, ce lipsă de lumină și de confort în acest fost local al *Liceului Național*, al unei aripă mai bine din fosta *Academie Mihăileană*, fondată de Mihail Sturdza, al căruî tablou (foarte interesant de altfel), ornează vestibulul muzăului.

— Adică nu s'ar găsi un ministru de culte, nu se poate afla un ieșan mai cu putere, care să decidă pe unul din guvernele prezente ori viitoare ca această mică bogăție a Iașilor, aceste juvaeruri cu cari s'ar mîndri un alt muzău din străinătate, să fie puse într'un cadru el însuși artistic, și apropiat necesităților unui muzău ?

Astfel ofta directorul Bardasare, nepotul răposatului Panaitescu, o glorie a Iașului și un talent desigur mare; așa ofta directorul, așa am oftat și eu, fără multă speranță că acei ce conduce destinele țării se vor gândi la asemenea fleacuri, la cari se gândesc visătorii, poeții și unii ziariști.

4 Decembrie.— De astăvară sînt un cititor asiduū al *Epocei*. E un avantaju să duci o campanie contra unui om: ți-l faci cititor pe viitor, și eu mărturisesc că sînt în fiecare zi un cititor decepționat, fiindcă au încetat să mă trateze de pungaș, de șnapan, de ticălos, de vîndut străinilor, etc., etc. Totuși, zilele trecute, în mica mea călătorie de cîteva zile în Moldova, am fost răsplătit de atîtea zile de decepțiune, fiindcă am dat peste niște scrisori foarte interesante, asupra nebuniei lui Eminescu, reproduse de altmîntrelea după *Con-sorbirile literare*. Una în special m'a interesat

și m'a emoționat—scrisoarea poetului către d. Kivici-Răvneanu, bunul său amic, imediat după ce și-a revenit din nebunie.

Ce strigăt omenesc în această bucată și ce dramă în acest suflet oropsit al soartei! E omul care a fost nebun, care știe de ce a suferit și care este torturat de ideea dacă da sau nu este complet vindecat și dacă lumea nu-l va crede și de acum înainte tot nebun!

Și dacă m'a emoționat atît de mult această scrisoare, este că în ea văd oglinda aceluiaș Eminescu, revenit în București după însănătoșire, a aceluiaș Eminescu timid, timoros și neîncrezător, care din cînd în cînd, împins de nevoie, venea să urce cele două caturi ale casei Steiner din strada Academiei, unde locuiam pe atunci. Par'că îl văd sosind cu galoșii lui mari și greoi, cu paltonul lui prea larg; par'că am și acum în ochii mei privirea lui îngrijorată, tristă și întrebătoare; par'că aud cuvîntul său măsurat și jenat. Era omul care fusese nebun și care încă se îndoiea dacă nu mai era și dacă lumea îl credea însănătoșit; era omul pe care azi îl regăsesc aproape aidoma în scrisoarea pe care *Convorbirile literare* o publică tocmai acum.

XXXVII

DE LA 5 — 11 DECEMBRIE

5 *Decembrie*.—Un tînăr, începător în meșteșugul de a scrie, îmi cere sfaturi. Cum să procedeze el ca să fie original, ca să poată să-și dovedească talentul? Întrebarea este în tot cazul complexă, și răspunsul iarăși este greu de dat.

Totuși mă voi încerca să fiu mentorul acestui tînăr.

—În prima linie, cel mai bun mijloc de a fi tu însu-ți, de a fi decî *cineva*, este să uiți tot ce ai învățat, tot ce s'a scris; să poți desființa din mintea ta întregul bagagiū clasic, romantic și modern, să-l lași la gară și să te arunci în luptă singur-singurel; să scrii cum cugeți, cum simți, fără să te gîndești la cutare formulă, la cutare epitet, la cutare întorsătură de frază. Scrie dar cum vorbești, pune personagiile tale să se misce cum te-ai mișca tu însu-ți în cutare împrejurare.

Procedând astfel, nu zic că vei fi bine dela început; dar vei avea cît mai mulți sorți de a produce ceva original: ceea ce ucide pe începători, aceea ce ne ucide pe noi toți, este trecutul; trecutul ne apasă, el ne persecută, el ne urmărește, el ne dizolvă originalitatea, el este

ghiuleaua care stă legată de ambele noastre picioare.

Trecutul ne este fatal în toate ramurile artei și poate mai mult chiar în sculptură și pictură, decît în literatură. Eî bine, cine știe să scape de acest dușman poate reuși mai ușor, dacă... are talent. Nu e vorbă, cînd ai această însușire aleasă, poți să scapi și de prigonirea trecutului, dar totuși nu ușor îți capeți mișcările libere, ci trebuie și pentru aceasta o luptă aprigă și de multe ori inutilă, fiindcă nu reușești să devii tu însu-ți și să înlături trecutul cu desăvîrșire.

6 Decembrie. — Orașul este plin de zăpadă. Toată urâciunea și murdăria Capitalei au dispărut sub albul veștmânt de iarnă. Ceea ce mă interesează însă între altele sînt diferitele chipuri originale în cari se depune nemeții pe copaci, pe grilajuri, pe case și mai ales pe monumente, schimbându-le forma și dându-le alt aspect. Astfel trec pe bulevard și mă uit la statuia lui Lazăr. Zăpada i-a alcătuit pe cap un fel de căciulă care îi este de sigur, pe aceste vremuri, foarte trebuincioasă, iar pe spatele încovoiat haina îi este o grea sarcină pe care o poartă anevoie.

Poetul Heliade are o înfățișare caraghioasă la care nu s'a gîndit de sigur statuarul cînd l-a cioplit în această atitudine, pentru unii

de a ține discursuri, pentru alții de a întinde mâna.

Pe brațele și picioarele lui Rosetti, pe întreg pieptul lui, zăpada a alcătuit o cuvertură, un simbol poate al uitărei care'l acoperă din partea acelora pe cari el i-a creat politicește.

7 Decembrie. — Aseară la reprezentația divei Darclée, care avea rolul principal din *Enoch Arden*, — ascuns în fundul lojei din sala întunecată — eu, foarte puțin înțelegător în ale muzicei, cugetam la această femeie extraordinară, care este diva Darclée. Mai ieri era în America de sud repurtând succese colosale la Montevideo și Buenos-Aires, azi cântă la București, mâine pleacă în Spania, apoi în Rusia, ducând după ea, ca o stea luminoasă, o dâră de lumină care o inundă și îi dă senzațiuni desigur plăcute.

A avea talent, a-ți păstra o avere, cum se zice, în gâtlejul tău, a trece triumfătoare pretutindenă, a câștiga banul ușor și în chip inteligent, a vedea lumea întregă și a fi admirată de ea, a gusta în sfârșit toată viața plăcerile triumfului, iată de sigur un meșteșug plăcut și o viață pe care, când mori, nu o poți găsi banală și ai de ce s'o regreti.

E altfel chipul de a înțelege viața când ești ceea ce este Darclée, decât noi ceștilalți

muritori, torturați de munca noastră zilnică, cu orizonturi absolut înguste, aproape fără alt ideal decât de a muri sub brazda pe care o sapi, — scăpați de abia pe câte o lună de libertate pe an, dar în care tot te muncesc grijile și preocupările de tot soiul și în tot cazul cele mai meschine.

8 Decembrie. — Inveliți în blănuri și șoșoni, ghemuiți în fundul cupeului, așteptam în piața teatrului ca să putem intra în rândul trăsurilor cari se înghesuiau ca să ajungă mai repede sub gangul Teatrului. Strigăte, înjurături, ghionturi din toate părțile, căci așa este românul: nu are răbdare să aștepte și nerăbdarea lui încurcă și mai mult lucrurile. În toată această zăpăceală și întreg acest scandal de câteva minute, domină un glas, de sigur glasul gardistului pus acolo să reguleze defilarea trăsurilor. O vorbă a acestui glas mi-a atras atențiunea și mi-a rămas și acum în minte:

— *Ale dracului lichele, mai rău ca boerii!* exclamă glasul într'un moment de impaci-ență. Era un aparteț, spus ca la teatru, ca să-l auză toată lumea, și eu nu știu dacă alții l'a-au auzit, dar pe mine unul m'a impresionat. Omul acela a dat drum fundului conștiinței sale și a spus o întregă și sinceră părere, pe care

într'alte ocaziuni n'ar fi dat-o la iveală, și care este un întreg poem după mine.

— *Maî rău ca boierii!* Pentru omul acela, culmea răutăței și a lipsei de respect pentru autoritatea lui de gardian al ordinei publice este *boerul*. Și de sigur că dreptatea este cu dânsul. Noi *boerii*, adică noi ceia din clasele de sus, nu avem respect de nimic, nu vrem să știm de nimic. Totul ne este permis, și nu respectăm pe alții, ba încă maî mult: nu ne respectăm nici pe noi înșine. De altfel, un popor care nu s'a învățat să respecte cel puțin pe gardistul de stradă este incapabil să se facă respectat și să aibă respect de cineva, afară bine înțeles de respectul simulat, lichelizmul care ne face să ne plecăm până la pământ față de acela de care avem nevoie astăzi și să fim aroganți și fără de creștere față de aceia cari ne sânt indiferenți.

9 Decembrie. — Pe calea Dorobanților, un țigan și o țigancă. Tineri amândoi, rupti și goi amândoi, slabi și prăpădiți și unul și altul. Țiganul însă avea oarecare mândrie în atitudinea lui, pășea cu destul ifos și maî puțin zgrebuit în zdrențele lui printre cari se vedea corpul lui negru și slab. Țiganul era mândru fiind că la subțioară purta o singură bucățică de lemn, subțire ca mâna, dar care era o probă pentru cel ce o purta că el, când

va ajunge acasă, va putea să-și încălzească soba și mîncarea totdeodată, o mîncare pe care desigur n'o avea decît în imaginațiunea lui bogată și fantastică.

Maî puțin mândră, țiganka s'a oprit în drum și mi-a întins mâna ca să-î fac pomană cu un ban „In sănătatea copiilor și a cucușei, să trăești, boerule!“

Am trecut înainte fără să-mî pun mâna în buzunar, am trecut înainte cum fac totdeauna față de cerșetorii țigani căroră nu le dau niciodată de pomană. Pretextul meu este că acești oameni fac din cerșetorie o meserie, că mint pe deantregul, că nu-î poți crede că n'aũ mîncat de trei zile și că întreaga lor demonstrațiune este ceva teatral, ceva convențional care îți îndepărtează mila dela acești nenorociți proletari. Cu toate acestea ce nenorocit neam este acesta al țiganilor: se nasc în frig și în mizerie, trăesc ca vaî de ei, rasa lor depiere în niște condițiuni de traiu miserabile, femeile la cincisprezece ani par că aũ treizeci, vieața lor este o întreagă pribegie, o întreagă desconsiderare, — și totuși neamul persistă, — printre veacuri — și scînteii de originalitate și de talent scapără câte odată din capul acestor nefericiți nomazi fără de țară și fără de cămin.

Mă mustră par'că conștiința, că am fost și sânt nedrept...

10 Decembrie. — Mi s'a povestit următoarea întâmplare hazlie: Intr'o berărie din München, mai mulți tineri studenți și artiști români stăteau de vorbă și, când românii sânt în număr mai mare de doi, este cu neputință să nu se pronunțe o înjurătură, să nu se spună ceva care de obicei nu se rostește în saloane și față de doamne. Cum tinerii erau la München și vorbeau românește, era foarte natural ca geniul limbei românesce să fie la lărgul lui și în conversația lor să facă să tresară în groapa lui neuitatul nostru capelmaistru Hubsch.

Lângă grupul românilor stătea un venerabil bătrân, care își fuma liniștit țigara și își deșerta crighelul de bere cu o conștiințiozitate de adevărat münchenez. Bătrânul se părea însă că trage cu urechia la conversația tinerilor. Cine însă era să se jeneze și să se preocupe de un neamț care își bea berea și care deci nu se putea simți atins de înjurăturile lor! La un moment dat, totuși, bătrânul se sculă și politicos apropiindu-se de grupul tinerilor îi întrebă pe românește:

— D-v. sânteți români?

— Da, răspunseră tinerii.

— Și eu am știut românește, dar poate demult. Am uitat aproape totul, dar vorba d-v de adineauri nu am uitat-o, mi-a rămas întipărită în memorie.

Bătrânul se așeză la masa tinerilor și le po-

vesti cine era: fusese caretașul lui Cuza-Vodă și după detronarea lui a plecat și el din țară, unde nu s'a mai întors de patruzeci de ani. Totuși, oricât a uitat limba românească, câteva vorbe și speciala înjurătură românească nu le-a uitat.

Mica anecdotă dovedește că și românul are un semn distinctiv după care îl poți deosebi de alte neamuri, și acesta e chipul de a înjura și de a semăna înjurii ori unde, ori când și în ori ce ocaziuni.

11 Decembrie. — Citesc într'o revistă franceză scrisorile de amor ale lui Gambeta, scrise în decurs de mai mulți ani amiceii sale Leonie Leoni.

Pe mine totdeauna scrisorile intime date publicității m'aŭ lăsat rece. Din două una: ori autorul lor le-a scris pentru ca odată să fie publicate și în cazul acesta totul este jertfit artei și publicului, totul este artificial; ori ele aŭ fost scrise pentru o anume persoană și atunci tot farmecul dispare pentru acela care nu poate înțelege puterea sentimentului ce s'a degajat din ele, odată când ele erau citite de destinatorul lor. Oh! dacă această persoană — și numai ea — le-ar reciti acum, de sigur că ar impresiona-o, căci i-ar răscoli amintirile, i-ar redeștepta patima dinainte, i-ar reconstitui vieața de altădată. Un nimic, o

simplă vorbă poate redeștepta atâtea suveniruri, cari nu aŭ nici o importanță pentru cetitorul rece de azi, care își aruncă ochii pe acele pagini cari nu pot fi un tezaur decât cel mult pentru două persoane.

XXXIX

DE LA 12 — 18 DECEMBRIE

12 Decembrie. — O doamnă protestează contra chipului cum facem noi caricatura d-lui Ionel Brătianu: „— Știu, zice în rezumat doamna, că sânteti dușmani de moarte cu frații Brătianu. Treaba d-v. Totuși, de ce mergeți cu ura până acolo că faceți din figura frumoasă și senină a lui Ionel Brătianu o pocitură?“

Relevez protestarea aceasta pentru că ea zugrăvește chipul ciudat în care unii înțeleg cum facem noi ziarele. D-na își închipue că directorul ziarului — pe lângă linia de conduită politică față de redactorii săi — în ceeace privește partea artistică, el ține acelaș limbajiu artistului caricaturist și îi arată ca pe amicii să-i facă frumoși iar pe adversari hidoși!

Nu, doamnă, noi nu mergem cu răutatea până acolo. Treaba artistului cari părți ale trupului orî ale figurei să le exagereze, pen-

tru a alcătui un tip care să întrunească toate părțile caracteristice, să semene cu modelul și în același timp să constituie o caricatură, o exagerare în rău ori în bine, după cum se întâmplă.

D. Izer, caricaturistul *Addevărului*, de sigur că nu face politică, că nu are nici un resentiment contra a-lui I. Brătianu, ci a căutat să facă ceva original din acest tip și a reușit de sigur, căci una din caricaturile sale cele mai bune este aceea a viitorului șef al partidului liberal.

E în adevăr în figura sa ceva trist, un aer al lui Christ. Cu o exagerare a mișcării sprâncenelor, a contracturii gurii, aceste două trăsături devin o grimază, dar grimaza unui tip real — și aceasta este idealul caricaturei. Dacă artistul s'ar apuca să reproducă — cum făcea răposatul Jichidi — figura aidoma, după o fotografie, aceasta nu ar mai fi o caricatură artistică propriu zisă și nu ar avea nici o valoare.

Partea politică a satirei ilustrate stă în chipul cum pui să reieșă situațiunea, din vorbirea personagiilor, — și atunci când d. Ionel Brătianu ar ieși în chip ideal de frumos, totuși politica îl va înțepa cu ghimpele ei.

În tot cazul, dacă-î vorba de protest, protestez și eu împotriva intențiunei ce mi se pune în socoteală, de a face un monstru din figura simpatică a d-lui I. Brătianu.

13 Decembrie. — Un coleg de redacție îmi înaintează o serie de proiecte publicistice. Fantazia colegului este foarte viă, explorează și exploatează toate genurile și de succesul tuturor el garantează cu un entuziasm juvenil, care desigur nu șeade rău celor douăzeci și patru de ani ai săi.

Nu voi da curs nici unuia din proiectele tînărului meu amic. El este poate prea tînăr ca să-și poată da socoteala și de greutatea de a duce la bun capăt o întreprindere. Am trecut și eu prin acea epocă fericită când, înarmat de un creion și o bucată de hârtie, făceam socoteli și întemeiam atâtea ziare și reviste!

El este prea tînăr și eu sânt prea în vârstă ca să mă pot încălzi de strălucirea atâtor vise. Și totuși recunosc că sânt utili acești nebuni, acești entuziaști. Câte odată ei fac minuni, dezvoltă atâta energie încât reușesc chiar. Pentru reușită trebuie de sigur calcul și muncă liniștită de toate zilele și de toate clipele; totuși trebuie și entuziaști cari concep planurile cele mari, pe cari cei cumiști și cu experiență le fac realizabile, și astfel omenirea merge înainte și lucruri mari se pot face.

Când însă te-ai lovit de atâtea ori de pragul tristei realități, ajungi să fii sceptic față de cei tineri, să socoți aproape totul ca o fantazie și să nu te oprești aproape niciodată lângă acești nebuni, de multe ori geniali, — cari sânt premergătorii omenirei!

Tînărului meu amic ce-î pot răspunde? Aceea ce i-am spus mai sus: sântem față în față două ființe, dintre cari una prea entuziastă și alta prea sceptică; din atingerea acestor două intelectualități nu poate ieși nimica practic. Entuziasmul tînărului nu încălzește pe cel bătrîn și experiența acestuia nu va cuminți pe cel tînăr. Timpul — singur el — va îndeplini această operă, câteodată dezastroasă.

14 Decembrie. — Intr'o familie mi s'a prezentat un copil, o minune de care părinții sânt încântați. Băiatul este deștept de sigur; dar aceea ce alții găsesc la el calitate eă socotesc un mare defect. Pe lângă că este precoce, a fost crescut în cercul celor mari, a ascultat tot ce se vorbește în casă, a fost amestecat direct la tot ce se petrece în familie; în sfârșit ființa aceasta, în loc să fie educată ca un copil, a fost crescută ca un om mare și azi — de acilea vine admirația părinților — el vorbește ca un om matur, se amestecă în vorba tuturor, cumpănește ceea ce spune, are gusturi și pretențiuni nu ale vârstei sale; cu un cuvânt e cu cel puțin zece ani mai bătrîn decât îi este etatea.

Zic că aceasta este un defect și spre nenorocirea copilului. El va putea zice în curând că nu a avut copilărie, va începe viața mult

mai curând ca alții, va fi deci mult mai de vreme bătrân de cum sânt de obicei copiii de vârsta lui, va începe lupta traiului cu mulți ani mai înainte, și deci va ajunge să fiă dezgustat de tot și de toate tocmai atunci când vieața este mai dulce și când o vedem în culori mai vii!

Fiecare vârstă cu plăcerile ei! Și apoi pe lângă aceasta, o asemenea ființă va percepe totul în mod superficial; căci impresiunile, — lovind-o într'o epocă când dânsa nu-î deplin formată, — se vor înregistra în chip necomplect, nu vor putea să aibă tăria acelor impresiuni cari te ating, atunci când ele se pot întipări pentru totdeauna și în chip desăvârșit.

Nu, nu! Eu nu admir acest fenomen, mă impresionează chiar urât, — cum de altfel nu-mi face plăcere să văd un bătrân căzut în copilărie, o femeie bătrână căznindu-se să repare întipăritura vârstei asupra făpturei sale.

15 Decembrie. — Pe biroul meu zac cărțile pe cari autorii în persoană vin să mi le aducă cerându-mi să le citesc. De sigur este o gentilețe aceasta; dar vai! la care nu pot răspunde cu alta, cu citirea lucrărilor. Și nu vorbesc de cărțile de specialitate, de monografiile groase și documentate; vorbesc de literatura propriu zisă, de poezii, de romane și de nu-

vele, de acele lucrări ușoare pe care îți poți arunca ochii într'un ceas de libertate. Nu pot face nici aceasta și de sigur că îmi este ciudă. Dar ce pot face când timpul îmi lipsește și când, dacă ziua ar cuprinde mai multe ore, ele ar fi foarte bine venite?

De altfel, este o durere pentru mine că mă iea timpul înainte, că devin și eu bătrân, incapabil să înțeleg mersul vremei și pe cei tineri!

16 Decembrie. — Reviu absolut epuizat de la Palatul Justiției. Am stat acolo șapte ore în șir și această stare febrilă și obositoare nu o mai pot suporta. Dacă ar fi să reiaș vechia profesiune, cine știe dacă aș mai fi în stare? Poate însă că și aici este o chestie de antrenare. Altădată făceam acest lucru ușor, suportam aceleași numere de ore, aveam câte patru, cinci procese pe zi, alergam dintr'o secție într'alta, trăiam zilnic în această atmosferă de enervare și de muncă, și totuși nu eram obosit. Azi, orî a venit bătrânețea, orî am pierdut obiceiul, orî boala de sigur mă doboară încetul cu încetul. Orî cum ar fi, am nevoie de repaos, simt o colosală lasitudine, aș trebui să stau într'o completă inacțiune morală și corporală, — și totuși nici această n'o pot face căci, jidov rătăcitor al datoriei, simt la spatele meu biciul care mă lovește și aud un glas, ace-

laş glas care mă obsedează: *mergi, mergi înainte, mereu înainte!*

17 Decembrie. — Am asistat aseară la reprezentația actorului italian *Desanctis*. Juca într'o sală aproape goală și eu făceam comparație între publicul de ieri dela Jeanne Harding și publicul de astăzi. Ieri era școala veche franceză, cu multă declamație și convențional, cu mult vid sforăitor. Azi este pe scenă vieața adevărată; actorii nu recitează, ci trăiesc rolurile lor și — orî cât de distrugătoare este convenția teatrală și textul piesei — totuș școala italiană dramatică este cu mult mai înaintată decât cea franceză. Acolo de abia Antoine a încercat cu succes să-î dea o vieață nouă, pe când italienii aproape au schimbat-o cu totul și naturalismul în scenă a triumfat în Italia întâi.

18 Decembrie. — Ieri îmi spunea un ministru: — De ce d-v. ziaristiî nu spuneți totdeauna adevărul?

— Adevărul? Care adevăr? Crezi d-ta, domnule ministru, că ceea ce pentru d-ta este adevăr nu-î crezut de alții altfel? Și apoi este cesțiunea de optică și mai este și altceva: de multe orî adevărul nu există tocmai în lumea în care noi căutăm să-l pescuim. Fiecare are

interes ca să-l mascheze și să-l altereze: fiecare pune ceva dela el și, atunci când ajunge la noi, de multe ori nu mai este adevăr. Astfel fiind, domnule ministru, — am sfârșit eu — întrebarea ar trebui de pus d-v. și în chipul următor: De ce d-v, cei din lumea politică ne transmiteți de multe ori adevărul alterat?

XL

DE LA 19 — 25 DECEMBRIE

19 Decembrie. — Azi dimineață Grigoretti, baritonul operei, a venit să-și iea ziua bună dela mine, că pleacă în Italia. L-am cunoscut acum zece ani — tocmai zece ani — când era un începător în carieră și totuș a fost simpatic primit de către publicul bucureștean. A colindat apoi lumea întreagă timp de zece ani. Din fiecare oraș îmi trimitea câte o notiță de ziar tăiată cu roșu, doveditoare a succeselor sale. Apoi a tăcut, când anul acesta, după zece ani de lipsă, s'a întors în București și a venit să-mi strângă mâna.

Nu mai era Grigoretti de altădată, subțire de par'că ar fi fost tras prin inel, cu obrazul bronzat și fin ca o medalie. L'am găsit îngrășat, cu fața mai rotundă și mai umflată, mai greoiu în mers; dar totuși aproape acelaș Gri-

goretti, care îmi rămăsese întipărit în minte, pe când atăția baritonî și tenorî au trecut prin București fără să lase urme în amintirea mea.

Azi a venit să-și iea ziua bună. O umbră de tristețe acoperea par'că ochii lui expresivi.

— Adio! La revedere, cine știe, în lumea largă, dacă ne vom mai revedea!... îmi spuse el strângându-mă mâna.

— Adio, la revedere! i-am răspuns eu și într'o clipă am măsurat întreg cuprinsul celor zece ani scurși, și am cumpănit și conținutul anilor cari vor trece până când, încăodată, Grigoretti, pasăre călătoare, va mai veni — dacă o veni — să ne unim gândul, și urechea să mi-o gădile cū glasul lui...

Zece ani trecuți.... trecuți ca o clipă, în cari totuși s'au petrecut atâtea! In ramurile lor pline de spină ai lăsat atâtea fășii din vieața ta, atâtea iluziuni, atâtea părți din tine însuși — și poate cele mai bune!

20 Decembrie. — Se vorbea în familia mea de cazul nenorocit al unei doamne pe care a lovit-o aplopexia, fără să-și poată lua odată cu mișcarea și înțelesul lucrurilor. Pricepe tot ce se petrece în jurul ei, dar nu mai poate vorbi, nu se poate mișca; atâtea poate însă: să urmărească cu ochii mișcările celor din casă, în neîncrederea ei de femeie zgîrcită să tremure

de frică și de furie că desigur o pradă ceî din juru-î, că o jefuesc, că va rămâne desigur pe drumuri. Dar ea nu poate face nimica contra acestor jefuitori, trebuie să aziste nemișcată la ruina sa, să-și bată joc de ea și de averea ei fiecare. Oh! Să fie dînsa sănătoasă, să se poată mișca, să fie cel puțin în stare să strige, cum i-ar goni dînsa și cum ar pune din nou stăpînire pe cheile și pe averea ei, pe care o crede deja risipită, pierdută pentru totdeauna.

Cînd cîte o lacrimă tăcută șiroește pe obrazul ei galben și liniștit, o furtună trebuie să se fi dezlănțuind în sufletul nefericitei, o furtună de ură, de desperare și de furie inutilă.

De altfel, cine a văzut pe teatru *Theresa Raquin* a rămas emoționat în special de rolul bătrînei mame paralizate, care știe totul, care cunoaște că fiul ei a fost ucis de nevasta lui, ajutată de amantul dînsei, și totuși nu poate spune nimic, decît doar la urmă cînd îi revine glasul și într'o sforțare strigă ucigașilor: *Asasini!...*

21 Decembrie.—Aseară la o berărie, un vînzător mă plectisea cu „*ceva ciorapi fini*“, cu batiste, cu tot felul de nimicuri cu cari se păcălesc aceia cari se lasă a fi păcăliți. După ce și-a făcut inventarul întregului său magazin portativ, pe care-l scotea din toate buzunarele

de sub haină, din vestă, din toate colțurile paltonului, ca un argument suprem îmi scoase un ceasornic de metal, strălucitor ca un soare în întunecosul colț al berăriei unde mă refugiasem.

— Un chilipir, zău! un chilipir. Numai douăzeci de lei.

— Haide, pleacă că mă ieși drept unul dela Mizil.

Băiatul, un papugiū de București, mă privi o clipă; apoi, băgîndu-și ceasornicul în buzunar, plecă murmurînd:

— Adică, ce credeți d-v., că numai cei dela Mizil pot să fie prostiți?

Cuvintele negustorului m'aū surprins și m'aū silit un moment să mă gîndesc la prostia generală, care se întinde dela Dorohoiū la Severin, care desigur cuprinde în zona ei și Capitala.

Și așa trebuie să fie, deoarece băiatul acela cu ceasul chilipir, desigur că-și cunoaște lumea și știe că—pentru a fi păcălit—nu trebuie să fii numai decît dela Mizil, ci că este suficientă o clipă de sugestie, și pe semne că el, negustorul, este conștient de acest dar de a prosti lumea, ceea ce este un mare talent, și pe care îl întrebuintează și alți oameni mai sus puși pe scara socială decît nenorocitul proletar, improvizat negustor de lucruri de ocazie ori de lucruri de păcăleală.

22 Decembrie.—Azi este ziua mea de naștere și dela multe rubedenii, unchi și mătuși primesc felicitări. Aceste neamuri țin minte ziua fericită a nașterii mele, fiindcă ea coincidează cu onomastica sfântului Ignat, care la noi ortodoxii este un fel de Sf. Bartelimy — iertați vorba — al porcului.

Ce legătură o fi între mine și între nenorocii tovarăși ai Sf. Anton, nu știu. Vreun metafizic inventiv poate o găsi explicațiunea că, grație metemsihozei, sufletul vreunui sacrificat din anul de grație 1861 s'a refugiat în corpul meu, și astfel s'ar explica, după numeroșii mei amici și detractori, o mulțime de particularități ale firei mele.

Chiar de ar fi astfel, eu nu mă simt deloc înjosit. Dimpotrivă, aș putea să fiu chiar mîndru; căci nu mă cred dator să fac ca toată lumea și să calomniez porcul, pe care Monselet îl drăgostea cu cuvintele: *Cher ange!* Astăzi știința a reabilitat pe acest excelent animal, care dă totul omenirii și în schimb nu primește decît batjocură și calomnie, pe acest animal care ne hrănește cu delicioase feluri de mîncare, care se sacrifică întreg pentru omenire și care totuși este calomniat și batjocorit, și de cine, Dumnezeu!?—tocmai de oameni, cărora ar trebui să li se intervertească denumirile. Dacă este cineva porc,—în senzul rău al cuvîntului—ch! desigur omul merită acest epitet, nu nenorocitul care, pe lîngă alte bu-

uătăți, ne descopere și delicioasele *trufe*, cari fac *onoare* atîtor mese bogate.

S'aũ reabilitat atâția oameni și atâtea lucruri! Cînd va veni oare vremea aceasta și cînd ne vom ridica, noi oamenii fără recunoștință, pentru a reda porcului ceea ce este al lui?

Cât despre mine, de mult a început să-mi fie rușine, nu dacă cineva mî-ar da epitetul de porc, ci de numele și de făptura de om, care ne pune alături de atîtea creaturi, căroră oamenii nu le-aũ făcut onoarea de a le crea un Sf. Ignat, grație cărui sfînt să ne scăpăm de ele!....

23 Decembrie.—M'am întîlnit ieri cu un vechiũ coleg de școală. Cînd eram copii, ne înțelegeam foarte bine; azi nu mai sîntem în stare să ne pricepem. El este un vecinic protestator, nu-ĩ place nimic; critică totul, oameni și lucruri; și soluțiunea lui, în toate discuțiile, este foarte simplistă: de ce oamenii să nu fie buni, de ce să nu fie drepti, de ce să nu fie muncitori?

Și eu și toată lumea sîntem de părerea fostului meu coleg. Totuși e întrebarea: ce poți face, dacă lumea este astfel, cu totul altminterlea de cum ar trebui să fie? E inutil de a protesta, nimic nu se va schimba cu această protestare platonice. Lucrurile trebuiesc luate

așa cum sînt, și pentru judecata de toate zilele trebuie să plecî delă starea existentă și apoi să le apreciezi și să-ți dai părerea.

Amicul meu nu consimte să facă această operațiune intelectuală; el rămîne un vecinic protestator, un nemulțumit perpetuu, un amărît fără de leac și un om pe care ceilalți oameni îl privesc curios și trec pe lîngă dînsul fără să țină seamă de protestările și imprecategoriunile sale... El de altfel nu jenează pe nimeni; cel mult dacã își stînjenește singur mișcările sale și își toarnă în paharul vieței, destul de amar și fără aceasta, o nouă și continuă amărîciune!

24 Decembrie.—In fuga vieței, mi s'a schițat înaintea ochilor o dramă reală de familie. Subiectul este luat după natură și, cum eă n'o să pun pe scenă nici odată o astfel de întîmplare, o cedez gratuit altora cari, cine știe, poate să înjghebeze chiar și o capod'operă... Nu voiî cere nici măcar drept de autor:

O familie: tată, mamă, copii,—în umbră profilată silueta vagă a amantului. Tatăl moare ucis încetul cu încetul de soție... Copiii cresc; ei aă înțeles ceva din drama la care aă luat parte.... Oroare din partea lor, și pentru mamă și pentru... celalt...

— *Nenorociților, le spune mama, dar acesta este tatăl vostru adevărat!*

Tremolo la orchestră, luptă sufletească, în sfîrșit materie cu care să umpli cinci acte și trei batiste de lacrimi!

Acum, vedeți și d-v.: o asemenea bogăție o dau gratis tuturor dramaturgilor cu sau fără talent,—ceea ce învederează că Pokorny nu a spus adevărul, cînd în broșura lui m'a arătat robul banului și vilului interes!

A venit însă momentul reabilitărei, și, după cum vedeți, nu stați cu mîinile în sîn!

25 Decembrie.—E o brută! Nicî nu poate simți, nicî nu poate gîndi! îmi zugrăvea cineva pe un bun amic al său...

— Perfect! i-am răspuns eă. Iată desigur un om în tot cazul fericit. Să nu mă simți nimic, să reușești a nu mă putea gîndi, adică să devii moleculă inconștientă; dar aceasta e o stare pe care nu o poate atinge orîșicine. Simțirea te face să suferi, cugetul te silește să aibi idei și judecată; aceasta îți aduce multe buclucuri, pe cari nu le are fericitul și inconștientul tău amic. El se gîndește desigur doar la mîncare cel mult, la culcare, îl biciuesc cîte odată dorințele ascunse ale simțului grație căruia se perpetuiază speța umană și cea animală în general. Incolo, între somnul inconștient și trezia inconștientă aproape nicî o deosebire; timpul se scurge fără de zguduirî sufletesci, viața devine un rîu limpede, fără

de valuri, și moartea un accident ca oricare altul, neluat în seamă nici de fericitul amic și mai puțin încă de lumea cealaltă, care desigur că n'a băgat de seamă nici că individul a trăit și mai puțin încă că el a murit.

Amicul omului-brută m'a privit foarte ciudat, nu a încercat să-mă riposteze; dar desigur că nu m'a găsit deloc echilibrat la minte și—pentru un om care are, pe lângă altele, încă și păreri—lucrul nu-î de loc cu neputință.

XLI

DE LA 26 — 31 DECEMBRIE

26 Decembrie. — Orașul răsună de cîntecele băieților cu *ajunul*. Pe mine, în care credința demult nu mai are eco, toată gălăgia aceasta mă indispune. Cred însă că tot așa trebuie să fie și cu cei binecredincioși. Meșteșugul de a merge cu *ajunul* s'a comercializat. Nici cei ce'ți strigă subt fereastră orî la ușă:

Bună dimineața la Moș Ajun!

Ne dați, ne dați? Orî nu ne dați?

precum nici aceia cari sînt nevoiți să asculte pe colindători, nu mai sînt subt farmecul vechi al tradiției. Unii se gîndesc, cîntînd la suma ce *poate* le va da *boerul*, dacă nu-î va goni cu servitori; alții se gîndesc la plicti-

seala de a deschide punga orî de a da ordine la fiecare clipă că acei tulburători ai digesției să fie goniți...

Poate, cine știe, în cătunele îndepărtate, acolo unde n'a ajuns civilizația orașelor, poate acolo să mai fie credință și în aceia cari umblă cu *Moș Ajunul* și în aceia cari îl primesc.

Dacă o fi saū nu această credință la țară, nu pot ști bine. Totuși mă gîndesc cu oarecare emoțiune la timpurile vechi, la ajunul de acum cîteva sute de anî, și în mintea mea reconstituiesc acea ce a trebuit să se petreacă și în suflete și în lumea naivă și binecredincioasă, care vedea desigur în această concretizare grosieră a sărbătorilor sfinte, ceva mai mult decît dorința de a câștiga gologanî pentru ca apoi să-î cheltuiască la cărciumă.

Nu este departe timpul, cînd se vor constitui societăți anonime orî cooperative pentru exploatarea urărilor de *Moș Ajun* și de *Anul nou*, după cum citeam zilele trecute prin ziare că la Ierusalim s'a constituit o societate anonimă americană pentru exploatarea sfințeniei apei Iordanului, pe care o exportă în butoae în toate părțile lumci, în tocmai ca pe vinul de Bordeaux, orî ca pe unele liceuri renumite.

27 Decembrie. — Citesc prin ziare că Stoica Alexandrescu, care acum două zeci de anî a

atentat la viața lui Ion Brătianu, după săvârșirea deplină a osândeii, a fost pus în sfârșit în libertate.

Mă duc cu amintirea în urmă și revăd figura osoasă și brună a acestui om, statura lui înaltă, și pare că îl am și acum înaintea-mi în modestul meu birou de avocat din strada Știrbei-Vodă. Era înaintea atentatului adevărat orî pus la cale; dar acest Stoica Alexandrescu colinda casele celor cari erau reputați ca opozanți: de la George Palade venise la mine care pe atunci — în calitate de redactor la *Lupta* d-lui Panu — eram desigur socotit ca opozant și care, deși socialist, nu eram partizanul regimului plin de arbitraritate al celor douăsprezece ani de satrapie ai lui Ion Brătianu.

Când s'a comis atentatul, am socotit un moment că voi fi fost și eu supărat; căci pe acele timpuri ar fi fost deajuns o singură vorbă a celui acuzat orî mărturia unui simplu spion ca să ți se facă vină din faptul că l-ai primit în casă, — după cum s'a și făcut vină contra fraților Oroveanu, fiind că Stoica Alexandrescu era ca și dânsii de la Râmnicul-Sărat.

Orî-ce s'ar zice, timpurile s'aun schimbat, și în bine. Mi-aduc aminte cu oarecare groază de vremurile poliției de subt Radu Mihaïu, de figura feroasă a căpitanului Stănciulescu, de răposatul Mișchiu. Și totuși din punctul de vedere al pitorescului, era mai frumos atunci, rolul ziaristului, era mai plin de emo-

țiunii, — toate acestea mai ales văzute la interval de douăzeci de ani, când n'a mai rămas decât partea pitorească și au dispărut părțile displăcute ale meșteșugului de a ține pana într'o mână și revolverul într'alta!

28 Decembrie. — Presa franceză nu este tocmai entuziasmată de debutul parlamentar al președintelui Magnaud de la Chateau-Thiery, azi deputat al Parisului și care a crezut că poate face mai mult ca parlamentar, ca fabricant de legi, decât ca judecător care le aplică, și care le aplică astfel încât i s'a dus vestea de a fi fost *bunul judecător*.

Așa este firea omenească: nu se mulțumește nică odată cu cea ce este, cu rolul din care și-a făcut o specialitate și cu un renume pe drept câștigat. În această privință, îmi aduc aminte de greșeala pe care a comis-o Ion Nădejde, alegându-se deputat în 1888 și părăsind căsuța lui modestă din fundul Sărăriei de la Iași, pentru a veni în București, a apare în Cameră și a-și pierde reputația și prestigiul. Acolo la Sărărie, el era apostolul misterios și temut de toată lumea, era omul care conspira în noapte; o întreagă aureolă îi acoperea fruntea și chiar dușmanii respectau acea putere înconjurată de mister, acel soare îndepărtat, — care decă putea fi luat drept un soare adevărat. Conu Iancu însă nu a înțeles în ce constă

adevărata lui putere — în aceea că nu putea fi cunoscut de toată lumea, că nu era expus vederilor tuturilor și că el dădea lupta așa cum îi convenea lui, fără să poată fi adus de adversari la bătălie pe câmp deschis și piept la piept.

Când a luat cuvântul pentru prima oară la Cameră a fost emoțiune și în tabăra dușmanilor și în aceea a amicilor. Iancu Marghiloman, care îl privea de câteva săptămâni cu teamă, a luat un scaun și s'a așezat în fața oratorului, sorbindu-î cuvintele; iar când, după două zile de un lung discurs, descusut, lipsit de vederi generale, lipsit și de formă și de gând, — după două zile, oratorul a isprăvit, Marghiloman a început să danțeze în Cameră și să strige:

— Nu mă mai tem de-acum înainte! Nu mă mai tem!

Bătrânul vulpoiă înțelesese cu cine avea a face, pricepuse că zeul din fundul Sărăriei era un zeu de carton, că nu de la Ion Nădejde va purceda revoluția socială și decî despuierea de imensele averi pe care le agonisise omul cum putuse.

Profeția lui conu Iancu Marghiloman s'a adeverit... Descinderea din Sărărie a fost fatală lui Ion Nădejde, cum desigur și președintele Magnaud rău a făcut că a părăsit scaunul său de *bun judecător* de la Chateau Thiery.

29 Decembrie. — Un tânăr s'a sinucis la Neapole, din curiozitate de a ști ce e dincolo de viață. Dacă motivul sinuciderei este adevărat, gustul acestui tânăr este foarte ciudat. Experiența aceasta avea timp s'o facă cât de târziu. Mai curios ar fi fost pentru dânsul ca să stea în viață pentru a vedea ce i se întâmplă pentru a studia lumea și a o studia de sus, de tot, ca un om atît de puțin legat de existență terestră. De altfel pentru cine vrea să studieze cele ce se petrec, aci jos este o întreagă bogăție de observațiuni. Unde mai pui că, dacă treci granița dincolo, poate să fii păcălit, fiindcă nu se știe dacă nu dai de neant, de inconștient, de colosalul și eternul nimic.

30 Decembrie. — Un bun amic al meu m'a întrebat erî, dacă nu m'ași simți jienit când el ar lua parte ca avocat în procesul unui fost adversar al meu, proces în care eă nu mai am nicî un interes...

Bineînțeleș că am declarat amicului meu că nu am nimic de zis contra, că nu m'ar jigni de loc aceasta.

Am fost foarte atins de această atențiune cu atît mai atins cu cât până acum am văzut amici cari — fără să fie la mijloc nicî un interes material — s'aă încercat să'mî dea la cap, în ziua când (vitejiî) aă crezut că a sosit

pentru mine momentul declinului și că steaua mea a început să apună...

Acest amic însă ar fi putut perfect să ia procesul adversarului meu, să-și exerciteze profesiunea din care trăește, și eu nu m'aș fi simțit de loc supărat. El însă a refuzat această propunere, a ezitat să accepte acel mandat, chiar când știa că eu mă dezinteresam, — ceea ce dovedește că, prin excepțiune, într'o lume de canali și de lași să găsească din când în când și oameni cari au sufletul, nici în burtă nici în pungă și mai puțin încă în bășica de venin și de invidie.

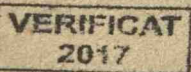
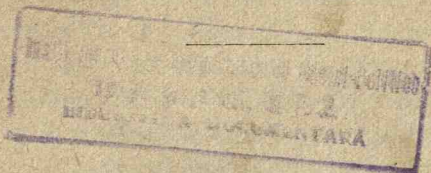
31 Decembrie. — Ce am?... O fi oboseală, o fi un nou acces de neurastenie, o fi începutul sfârșitului? Nu știu. E însă în toată ființa mea o lasitudine generală, și corporală și intelectuală, că par'că nu aș fi în stare să încep ceva; nu sânt în stare să mă gândesc la nimic serios și totuși nici nu pot să mă repauzez. E un fel de oboseală amestecată cu lene și cu o febrilitate care nu mă lasă să stați locului.

Mă simt descurajat și nu am de ce; sânt sceptic și totul dimpotrivă mă împinge spre entuziasm și optimism, totul mă obosește. E un sfârșit de an, în care am cheltuit multă energie, în care am luptat din răputeri și, cine știe, acum deabia a sosit momentul reacțiunei.

Noroc însă că în profesiunea mea de ziarist

n'am nici timpul nici putința de a fi bolnav și, cine știe, poate tocmai în aceste timpuri de lasitudine, cititorii mă vor găsi mai combativ și mai plin de curaj, — cea ce însemnează încă odată că așa cum se scrie istoria este în chip cu totul fals.

Sfârșitul anului 1906.

50 lei